

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

**A kastélyhasznosítás regionális jellemzői Észak – Magyarországon,
különös tekintettel a turizmusra**

PhD értekezés

Nagy Adrienne
Okleveles közgazdász

TARTALOMJEGYZÉK

ÁBRÁK JEGYZÉKE	3
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	4
1. BEVEZETŐ.....	5
2. CÉLKITŰZÉSEK ÉS KUTATÁSMÓDSZERTAN.....	7
2.1. Hipotézisek.....	7
2.2. Alkalmazott kutatási módszerek.....	8
2.2.1. Szekunder források.....	8
2.2.2. Primer kutatás.....	9
3. KULTÚRA A TURIZMUS RENDSZERÉBEN	11
3.1. Kultúra.....	11
3.1.1. Kultúrakutatás a turizmus szemszögéből	15
3.1.2. A kultúra elemei	17
3.1.3. Kulturális értékek	19
3.1.4. Örökségi érték	21
3.1.5. Az örökségi értékek védelme	26
3.2. Kulturális turizmus	28
3.2.1. A kulturális turizmus kínálati struktúrája.....	31
3.2.2. A kereslet jellemzői.....	33
3.2.3. A kulturális turizmus sajátosságai Magyarországon.....	35
3.3. Örökségturizmus	39
3.3.1. Az örökségturizmus kínálati struktúrája.....	40
3.3.2. A kereslet jellemzői.....	42
3.3.3. Speciális szempontok a kulturális örökség értékeinek vizsgálatához	42
3.4. Kastélyok, mint a kulturális örökség értékei Magyarországon.....	45
3.4.1. Fogalmi rendszer.....	46
3.4.2. Építészettörténeti megközelítés.....	47
3.4.3. A kastélyok gazdasági szerepének és funkcióinak változásai	51
3.4.4. Kultúrtáj a kastély körül: kastélykertek.....	54
4. A KUTATÁS EREDMÉNYEI.....	57
4.1. A kastélyok turisztikai szerepének XX. századi alakulása.....	57

4.1.1.	Az első kastélyprogramok, koncepciók.....	60
4.1.2.	Rendszerváltás hatása a kastélyállományra.....	64
4.1.3.	Kastélyok idegenforgalmi szerepben, napjainkban.....	65
4.2.	Észak-Magyarország Idegenforgalmi Régió turizmusának általános jellemzői	69
4.2.1.	A turisztikai teljesítményt befolyásoló tényezők.....	72
4.2.2.	A kereslet értékelése.....	75
4.2.3.	A turizmus hozzájárulása a gazdasági teljesítményhez Észak- Magyarországon	79
4.3.	A kastély hasznosítás regionális jellemzői Észak - Magyarországon.....	80
4.3.1.	A kastélyok elhelyezkedése a régióban	80
4.3.2.	Az épületek mérete és jellemző stílusok.....	84
4.3.3.	A tulajdonosi szerkezet alakulása a régióban	85
4.3.4.	Állapot javítási munkálatok, felújítások.....	86
4.3.5.	Hasznosítási típusok áttekintése a vizsgált területen.....	87
4.4.	A kastély, mint kulturális örökség új szerepe konkrét esettanulmányon keresztül – az edelényi „Kastélysziget” projekt	94
4.4.1.	Az edelényi járás idegenforgalmi szempontú SWOT - analízise.....	95
4.4.2.	Edelény turizmusa	98
4.4.3.	Edelény – L’Hullier-Coburg kastély és a „Kastélysziget” projekt.....	99
4.4.4.	Az esettanulmány összegzése	101
4.5.	Genius loci vagy szálláshely? Fogyasztói magatartás vizsgálata Észak – Magyarországon, kastélyszálló vendégek körében	103
4.5.1.	A kutatás módszertana	104
4.5.2.	A kérdőíves felmérés eredményei.....	105
4.5.3.	Az esettanulmány összegzése	121
4.6.	Kastélyok szerepe a turisztikai imázs-formálásban	122
5.	ÖSSZEGZÉS.....	128
6.	A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI.....	131
	IRODALOM JEGYZÉK.....	132
	MELLÉKLETEK.....	145

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1.	A kultúra értelmezése a hétköznapokban.....	14.o.
2.	A kultúra alrendszerei és a művészet.....	18.o.
3.	Értéktípusok idővonalon.....	24.o.
4.	Örökségi- és kulturális értékek rendszere - áttekintő ábra.....	25.o.
5.	A turisztikai imázsépítés elemei.....	45.o.
6.	A pozsonyi érseki kert.....	54.o.
7.	A fertődi Esterházy kastély parkja.....	55.o.
8.	Kastélyok idegenforgalmi hasznosításának kezdetei.....	59.o.
9.	Kastélyprogramokhoz csatlakozott települések.....	61.o.
10.	Kastélyszállók elhelyezkedése 1988-ban.....	63.o.
11.	A kereskedelmi szálláshelyek megyei összesítésű adatai Észak – Magyarországon, 2010.....	77.o.
12.	Észak-Magyarország Idegenforgalmi Régió települései kastéllyal (2010)...	83.o.
13.	Inadekvát és vegyes hasznosítású kastélyok a régióban.....	88.o.
14.	Adekvát hasznosítású kastélyok a régióban.....	89.o.
15.	Az Edelényi Járás elhelyezkedése Észak – Magyarországon.....	95.o.
16.	Helyszínrajz az edelényi Kastély-szigetről.....	101.o.
17.	A felmérésben résztvevő kastélyszállók elhelyezkedése.....	106.o.
18.	Szálláshely választás oka.....	107.o.
19.	Kulturális értékrend és kastélyok kapcsolata.....	110.o.
20.	Mire asszociál, ha a kastély szót hallja?.....	112.o.
21.	Hasznosítások megoszlása a válaszokban.....	113.o.
22.	Említett múzeumok kastélyban.....	115.o.
23.	Visszatérési szándék %-os aránya, mint elégedettség.....	116.o.
24.	Válaszokban 1%-ot elért települések kastéllyal.....	118.o.
25.	A válaszadók életkora %-os bontásban.....	120.o.
26.	A válaszadók lakhelye területi bontásban.....	121.o.

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1.	A magyar kulturális turizmus SWOT analízise.....	36.o.
2.	Építészeti stílusirányzatok kastély példákkal a Kárpát - medencében.....	50.o.
3.	Kastélyok funkció szerinti tipizálása.....	52.o.
4.	A Magyar Szállodaszövetség nyilvántartásában szereplő kastélyszállók (1988).....	62.o.
5.	MÁG kezelésében lévő kastélyok (1999).....	65.o.
6.	A turizmust befolyásoló fejlesztési stratégiák összegzése a csatlakozás óta.....	73.o.
7.	Észak-Magyarország Idegenforgalmi Régió vendégéjszaka adatai 1990-2013.	75.o.
8.	Magyarország vendégéjszaka adatai 1990-2013.	76.o.
9.	Kereskedelmi szálláshelyek kapacitásának alakulása 2000-2013.	78.o.
10.	Kastélytulajdonosi szerkezet %-os aránya a Észak – Magyarországon...	86.o.
11.	Kiállítóhelyek és múzeumok kastélyban, Észak-Magyarországon.....	90.o.
12.	Kastélyokban üzemelő szálláshelyek a régióban.....	91.o.
13.	Az Edelényi Járás SWOT analízise.....	97.o.
14.	Mi volt az Ön utazási döntésének motivációja?.....	108.o.
15.	A szálláshely választás motivációinak főkomponens vizsgálata.....	109.o.
16.	Asszociációs elemek csoportosítása.....	111.o.
17.	„Nevezzen meg 3 települést kastéllyal” kérdés eredményei megyei bontásban.....	119.o.
18.	Turisztikai hasznosítású kastélyok honlapjai; az Észak- Magyarországi Idegenforgalmi Régióban - áttekintő táblázat.....	125.o.

„Nemzeti örökségi termék nincs, de az örökségi érték végtelen változatossága, mind-mind egy-egy speciális fogyasztói csoport igényéhez igazodik; a vevő szemszögéből tekintve az örökségi termék fogyasztásának pillanatában szükségképpen igazodik fogyasztója elvárásaihoz, tehát egyedi igényeket elégít ki” (ASHWORTH, G-J 1998, p.18).

1. BEVEZETŐ

Eltérő korok eltérő alkotásain keresztül tükröződik annak szellemisége, értékrendszere. Az, hogy egy adott térben és időben élő generáció mit tart szépnek, jónak, értelmesnek, fontosnak, mit ítél megőrzésre vagy pusztulásra, mindig az adott csoport értékszemléletétől függ. Így a kultúra különböző (tárgyasult vagy éppen szellemi) megjelenési formái tűnnek fel és el. Rá kellett ébredni arra, hogy bizonyos korok bizonyos épülettípusai (minden rákent – szerencsére már letűnt - ideológiai máz ellenére) történelmi, kulturális, művészeti értéket képviselnek, és egy adott csoport, jelen esetben a magyarság nemzeti örökségének több szempontból is fontos részét alkotják. Ezen épülettípusok a kastélyok, pontosabban az Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régió kastélyai, egy adott szempontú vizsgálata képezi a dolgozat tárgyát. Ez a vizsgálati szempont a turizmus. Ez azt eredményezi, hogy a közelítésmódok a zszurnalizmustól a tudományos elemzésig terjednek, ami nem a megállapítások igazságtartalmán változtat, hanem azt a figyelmet tükrözi, ami ezt a szerteágazó gazdasági – természeti – kulturális jelenséget övezi.

A turizmus egyik hatása, hogy értéket fedez fel, tart fenn, örökít át, közben gazdasági és kulturális haszna is van. Bevételeket, munkahelyet teremt, kikapcsolódást tesz lehetővé és az általános tudásszint, szellemi horizont kiterjesztéséhez is hozzájárul. Ez különösen igaz az idegenforgalomban szerepet játszó kastélyok esetében.

A magyar kastélyok lakó- és igazgatási funkciójuk mellett a gazdasági, társadalmi és a kulturális élet központjai voltak a 15-20. századig – és válhatnak azzá ma is. A kastélyok bevonása a turizmusba, bekapcsolása a kulturális élet vérkeringésébe segít egyrészt a megmentésükben, másrészt az adott településen az életminőség javításában, mert az épület funkciót kap, rendeződik környezete, és munkahelyek, munkalehetőségek jönnek létre, ami a település és térsége gazdasági fellendülésének alapja.

A kastély mint jelenség tudományos és gyakorlati szempontú vizsgálata több diszciplínát érint. Keletkezésük és a bennük testet öltő művészeti ágak kapcsán történeti-, építészeti-, művészettörténeti- és régészeti vetületei kerülnek a figyelem középpontjába. Hasznosításuk vizsgálata a közgazdaságtan és a turizmus tárgyát képezi, melyekhez a keretet különböző jogelvek biztosítják. A kastélyok és a turizmus halmazának van egy komoly elméleti és gyakorlati metszete. Ennek alapját a turisztikai hasznosítás módozatai adják. Így válhat a kastély a közgazdasági és különböző turisztikai ágazatok vizsgálatának tárgyává az általánosan elfogadott történeti vetületek mellett.

Az idegenforgalomban vonzásadottságot jelentő értéknek, ide soroljuk a kastélyokat is, egyaránt van örökségturizmust érintő elméleti háttere Asworth, G-J. (1998); Garrod, B - Fyall, A. (2000, 2001); Husz M. (2007); Swarbrooke, J. (1994) és a kulturális turizmushoz kapcsolható elméleti vetülete Michalkó G. (2004); Michalkó G. – Rátz T. (2005); Rátz T. (2011); Steinecke, A. (1993, 2007). Az örökséghasznosítás térbeli vonatkozásai a regionális tudományokhoz és tervezéshez mutatnak kapcsolódási pontot Aubert A. (2007, 2009); Szabó G.(2003, 2012); Trócsányi A.(2005).

A dolgozat áttekinti a kastélyok turisztikai szerepének lehetőségeit és alakulását, helyét a turizmus rendszerében, továbbá Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió vonatkozásában a hasznosítás aktuális jellemzőit, illeszkedve az előzőekben vázolt elméleti metszethez.

Gyakorlati szempontból a kastélyszállók vendégkörének kérdőíves vizsgálata rávilágít arra, hogy a kulturális érdeklődés milyen mértékben motiváció a kastélyszálló-választás esetén? Hogyan szegmentálható ez a csoport, milyen kulturális attitűdök jellemzik, és hogyan alakulnak a fogyasztási preferenciáik?

Fontosnak tartom, hogy minél több kastélyt sikerüljön megmenteni magunk és az utókor számára. Ezek a műemlékek kultúránk részét képezik; örökségünk, amit meg kell őriznünk egy egységesedő világban a továbblépéshez. Nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy – az Uniós törekvésekkel összecsengő módon – az eredeti funkcióikat elvesztett kastélyok új idegenforgalmi és közösségi funkciók befogadásával a XXI. században az értékek megőrzésének és közvetítésének látványos eszközei, melyben a turizmus kiemelt szerepet tölt be.

2. CÉLKITŰZÉSEK ÉS KUTATÁSMÓDSZERTAN

A dolgozat célrendszerét az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. A dolgozat célul tűzte ki, hogy a kastélyok, mint kulturális értékek szerepét vizsgálja a turizmus szemszögéből, napjainkban. A tematikus vizsgálathoz kapcsolódóan három aspektust kell figyelembe venni:
 - a turizmus szerepét az értékmegőrzésben,
 - a turizmus szerepét a valorizációban,
 - és a kastélyhasznosítás idegenforgalmi vetületeit.
2. A téma történeti dimenzióin és aktualitásain túl a vizsgálat földrajzi vonatkozásait is szűkíteni kellett a megfelelő mélység eléréséhez. A kulturális értéket képviselő kastélyok és turizmus kapcsolatrendszerét így területiségében is vizsgálni kívánom, ez vezetett az Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió kiválasztásához. A régió kiválasztása mellett szól az is, hogy itt helyismerettel rendelkezem, illetve vizsgálati anyag – azaz kastély – bőséggel áll itt rendelkezésre.

Nem hagyható figyelmen kívül az a jellegzetesség, hogy Magyarországon a kastélyok turisztikai hasznosítása Nyugat – Európához képest csak jelentős időbeli késéssel indult, aminek kínálati oldalhoz kapcsolódó okai vannak. Ennek hátterében a történelmi, a társadalmi és a gazdasági környezet alapvető hatásai állnak. Ez a jellegzetesség tehát a tematikus vizsgálatot és a területi dimenziókat egyaránt érinti.

2.1. Hipotézisek

A dolgozat fő céljával összefüggésben az alábbi hipotézisek születtek:

H₁: A kastélyok idegenforgalmi hasznosítása az örökségi értékek megőrzéséhez hozzájárul. A közművelődési, ezen belül a múzeumi, továbbá a kastélyszállóhasznosítás az értékőrzésen túl a tárgyi és a szellemi értékek közvetítésének fontos eszköze.

H₂: Észak- Magyarországi Idegenforgalmi Régióban a kastélyok imázs-képző elemek.

H₃: Az adekvát hasznosítás lehetőséget teremt a turisztikai kínálat minőségi irányba történő elmozdulásához és új piaci szegmens(ek) megnyeréséhez, mert a kastélyturizmus a turisztikai termékek között a prémium kategóriát képviseli.

A hipotézisek igazságtartalmának feltárásához a következő feladatokat kellett elvégezni.

1. A területi alapú vizsgálódáshoz egy aktualizált és kereshető, idegenforgalmi szempontból releváns kastély adatbázis létrehozása a régióra. Az országos nyilvántartás frissítése a privatizációt követően sürgetővé vált és 2002 óta folyamatban van, Észak – Magyarország vonatkozásában azonban még várat magára.
2. A kastélyhasznosítás vizsgálata a turizmus komplex rendszerében.
3. Területi jellemzők összegyűjtése.
4. Tisztázni szükséges, hogy a régiós turisztikai imázs formálásában miként mutatható ki a szerepük?
5. A turisztikai piac keresleti oldalán tapasztalható trendek között a szabadidő aktív eltöltésének igénye is egyre nagyobb arányban fogalmazódik meg, melyhez ideális helyszínt nyújtanak a dolgozatban vizsgált kastélyok. Ennek következtében a szerző célja elsődleges kutatás alapján képet alkotni a kastélyszállóvendégek szegmensének fogyasztói szokásairól, és a nyújtott szolgáltatások minőségének megítéléséről.

2.2. Alkalmazott kutatási módszerek

A dolgozat elkészítésének sajátossága, hogy olyan témakör tudományos igényű vizsgálatára irányul, melynek a gyakorlatban működő megoldásai vannak. A disszertáció elkészítése során alkalmazott módszerek a hazai társadalomföldrajzban elterjedt primer és szekunder bontásban kerülnek bemutatásra. A kutatás öt évet ölelt fel, 2007 és 2012 között.

A kutatás jelentős primer elemekre épül, melyhez az elméleti háttérrel a szakirodalom áttekintése adja, részletesen lásd a 2.2.1. és 2.2.2. fejezetekben.

2.2.1. Szekunder források

A kutatás megalapozását természetesen a nemzetközi és a hazai szakirodalom áttekintése adja meg. A *szekunder források* áttekintése keretében kerül sor a kultúra, örökség, identitás, „genius loci” mint alapfogalmak definiálására, majd az eredmények között idegenforgalmi vetületeik ábrázolására. Bár a turizmusban sokszor használt fogalmakról van szó, mégsem egységes az értelmezésük. A témával foglalkozó

nemzetközi szakirodalom áttekintésében a szakkönyvek mellett a tudományos folyóiratokat (Tourism Management, Tourism & Hospitality, Journal of Travel Research, Annals of Tourism Research) kell kiemelni. Kultúra és érték témakörhöz kapcsolódóan a hazai tudományos világ is számos elméleti és empirikus eredményt publikált. A másodlagos kutatás kiterjedt a *Központi Statisztikai Hivatal (KSH) gyűjtései és a Magyar Turizmus Zrt. (MT Zrt.) adatközlései révén rendelkezésre álló statisztikai adatok* elemzésére, amelyek az Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió vendégforgalmának bemutatását segítették. A régió turizmusfejlesztésének értékeléséhez felhasználásra került az *Nemzeti Fejlesztési Ügynökség adatbázisa* a turizmus pályázati eredményeinek vonatkozásában. A régiós szintű *turizmusfejlesztési dokumentumok, stratégiák* értékelése is részét képezte a kutatásnak.

A SWOT helyzetelemzési módszerrel a vizsgálat tárgyának erős és gyenge oldalaira, lehetőségeire és esetleges veszélyforrásaira lehet rávilágítani. Áttekinthető és rendezett elemzést szolgáltat, összegzi és értékeli a rendelkezésre álló információkat. A szerző két alkalommal élt ezzel a módszerrel.

Szekunder és primer információk összesítésével készült az adatbázis, amely a kutatás alapját jelenti.

2.2.2. Primer kutatás

A *primer kutatás* keretében a kvalitatív és a kvantitatív módszerek párhuzamos alkalmazása történt. Kvalitatív vizsgálatnál a módszer az összehasonlítás volt. A kvantitatív kutatás a kastélyok vonatkozásában terepbejáráson, megkérdezésen és az elérhető adatbázisok áttekintésén alapult. A fogyasztói magatartás vizsgálata (szokások, ismeretek, motiváció, attitűd) kérdőíves felmérés segítségével zajlott. A felmérés adatainak feldolgozása számítógépes, statisztikai módszerekkel történt.

Interjúkészítés, terepbejárás

Az interjú a kastélyok menedzsmentje és a szakértők megkérdezésének módszere volt. Ez a vizsgálat 2011 augusztusában és 2012 tavaszán zajlott. Öt interjú készült (*kérdéseket lásd 1. melléklet*). A terepbejárás során több, az adatbázisban szereplő kastélyt felkerestem, törekedve a teljességre. Ez a vizsgálat 2008 és 2012 között zajlott.

Kérdőíves felmérés

Az értékezés célkitűzésében megjelölt hipotézisek és feladatok elvégzése céljából kérdőíves felmérést történt a kastélyszálló vendégek körében és annak adatai kerültek értékelésre. A felmérésben kérdőív összeállító, kutatás-szervező és értékelő feladatokat láttam el. A dolgozatban a régióban található „minőségi kínálattal” hirdetett kastélyszállók vendégeinek jellemzőit kívántam megvizsgálni. A minőség szubjektív kategória. Kereskedelmi szálláshelyek esetén a vendégek tapasztalatain túl a minőségre vonatkozó objektív szempontrendszernek tekinthető a szálláshelyek osztályba sorolása¹. A minél szélesebb réteg elérése érdekében került kiválasztásra két 5*-os, négy 4*-os és két 3*-os kastélyszálló.

A felmérés 2012. 04. 01 és 2012. 06. 30. között zajlott nyolc szolgáltató engedélyével, kérdezőbiztosok segítségével, a szállóvendégek körében. A kérdőívben feleletválasztó és zárt végű értékelő kérdések kaptak helyet *(lásd 2. melléklet)*.

A felmérés időpontjának meghatározásánál ki kell emelni, hogy a vizsgált időszakban az ünnepnapoknak köszönhetően négy hosszú hétvége² volt, jelentős belföldi utazási aktivitással (KSH, turizmus.com, szállás.hu), mely a különböző keresleti szegmensek mintába kerülésének esélyét javította.

A primer kutatás adatainak feldolgozása számítógépes statisztikai programok (*Microsoft Office Excel 2000, SPSS 20.0*) segítségével történt. Az eredmények megjelenítését szolgáló ábrák és térképek az Adobe Creative Suite 3 csomag Illustratorral készültek.

¹ A kutatás kezdetén a szálláshelyek osztályba sorolása az 54/2003 GKM rendelet (VIII.29) alapján történt. A 239/2009 Kormány rendelet teremtette meg a keretfeltételeket ahhoz, hogy 2010-től ezt felváltsa a „Hotelstars Unoion” rendszer (MSzÉSz), melyre az áttérés folyamatosan történt, történik. A vizsgálat helyszínei mindkét szempontrendszer szerint megfelelnek a 3*, 4* és 5* kritériumainak.

² Március 15. – pilot megkérdezés időszaka volt; Húsvét, Május 1. és Pünkösd miatt.

3. KULTÚRA A TURIZMUS RENDSZERÉBEN

A kutatás fő témája kastélyhasznosítás, ezen belül a kastélyok idegenforgalmi célú működtetése. Ez a téma a turizmus rendszerén belül jól lehatárolhatóan a kulturális- és örökségturizmushoz, továbbá a szállásadáshoz kapcsolódik. A kastélyokat, és az egykori tulajdonosokat övező történetek szoros összefüggést mutatnak a történelemmel, a múlttól bennünk élő képpel, ez által az identitással és ezekből következően a hely szellemével. Ezeket a fogalmakat szükséges először tisztázni, hogy a jelen hasznosítási módokban és a fogyasztói igények változásában áttekintést nyerjünk.

3.1. Kultúra

A kulturális turizmus fogalmának definiálásához először a kultúra fogalmát szükséges tisztázni. A tudományos irodalom számos ága vizsgálta, vizsgálja a kultúrát, mint jelenséget és fogalmát, azonban a pontos tartalomra vonatkozóan nem született konszenzus. A kultúra szó eredete: a latin „agricultura” földművelés szóból származik, s később önállósodott, vált az emberi gondolkodás fogalmi rendszerének részévé (KONDOR Zs. 2003). A kultúra a filozófia, a művelődéstörténet és általában az emberi gondolkodás egyik központi kategóriája, és mint ilyenek, rendkívül sokféle megközelítése, értelmezése létezik.

Történetiségében a kultúra fogalma végigkíséri az emberi létformát a primitív kultúráktól kezdődően napjainkig. Az ember, a természeti lehetőség adta korlátok között, alkalmazkodott környezetéhez, ugyanakkor a természetet is saját szükségletei szerint átalakítja. Tehát a szó jelentése az ember szükségleteivel együtt fejlődött, gyarapodott, így mára rendkívül összetett fogalomrendszert alkot. A különböző filozófiai irányzatok, a különböző korok gondolkodói mást és mást értettek a kultúra fogalma alatt, s ma is különböző felfogások élnek egymás mellett³. Azt feltétlenül elfogadhatjuk, hogy a kultúra soha nem statikus jelenség. A gondolkodás korábbi történetében általában elválasztották a kultúra anyagi és szellemi oldalát. Anyagi kultúraként értelmezve a termeléshez, a létfenntartáshoz és a mindennapi élethez szükséges ismereteket, szellemi kultúraként pedig minden egyebet: tudományt, művészeteket, vallást, jogrendet stb. Bizonyos filozófiai irányzatok és gondolkodók a szellemi kultúrára

³ Az eltérő értelmezés akkor okozhat gondot, ha egy változat kizárólagosságát hangsúlyozzák, vagy ha az eltérő értelmezések képviselői között megszakad a kapcsolat.

a „magas kultúra” kifejezést is használták (HOCK Zs. 2011). A különböző tudományelméleti irányzatok más-más megközelítésben értelmezik a fogalmat, annak függvényében, hogy a kapcsolódási pontot mely tudományág keresi. Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – néhány markáns különbséget mutató meghatározás következik. Ennek megfelelően a kultúra:

„Egy olyan komplex egész, amely magában foglalja a tudást, hitet, művészeteket, erkölcsöket, jogrendet, szokásokat és hagyományokat és minden olyan képességet, amelyet az ember a társadalom részeként sajátított el.”⁴ – az egyik legkorábbi meghatározás, komplex társadalomtudományi szemléletben, lehetőséget teremtve számos más aspektusú megközelítésre és mely napjainkban is megállja a helyét.

„A kultúra lényegében egy eszköztár, aminek segítségével az ember megbirkózhat azokkal a konkrét problémákkal, amikkel szembetalálja magát a környezetében igényei kielégítése közben.”⁵ – a funkcionalista irányzat jeles képviselője, Malinowski szerint.

„Tanult gondolkodási és viselkedési minták, amelyek a népeiséget, vagy a társadalmat jellemzik”⁶ – társadalomtudományi megközelítés.

Hofstede szerint *„ A kultúra az elme kollektív programozása, amely megkülönbözteti az egyik embercsoport tagjait a másiktól ... értékrendszereket tartalmaz, az értékek pedig a kultúra építőkövei közé tartoznak”⁷* – társadalomtudományi megközelítés, középpontban az emberrel és annak értékrendszerével, mely a kultúrakutatás központi elemévé vált.

⁴ „Culture... is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.” E. B. TYLOR (1871): Primitive Culture, Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom. 2 vols. 7th ed. New York: Brentano's. p: 471, pp: 443-453; idézi SIMON, R (2003): A vallástörténet klasszikusai, Szöveggyűjtemény, Osiris, Budapest, 2003 p: 658; TRÓCSÁNYI ANDRÁS (2005): A kultúra térbelisége – kulturális földrajz. In: Tér – társadalom – kultúra. Szerk.: Török J. Szeged, 2006. Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ, p: 33;

⁵ „Culture is essentially an instrumental apparatus by which man is put in a position the better to cope with the concrete specific problems that face him in his environment in the course of the satisfaction of his needs.” MALINOWSKI, B. (1939): The Functional Theory. In: Malinowski, Bronisław 1944: A Scientific Theory of Culture and Other Essays. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, p:149. idézi: LETENYEI, L. (2012): Kulturális antropológia, p:28.

⁶HARRIS, M. (1988). Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology (5th ed.). New York: Harper & Row. pp. 131–133; TRÓCSÁNYI ANDRÁS (2005): A kultúra térbelisége – kulturális földrajz. In: Tér – társadalom – kultúra. Szerk.: Török J. Szeged, 2006. Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ. p: 34.

⁷ HOFSTEDE, G. 1980: Cultures and Organisations, Mc Graw-Hill, 1991, London; magyarul (2008): Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere. p:39.

„A környezet ember alkotta része.”⁸ – szociokulturális megközelítés, melyben a kultúra a természet ellentétpárjaként jelenik meg. Minden tehát, ami a társadalom sajátos és sokoldalúan leírható környezetének része, az része a kultúrának is.

A kultúra értelmezések között nem szabad elsiklani az UNESCO kultúra fogalma mellett, annál is inkább, mert az hosszú idő után konszenzussal született és a konvenciókon keresztül a legnagyobb publicitást ez az értelmezés kapta. „... hangsúlyozzuk, hogy a kultúrát egy társadalmat, vagy szociális csoportot körülvevő, egyedi szellemi, anyagi, intellektuális és érzelmi vonások, továbbá a művészet, az irodalom, az életvitel, az együttélés módja, az értékrend, a hagyományok és hiedelmek összességének kell tekintenünk...”⁹ (UNESCO, 2001) Ez a fogalommagyarázat a szociológiai értelmezéssel mutat rokonságot.

Természettudományos oldalról a kultúra térbeli folyamatai következtében a földrajztudomány területéhez kapcsolható a legszemléletesebben, ezen belül is a kulturális földrajz részterülethez (TRÓCSÁNYI A. - TÓTH J. 2002).

Bölcészeti szempontból a kultúra az emberi lét eszmeiségére, a gondolkodás fejlődésére helyezi a hangsúlyt, mely a művészeti alkotások, építészet változásán keresztül jól nyomon követhető. További bölcészettudományi vonal –etimológia–, a fogalom jelentésváltozásának vizsgálata.

A különféle hangsúlyeltolódások és megközelítések nem egymástól elszigetelten vagy kizárólagosan értendők, sőt! Párhuzamosan élnek és alátámasztják a fogalom korábban jelzett komplex voltát.

Az előzőekhez képest a lexikonok meghatározásai szintén eltéréseket mutatnak. Közös azonban bennük, hogy átfogó fogalommagyarázat a cél. Ez tükröződik a legrövidebb meghatározásban, mely szerint a kultúra „Az emberi társadalom által létrehozott anyagi és szellemi javak, értékek összessége” (ALAPISMERETI KISLEXIKON – 1990, p: 218).

Összegezve megállapítható tehát, hogy a kultúra fogalma a társadalomban nyer értelmet, nélküle értelmezhetetlen. Nyilvánvalóvá vált, hogy a kultúra részterületei nem választhatók el egymástól, csak az egységes értelmezésnek van létjogosultsága.

⁸ HERSKOVITS, M. J. (1955). Cultural anthropology. New York: Kopf., és TRÓCSÁNYI A (2005):I.h.

⁹ „...Reaffirming that culture should be regarded as the set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features of society or a social group, and that it encompasses, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs....”
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CulturalDiversity.aspx> Universal Declaration on Cultural Diversity, Adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization at its thirty-first session on 2 November 2001

Kétségtelenül vannak a kultúrának különböző területei, de ezek szoros kölcsönhatásban vannak egymással. Egy részterület változásával változik az egész is.

Túllépve a tudományok világán a hétköznapokban elterjedt jelentéstartalom szintén kettősséget mutat, lásd 1. ábra, melyben a földrajzi tér, illetve annak lehatárolása a különbség alapja.

1. ábra: **A kultúra értelmezése a hétköznapokban**

Forrás: Boglár L. 1977, Kulin F. 2004, Sulyok J. 2005

Hagyományos – a német nyelvterületről kiinduló – értelmezésben a magas kultúra anyagi és nem anyagi elemeit – képzőművészeti műalkotások, festészet, szobrászat, építészet, komolyzene, szépirodalom – értik a kultúra fogalma¹⁰ alatt. Angolszász megközelítésben a fogalom tágabb értelmezést kapott, és kibővült a hétköznapok kultúrája – mozi, színház, filmművészet, sajtó-termékek, fotográfiák, plakát, divat, design, könnyűzene, továbbá az egymás közti kommunikáció – elemeivel¹¹. Ilyen megközelítésben a minket körülvevő anyagi és szellemi javak egyaránt a kultúra részét alkotják és összecsengenek az Alapismereti kislexikon meghatározásával (lásd 13. o).

A fogalom komplexitása abban rejlik, hogy a kultúra egyes elemei nem önálló egységként építik fel az egészet, hanem egymással összekapcsolódva. A jogrendszer, az erkölcsi és

¹⁰A német nyelvben a Kultur a 18. sz. során jelenik meg. Fő szinonimája a Bildung, melynek nem felel meg egyetlen francia, vagy angol terminus sem. A Bildung ó-német főnév, ami a bilden (alakítani, képezni, teremteni) igéből származik. A német kultúra fogalma lényegében szellemi, művészi és vallási tényekre vonatkozik, s használata egyfajta szigorú válaszfalat húz ezek, valamint a politikai, gazdasági és társadalmi tények közé. [...] Kant a kultúra alatt a szűken értelmezett dolgokat érti (pl. művészet), és annak mindig van valamilyen magasabb célja. MÁRKUS GY. (1992)

¹¹Az emberi viselkedésben, életmódban és a viselkedés termékeiben (products of behaviour) jelenik meg a kultúra (ALLAIRE - FIRSIROTU 1984).

társadalmi normák kölcsönösen egymásból következnek, ugyanakkor elválaszthatatlanok a hitvilágtól, a vallástól, vagy a történelmi tradícióktól. A művészetek és népszokások szorosan kapcsolódnak az építészethez vagy a technológiához, amelynek meghatározója a tudásszint, és történelmi tradíciók. A kultúra tanult, szerzett viselkedés- és magatartásforma, nem génjeinkben hordozott, örökletes adottság. További jellemzője, hogy nem (csak) egyedi tulajdonság, hanem csoportjellemző, mely csoport jelen esetben a társadalom, vagy annak egy szegmense (TRÓCSÁNYI A. 2005). Összegzésként megállapítható, hogy bármilyen szinten vagy tudományághoz kapcsolódva vizsgáljuk a kultúrát, négy nevesíthető közös elem jelenik meg a kultúra magyarázatokban, melyek a következők:

1. az egyén szellemi habitusa, viselkedési- és magatartásformái,
2. a társadalom intellektuális fejlettsége, normák és hitvilág,
3. életmód,
4. mindezek tükröződése a művészetekben.

3.1.1. Kultúrakutatás a turizmus szemszögéből

Sok kutatás és kutató műhely foglalkozik a kultúra és érték témakörrel világ-, európai- és hazai szinten egyaránt, más-más aspektusból közelítve a témához. Az elmúlt évtizedekben hangsúlyossá vált vállalati és szervezeti kultúra témakör jelen dolgozathoz nem mutat kapcsolódási pontot, így az áttekintésből kimaradt. Az itthon lezajlott, kultúrához köthető számos felmérésből a szabadidő-eltöltéshez és turizmushoz, a fogyasztói szokásokhoz, illetve a dolgozat egyéb aspektusaihoz az alábbi vizsgálatok - kapcsolhatók, időrendben visszafelé. Az tudományos megalapozás és az elméleti keretek megalkotásához kapcsolhatók:

- Hankiss E. - Antalóczy T. - Füstös L. (2009): *[Vész] jelzések a kultúráról – jelentés a magyar kultúra állapotáról*. Ország-jelentés a hazai kulturális teljesítményről és kulturális fogyasztásról. A mindennapi kultúrát is vizsgálja, többek között azt, hogy a kultúra részeként definiált értékek közül melyek preferáltak. A turizmushoz a kultúra fogyasztás és a lakosság kulturális magatartása révén illeszkedik.
- Szijártó Zs. (2005 - 2010): *A városi kultúra és a fesztiválok - a városi nyilvánosság átstrukturálódása* (OTKA). A városi fesztiválok szabadidő eltöltésen túlmutató,

identitásképző szerepe kapcsán többfajta médiumon keresztül vizsgálja a város kulturális emlékezetének működését.

- Enyedi Gy. (2002): *A városok kulturális gazdasága*. A kulturális gazdaság földrajzi elhelyezkedését jelenleg erős városi koncentráció jellemzi, ezért a városok gazdasági versenyében, fejlesztési programjaikban a kultúra kitüntetett szerepű, és alapja számtalan megújulási programnak. A pontos fogalommagyarázatot követően túl új kutatási koncepciót fogalmaz meg.
- Tibori T. (2001): *Kulturális magatartás- és értékváltozások* c. munkájában a kulturális fogyasztás változásain keresztül kapcsolódik a szabadidő-eltöltéshez és az idegenforgalomhoz. A kulturális fogyasztási szokások kapcsán klaszteranalízissel elkülönít öt csoportot, melyből a két utolsó a turizmus számára is releváns. Megítélése szerint reményt keltő a múzeumi szakemberek és múzeumok nyitása a komplex szolgáltatások, a turizmus felé.

A választott témához kapcsolható felmérési eredményeket mutatnak be a következő kutatások, szintén időrendben visszafelé.

- MT. Zrt – M.Á.S.T. Piac- és Közvélemény-kutató Társaság (2010): *A magyar lakosság fesztivállátogatási szokásai* munkában a 2009. évi Kulturális Turizmus Évéhez és a 2010-es Fesztiválok Évéhez kapcsolódóan vizsgálta a magyar lakosság fesztiválokkal szembeni attitűdjeit, szokásait. A kutatás eredményei nem csupán a témaév sarokpontjainak meghatározását segítették elő, de egyaránt értékes információkkal szolgálnak a fesztiválszervezők és a fesztiválok kommunikációját végzők számára.
- Tárki (2009): *A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei* c. - az európai átfogó European Values Survey-hez kapcsolódó - kutatásból a szabadidő fontosságáról és az ezzel kapcsolatos preferenciákról szóló 5. rész: Munka, szabadidő, időallokáció.
- MT Zrt. - M.Á.S.T. Piac- és Közvélemény-kutató Társaság, (2008): *A magyar lakosság kulturális turizmussal kapcsolatos ismeretei, attitűdjei és szokásai* - munkában a korosztályok szerint elkülöníthető kulturális ismeretek, értékek, továbbá információforrások kerülnek megvilágításra.

- MT Zrt. - GfK Hungária (2008): *Kultúra és turizmus* vizsgálat fókuszcsoporthoz megkérdezéssel veszi számba az utazásra motiváló programok, hívó szavak és látnivalók körét belföldön és külföldön egyaránt.
- NKA kutatások 4. (2007): *Műemlékek, múzeumok mindenkinek?* Két reprezentatív felmérésre támaszkodva (Szonda Ipsos, 2004 és Xellum Kft, 2006) próbál irányt mutató képet adni a fogyasztói szokások változásának tükrében a jövő múzeumáról.
- A hazai aktív kulturális közönség vizsgálata a Reneszánsz év – 2008 keretében, Vági Barnabás Hungarofest Nonprofit Kft.
- NKA kutatások 3. (2006): *Fesztivál – világ*. Színes körkép a burjánzó kínálatról, annak társadalmi és gazdasági hátterével és a 2006 évi támogatási adatokkal.
- Kulturális turizmus az európai városokban, ETC 2005, összegezte: Sulyok Judit (MT Zrt Piac és Termékmenedzselési iroda). A városlátogató kulturális turistákat tipizálták, illetve az európai városok vendégforgalmát és marketing tevékenységét összesítették. A tendenciák várható alakulásáról is képet kapunk.
- MT Zrt – M.Á.S.T. Piac- és Közvélemény-kutató Társaság (2005): *A Magyar lakosság étkezési és alkoholfogyasztási szokásai és Magyarország gasztronómiai imázsa 2005-ben*. A kutatásból a szellemi kultúrához kapcsolódó gasztronómia, illetve a magyar konyha megújulási – megújítási kísérletei és szükségessége, valamint a bennünk élő kép rajzolódik ki.
- Szonda Ipsos – MT Zrt (2000): *A felnőtt lakosság véleménye az aktív üdülési és kulturális tevékenységekről*. A legnagyobb érdeklődést kiváltó üdülési formák és az azokon résztvevők számbavétele mellett bemutatja a szabadidős kulturális tevékenységeket és azok gyakoriságát.

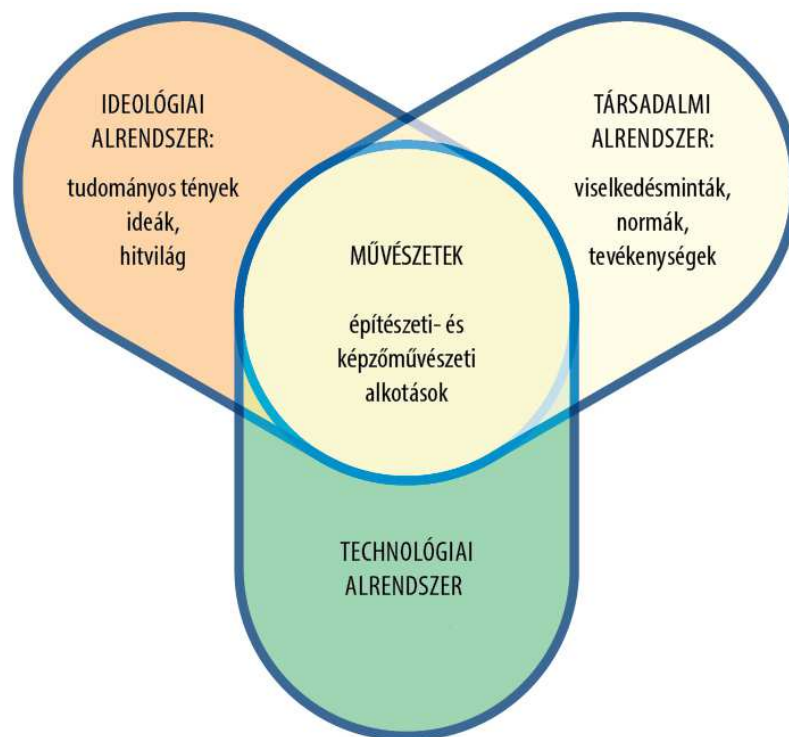
Az összesítés elemei a teljesség igénye nélkül, a dolgozatra fókuszálva kaptak helyet ebben a fejezetben.

3.1.2. A kultúra elemei

A kultúra egy populáción belül generációról generációra öröklődik, miközben az átörökített jellemzők fokozatosan alakulnak (KONDOR Zs. 2003). Legkisebb építő egység a kulturális jellegzetesség, mely alapján egy tárgy, táj, épület, személy elkülöníthető a halmaz többi részétől. Vannak továbbá domináns kulturális jegyek, melyek nagyobb sokaságon értelmezhetők – embercsoport, stílusirányzat, használati tárgy stb –. A

kultúra minden eleme valahonnan származik, illetve valamely irányban terjed tovább. Az innováció helyét kultúrcentrumnak tekinthetjük. A kulturális ismérvek területi koncentrációja földrajzi lehatárolásokra kínál lehetőséget. A kultúra eltérő térbeli terjedésének az eredménye mai világunk sokszínűsége. Nem csak a minta száma alapján (egyedi – domináns), illetve földrajzilag (centrum – periféria vagy kultúr-exportőr - befogadó), hanem a terjedés módja (expanziós – hierarchikus – diszlokális) alapján is alkothatunk a kultúrán belül alcsoportokat (TRÓCSÁNYI A. 2005).

A fentiekben ismertetett komplexitásból következően a kultúra tartalmának elemzéséhez rendszert kellett alkotni. Ennek megfelelően a kultúra elemeit három fő csoportba sorolhatjuk, melyek alrendszerekként foghatók fel (2. ábra).

2. ábra: A kultúra alrendszerei és a művészet

Forrás: L. A. White (1943) idézi Trócsányi A. (2005) után továbbgondolva (2013)

A technológiai alrendszer tárgyakkól és a használatukhoz szükséges technológiai tudásból áll, amelyek az emberiség megélhetését, életmódját biztosítják. A társadalmi alrendszer olyan elfogadott és elvárt, emberek közötti kommunikációban használatos viselkedésmintákat és tevékenységeket tartalmaz, amelyek a mindennapi élet feltételei. A harmadik csoportba már nehezebben meghatározható dolgok kerültek: az ideológiai

alrendszer ideákat, hitet, elméleti tudást, továbbá tudományos gondolkodást takar (WHITE, L. 1943; idézi TRÓCSÁNYI A. 2005).

A hétköznapi értelmezésben központi szerepet játszó művészeti ágak – melynek egyik eleme az építőművészet, és ebből következően a kastélyok is, – melyekben az adott korszak gondolkodásmódja tükröződik, a társadalmi alrendszerhez kapcsolhatók. Minden kornak van sajátos építési és műszaki technológiája. Ezen keresztül a kastély, mint a kultúra egyik eleme a technológiai alrendszerhez is mutat kapcsolódási pontokat. Az épületen belüli díszítőművészetben tükröződő forma- és hitvilág pedig az ideológiai alrendszer elemeihez tartoznak. A művészetek, mivel mindhárom alrendszerhez mutatnak kapcsolódási pontot a testet öltött alkotásokban, a szerző álláspontja szerint e három metszetében önálló halmazt képezhetnek, lásd 2. ábra.

3.1.3. Kulturális értékek

„Az érték elválaszthatatlan az emberi értelemről, annak mind szellemi, mind pedig anyagi természetű produktumaitól; egy kultúra jelenségeinek megértéséhez is egyfajta értékítéletre van szükség. S nemcsak valamiféle normarendszer értelmében beszélhetünk az érték fontosságáról, hanem az emberi tevékenység, mint alkotás is szorosan kapcsolódik ahhoz”¹². A kastélyok a kultúra jelenségei, alkotásai, melyekhez anyagi és szellemi érték egyaránt kapcsolódik. Köthető hozzájuk továbbá értékteremtő tevékenység, és a társadalom normarendszerének függvényében tekinthetők fontosnak, értékesnek vagy kevésbé fontosnak. A hazai történelmi fejlődés következtében a kastélyok megítélésében jelentős változás ment végbe, amely a normarendszer változásának következménye.

Szociológiai megközelítésben az értékek olyan kulturális alapelvek, amelyek kifejezik azt, hogy az adott társadalomban mit tartanak kívánatosnak és fontosnak. Az eltérő értékek az emberi kultúra változatosságának kulcsfontosságú aspektusai. Az egyének által vallott értékeket erősen meghatározza az adott kultúra, amelyben élnek (ANDORKA R. 2006).

Az értékekkel kapcsolatos szakirodalomban az érték definíciója Schwartz és Bilsky szerint (1987, 1990) általában öt elemet tartalmaz:

¹² KONDOR ZS. 2003: A kultúra fogalmának és tartalmának változása Cicerótól Carey-ig., In: Virtuális egyetem Magyarországon, (szerk. Nyíri J. K., Kovács G.), Budapest : Typotex, 2003, pp. 338-444, p:342.

1. valamilyen vélekedés, melyben egy ideológiai rendszer és saját ismereteink tükröződnek, tehát a kultúra ideológiai alrendszerében gyökerezik,
2. amely a viselkedés kívánatos módjaira vagy eredményeire vonatkozik, a társadalmi normák körét bővíti, a kultúra társadalmi alrendszeréhez kapcsolódik,
3. nem csupán bizonyos helyzetekben alkalmazható,
4. irányítja a viselkedést, az emberek és események szelekcióját vagy értékelését, ez a társadalmi alrendszer a kultúrán belül,
5. más értékekhez viszonyított fontosságának megfelelően, azokkal együtt norma-rendszert alkot.

Ezen jegyek összessége az, amelyek az értékeket megkülönböztetik például a szükségletektől vagy az attitűdtől (SCHWARTZ, S-H. és BILSKY, W. 1987).

A fenti jellemzők mellett az érték fogalmának számos jelentése létezik a hétköznapokban¹³ annak függvényében, hogy milyen kontextusban használják.

Hogy mi képvisel értéket egy társadalomban, azt az egyén, a közösség és a környezet szintjén egyaránt értelmezni lehet. A személyiséghez/egyénhez köthető kulturális értékek nem velünk született tulajdonságok, hanem a szocializáció termékei. Kialakulásukat befolyásolja a család, a társadalmi környezet, a társadalmi osztályba tartozás továbbá az oktatás. A generáció változásával az egyén értékei is megváltoznak, bizonyos értékek kihalnak, újak keletkeznek. Egy bizonyos generáción belül is több értéktípus létezik, így lehet a csoportokat elkülöníteni egymástól. Az egyén tagja egy közösségnek és a társadalomnak, követi a társadalmi normákat, kommunikációt, viselkedésmintákat, így kapcsolódik a kultúrán belül a társadalmi alrendszerhez.

A társadalom kulturális értékeiről átfogó képet kapunk az erkölcs, a szokásjog, a tudomány és a művészetek kifejezőeszközein keresztül. Az ember alkotta környezetben a kulturális értékeket több szempont szerint lehet csoportosítani. Tárgyi kulturális értékek, mint épületek, emlékművek, tájak, könyvek, műalkotások és műtárgyak; a nem tárgyi kulturális értékek, mint néphagyományok, zene, nyelv és ismeretek.

¹³ A közgazdaságban az áru vagy szolgáltatás piac által meghatározott értéke (Marx – Engels); a filozófiában jó-rossz jelentéstartalommal bír; a szociálpszichológiában az értékek összekapcsolják az egyént a társadalommal; a jogban az elfogadható és a kizárt cselekedetek megkülönböztetésére szolgál (PRAZSÁK G. 2012); Egy jel jelentése, ami egy meghatározott rendszerben, meghatározott környezetben érvényes, illetve használt. A zenében egy hang időtartama, amit a jelölésére használt hangjegy alakja a zenei jelrendszerben kifejez. Lehet továbbá különös haszon; egy cselekvés, eljárás eredménnyel járó volta.

Itt kell megjegyezni, hogy a kastélyok a kulturális értékeken belül a tárgyi értékek és a művészeti értékek körét gazdagítják, a környezet szempontjából pedig tájképet javító vagy rontó hatásuk lehet.

E jól körülírható szempontokon túl a kulturális értékek, és így a kastélyok is, hangsúlyos részét képezik a nemzeti örökségnek, mely a kulturális identitás egyik legfontosabb forrása. Egy nemzet nemcsak politikai entitás, hanem a kulturális reprezentáció¹⁴ rendszere. A kultúra globális, folytonos, másoktól sajátítjuk el az alapjait, mégis saját tapasztalatainkon keresztül csapódik le bennünk (BARTH F. 1996).

A kultúra témakörének áttekintése során meg kell jegyezni, hogy egyik fontos közvetítője a turizmus, mely a dolgozat fő témáját képezi. Elméleti síkon számos szerző vizsgálta már a kultúra és turizmus kapcsolatrendszerét, összefüggéseit és elemeit. Egyik ilyen elem az identitás, illetve ennek alakulása és befolyásoló tényezői. Az identitásra és a közösségre világosan hat a turizmus. Ez a kapcsolatrendszer egyre nagyobb figyelmet kap a nemzetközi szakirodalomban. Turisták és a látogatók identitása formálódik az örökségi turizmuson keresztül (ASHWORTH, G-J. 1998; PRETES, M. 2003; PORIA, Y. - BUTLER, R. - AIREY, D. 2001; PORIA, Y. - REICHEL, A. - BIRAN, A. 2006; YU-JU, W. - WU, C. - YUAN, J. 2010; PARK, H.Y. 2010). Az identitás fogalom sokrétűségét mutatja, hogy az egyén és a közösség szintjén egyaránt értelmezhető. Amikor a turista az örökségre és kultúrára koncentrál, a turizmus és az identitás közötti kapcsolat még jobban látható. Örökségturizmusban a vendéglátást, az utazást és a látogatókat összeköti a helyi örökség, amelynek így kettős szerepe van: ez az utazás célja, motiváló erő, ugyanakkor a vendég a helyi közösség identitásának egyik elemévé válik (PARK, H.Y. 2010).

3.1.4. Örökségi érték

Örökségi érték mindaz, amit egy közösség az utókor számára megőrzésre és átadásra érdemesnek tart. *„...Így az örökség összekapcsolódik az emlékezettel, mindkettő az identitás része, amit meg kell keresni, elő kell ásni, meg kell őrizni, vagy újra fel kell fedezni....”*¹⁵. Megőrzésre és átadásra érdemes érték minden közösség birtokában van,

¹⁴ Olyan értelmezés, mely a nemzeti történelemben, irodalomban, médiában, populáris kultúrában, szimbólumokkal, tradíciókkal és rítusokkal szolgál, melyek a közös tapasztalatokat, diadalt – bánatot jelenítik meg és reprezentálják. Ezek alkotják azokat a szálakat, melyek minket a múlthoz kötnek. (Schwartz, S. H. 1986). Social Psychology by H. Andrew Michener, John D. DeLamater, Shalom H. Schwartz

¹⁵ SONKOLY G. 2000, A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei, In: Régio, 2000/4, p:47.

csak fel kell ismerni és meg kell találni a megfelelő hasznosítást. Az örökség nem azonos a történelemmel, nem azonos a múlttal, hanem a múlttól való távolodás eredménye. A múltnak csupán a feljegyzett, megjelenített része válik történelemmé. Az örökséget nem csak az örökös teremti, hanem fogyasztói is meghatározzák tartalmát (ASWORTH, G-J. 1998). Az örökség fogalom univerzális jellege abból adódik, hogy általa közös nevezőre hozható a saját és a közös, az egyedi és az általános, a helyi és a nemzeti. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a különböző szereplők ugyanazt értik „örökség” alatt a különböző szinteken. Ez akár érdekütközéshez is vezethet (ERDŐSI P. – SONKOLY G. 2004).

Az általánosan használt csoportosítás szerint az örökség fogalmán belül természeti és kulturális örökséget különíthetünk el. A két kategória között természetesen vannak átfedések, egyes természeti örökségi helyszínek, pl. parkok, kertek az emberi kéz nyomát is magukon viselik. A kulturális örökségen belül további bontás lehetséges attól függően, hogy a vizsgált örökségi elem megfogható-e (épített örökség, műtárgyak, régészeti leletek stb.) vagy megfoghatatlan (vallás, zene, hagyományok stb.) (PUCZKÓ L.-RÁTZ T. 2000).

Az örökségi értékek speciális halmazát alkotják a világörökségek, mint kiemelkedő egyetemes értékek, melyeket az UNESCO, mint felügyelő szerv a következők szerint csoportosít¹⁶:

- A kulturális örökség: *„A múltbeli és élő kultúra minden mozzanata az építészeti emlékektől a megfoghatatlan, a néprajzi vagy ipari örökségig; kiterjed a nép teljes szellemiségére, ahogyan az értékekben, tevékenységekben, a munkában, intézményekben, a műemlékekben és a helyszínekben kifejeződik, amennyiben megfelelnek a hitelesség kritériumának.”* A kulturális örökség körét gazdagítja a kultúrtáj kategória, melyet emberkéz alkotott, a természeti erővel együttműködve.
- Természeti örökség: *„Eszttétikai vagy tudományos szempontból rendkívüli értékű fizikai és biológiai képződmények, képződménycsoportok, kihalástól fenyegetett állat- és növényfajták, azok pontosan körülhatárolt élőhelyei és a természeti tájak, ha megfelelnek az érintetlenség / eredetiség kritériumának.”*
- „Vegyes” örökségi helyszínek: *„...a kulturális és természeti javak kiemelkedően gazdag keveréke...”*.

¹⁶ <http://whc.unesco.org/criteria.htm#debut>

Az 1972-ben elfogadott Világörökségi Egyezmény kritériumai alapján jelenleg¹⁷ 190 állam területéről 962 helyszín található a listán, melyből kulturális örökség kategóriában 745 védett érték szerepel, a természeti örökséghez tartozik 188 helyszín és a „vegyes” kategóriát gazdagítja 29 értékes helyszín. Hazánkban jelenleg 8 világörökségi helyszín található, melyből Aggteleki karszt barlangjai természeti örökség kategóriában; Budapest dunai panoráma és az Andrassy út, Hollókő ófalu és környezete, az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és Pécs ókeresztény sírkamrák kulturális örökség kategóriában; Hortobágy, Tokaj és Fertő-tó a kultúrtáj kategóriában szerepel.

Áttekintve a világörökségi listát, megállapítható, hogy 28 ország területéről mintegy 36 kastélyépület (lásd 3. melléklet) gazdagítja a kulturális örökség kategóriát.

Bővítve az örökségi kategóriát és felismerve a megfoghatatlan értékek (pl: népszokások, mondák, hiedelmek, tradicionális életmód, zene) jelentőségét és megőrzésének szükségességét 2003-ban megszületett a szellemi kulturális örökség védelméről szóló UNESCO egyezmény, melyhez hazánk 2006 folyamán csatlakozott. Ennek értelmében szellemi kulturális örökség: *”olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség [...] az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét”*. A szellemi kulturális örökség reprezentatív listáján jelenleg 298¹⁸ elem található, melyben Magyarországról a táncház módszer, a solymászat, a matyó hímzés és a busójárás szerepel.

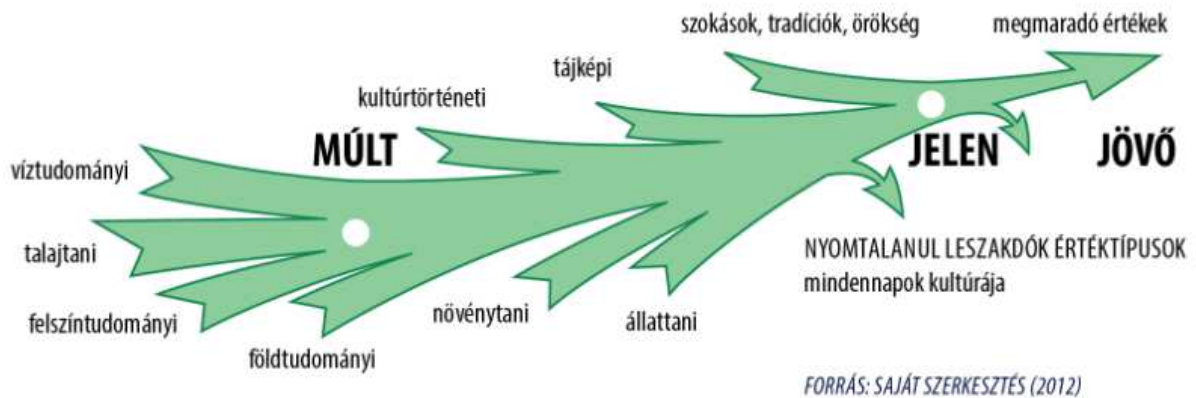
Az örökségre jogok és kötelezettségek is vonatkoznak. A jogokat az utókor szabályozással, míg a kötelezettségeket a fenntartható használat feltételeinek biztosításával gyakorolhatja (HUSZ M. 2007).

Kezdetben csak az antik alkotásokat tekintették védendő értéknek, később már beletartoztak ebbe a körbe a középkori értékek is, míg manapság a legtöbb országban csupán akkora időkorlát van, hogy az alkotást készítő nem lehet még élő személy. A műemlékvédelem fejlődésével napjainkra eltűntek a védendő emlékek korára és fajtájára vonatkozó korlátozások. Egy idővonalon elhelyezve (lásd 3. ábra) kerültek

¹⁷ 2013. június 5. <http://whc.unesco.org/en/list>

¹⁸ 2013. június 5. <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011>

megjelenítésre napjaink értéktípusai, kitekintéssel a jövőre. Környezetünk jelenlegi értékei túlnyomó részt múltunk öröksége, annak is a megőrződött része.

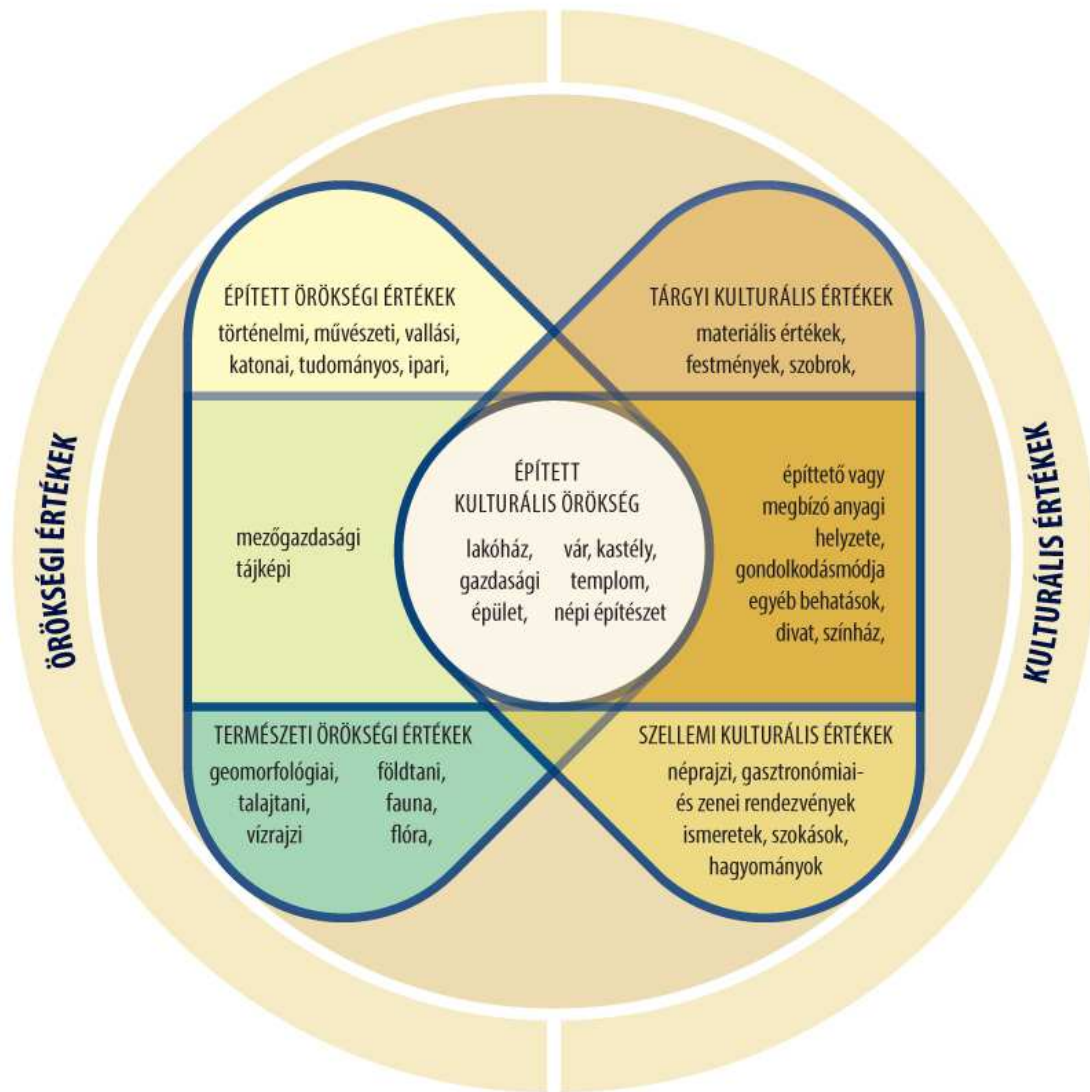
3. ábra: **Értéktípusok idővonalon**

Az idővonal mutatja, hogy legtávolabbi múltból köthető értékeink a földtudományok köréből kerülnek ki. Időben közelebb állnak hozzánk a növény- és állattani értékek, illetve az ember közreműködésével született kultúrtörténeti és tájképi értékek. A legközelebbi múltból kapcsolódnak a ma is élő tradíciók, műalkotások.

Hogy jelenből a jövő számára mi lesz értékes, az a történelmi és kulturális folyamatok függvénye. Bizonyossággal lehet tudni, hogy voltak és lesznek olyan jelenségek, alkotások, szokások, melyek nem állják ki az idő próbáját, és az ábrán jelzett nyomtalanul leszakadó értéktípusok csoportjához tartoznak. Ma már nem csak a képzőművészeti és építészeti alkotások számítanak védendőnek, hanem a védelem az ipar, a bányászat és a közlekedés alkotásaira is kiterjedhet.

A 19. században még csak egyes épületeket tekintettek védendő értéknek, azonban napjainkban már épületegyüttesek, utcák is kaphatnak műemléki védelmet. Ugyanis az épületek nemcsak önmagukban értékesek, hanem a környezettel együtt alkotott harmóniában is különleges értéket képviselnek (ÁGOSTHÁZI L. 2005). Ez a megállapítás a vizsgálat tárgyát képező kastélyokra, védendő értékeinkre, hangsúlyozottan igaz.

A napjainkban egyre gyorsuló társadalmi-politikai változások nyomán a „jelen” és a „múlt” közötti időszak erősen lerövidült, így már a ma élő generációk életéből származó értékek is örökséggé válhattak (pl. Dunaújvárosban a 60-as 70-es évek során emelt épülettömbök, vagy a rendszerváltás korának emlékei) (DÁVID L. et al. 2007).

4. ábra: **Örökségi- és kulturális értékek rendszere – áttekintő ábra**

Forrás: Szabó G. (2009) után továbbgondolva (2013)

Összegzésül a számos rokon vonást és átfedést mutató kulturális és örökségi értékekről készült az előző oldal áttekintő ábrája (4. ábra), fókuszban a dolgozat szempontjából kiemelten fontos épített örökséggel, ezen belül pedig a kastélyokkal.

Az örökségi épületek, kastélyok sajátos megjelenése, atmoszférája a helyszínen érzékelhető elsősorban. A szakirodalom ezt a jelenséget a „hely szellemének” szokta nevezni, amely a turizmusban fontos egyedi vonzótényező. A kastélyok olyan úti célok, melyek egyesítik a hely szellemét és a vendégszeretetet. Unikális értéküket tovább növeli az, hogy kulturális és történelmi értéket egyaránt képviselnek (NAGY A. –HORVÁTH ZS. 2012B).

A római kor óta ismerjük a „genius loci” fogalmát. Jelentése nem szorul magyarázatra, de annak pontos meghatározása, hogy mitől is lesz egy helynek szelleme, már korántsem könnyű feladat. Egy település, egy vidék sajátos identitása ugyanis több tényező kölcsönös egymásra hatásából alakul ki, a táj és az éghajlat, valamint az ezekhez okosan alkalmazkodó ember egymást követő nemzedékeinek alkotó munkája nyomán születik meg (ÁGOSTON B. 2011).

A hely szelleméről értekeznek HAMVAS B. is (1985), amikor a Kárpát-medence öt szellemiségét írja le. Esetünkben Észak géniusza a fontos, mely a Pozsony – Sárospatak – Sátoraljaújhely vonalon az Északi – Középhegység mentén érvényesül. Sajátossága, hogy a másik négy tájjal ellentétben szellemiségének nincs tájolási pontja, minden irányban nyitott. Ez a nyitottság a rendkívül változatos méretű és stílusú kastélyállományban is leképeződik.

A köznyelv a hely szelleme kifejezést leginkább valamely nagy múltú kulturális intézménnyel kapcsolatban szokta használni, ahol a szellem, a szellemiség az intézményhez kapcsolódó nevek, események által ragadható meg.

Alapvető különbség a génius loci és a hely-imázs között, hogy a hely szellemét csak helyben lehet érezni, míg a hely-imázs akkor is előhívható, ha nem az adott helyszínen tartózkodunk. Sőt, imázs olyan területről is kialakulhat, ahol még soha nem voltunk. Ki kell emelni továbbá, hogy a génius loci a történelmiség által meghatározott „erő”. Kihat a cselekvéseinkre, át kell élni, fel kell fogni, míg ez a mozzanat hiányzik a hely-imázs esetében. (JANKÓ F. 2002)

Az imázsképződés dinamikus, konstruktív folyamat, hiszen kommunikációs, interaktív kapcsolatok formálják és a keletkezés – továbbítás – befogadás kontextusában nyeri el értelmét (SPIEGLER P. 2011). Éppen ezért a turizmus kontextusában a desztináció lakosságának identitása és turizmus-tudata a turisztikai imázsképződés egyik alapját jelenti.

3.1.5. Az örökségi értékek védelme

Az örökségturizmus egyéni és társadalmi elismertségének, támogatottságának növekedése következtében napjainkban védelem alá esnek mindazon értékek, amelyeket sikerült a múltból megőrizni (RÁTZ T. 2011). A védelem kereteit törvény szabályozza.

Hazánkban a rendszerváltást követően foglalták törvénybe a műemléki értékek megőrzésének szabályait, amely az 1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről. Mivel a

dolgozat témája a kastélyok hasznosítása, az épületek megőrzését és hasznosítását szolgáló rendelkezések is a kutatás részét képezik. A jogalkotók hamar felismerték, hogy az örökségi értékek körébe nem csak a műemlékek, hanem a természeti- és a szellemi-értékek is beletartoznak. Így született meg a 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.

A törvény általános rendelkezései megfogalmazzák, hogy a kulturális örökség védelme érdekében fejlesztéseket, beruházásokat csak a törvénnyel összhangban lehet végezni. Az örökségek az egész nemzet örökségét hordozzák, ezért mindenkinek kötelessége, ezek megóvása, tilos a veszélyeztetése, megrongálása, illetve megsemmisítése. Felkutatásuk tudományos módszerrel történik, a feltárt műemlékeket hozzáférhetővé kell tenni. A kulturális örökség védelme közérdek, ezért együttműködési kötelezettséget jelent minden állami és magánszervezet és állampolgár számára. A nemzetközi együttműködésben is érvényesíteni kell a határon túli magyar vonatkozású örökségek védelmét, illetve ugyanígy a Magyarországon található más nemzetek kulturális örökségének védelmét. A kulturális örökség védelmének összehangolását és irányítását, ágazati szakmai felügyeletét a kultúráért felelős miniszter látja el, ő irányítja a kulturális örökségvédelmi hatóságot is.

A második rész első és második fejezetében a védendő értékek körét és a védettség elrendelésének módját részletezik a jogalkotók. A törvény második részének harmadik fejezete a kulturális javak védelméről szóló, a negyedik fejezet az emlékhelyek védelméről szóló rendelkezéseket tartalmazza.

A harmadik rész a hatóság feladatait veszi sorra, a negyedik rész pedig a záró rendelkezéseket tartalmazza.

„A mai műemlékvédelmi felfogás azt vallja, hogy a felismert építészeti és egyéb értékek megóvásával, pusztulásuk folyamatának a lehető leghosszabb ideig való elnyújtásával azt a célt kell szolgálni, hogy ezek az értékek egyrészt a tudományos tanulmányozás, másrészt a társadalom minél nagyobb része számára legyenek hozzáférhetőek, s ezúton is szolgálják a jelen és a jövő kultúrák igényeit.”¹⁹ A hasznosítás szabályairól folyamatosan születnek a módosító rendelkezések, a legutóbbi a 2012. évi XL. törvény, a műemlék funkciójának, használati módjának megváltoztatásáról.

¹⁹ ÁGOSTHÁZI L. 2005: Műemlékvédelem, Műszaki Könyvkiadó, 2005, p.23.

Fontos kérdés a védendő értékek és a védelem fokozatai mellett a finanszírozás. Tudni kell, hogy az erre fordított összegek nem ajándékba adott támogatások, hanem indirekt módon megtérülő ráfordítások. Az állami finanszírozásban az örökségvédelem kapcsán a maradék elv érvényesül. A csökkenő tendenciát kis mértékben ellensúlyozza, hogy a turisztikai beruházásokat ösztönző operatív programokból, a Norvég Alapból, és Leader forrásokból is lehet az épített kulturális örökség fejlesztésére pályázatot benyújtani. (L. SIMON L. 2009). Ezek a források ma is elérhetőek. További lökést adhat a fejlesztéseknek, ha a támogatási struktúrában az örökségi értékek felújításának még kedvezőbb feltételeket biztosítanak, és így a beruházások nagyságrendje közelít az új építésekhez. A műemléki értékeken túl az „oltalom alatt álló eredetmegjelölés” (pl: Hungarikum²⁰) és az „oltalom alatt álló földrajzi jelzés” (pl: újfahértói meggyfánk, makói vöröshagyma stb.) kategóriák is értékeink megkülönböztetésének és védelmének érdekében születtek²¹ és elsősorban fogyasztási cikkekre vonatkoznak. Mint ilyenek, nem képezik jelen vizsgálat tárgyát, megjegyzendő azonban, hogy a hozzájuk köthető termelési, alkotási, előállítási folyamat szintén örökségünk egy szelete és kultúránk egyik eleme. Tágabb értelemben az örökség a társadalom kulturális hagyományainak részét képezi és része egy közösség identitásának.

3.2. Kulturális turizmus

A kultúra, régi hagyományaival, élő jelenével és a jövő gazdag lehetőségeivel idegenforgalmi erőforrásnak (is) tekinthető. A XVII –XVIII. század folyamán, amikor az angol arisztokrácia a *Grand Tour* keretében az európai királyi udvarokat és városokat látogatta, tanulási-ismeretszerzési és nevelési célzattal utaztak. Azóta a nemesség nyomdokaiban járva milliók látogatják a történelmi épületeket, városokat, helyszíneket. A XXI. század kezdetén a kulturális turizmus különösen népszerű és ezzel egyidejűleg mindenütt elterjedt. A művészeti kiállítások, fesztiválok, koncertek, rendezvények száma és kínálata lassan áttekinthetetlen és a látogatószám Európában évről-évre növekedést mutat. A jövőt tekintve ennek a piaci szegmensnek kedvezőek a kilátásai,

²⁰A hungarikumok közé tartozhat magyar feltaláló vagy alkotó műve, magyar termék, az őshonos vagy nemesített állatok és növények, a népművészet, a zene, a nyelv és a magyar irodalom. E jelzõt esetenként alkalmazzák társadalmi vagy közéleti jelenségekre is. 2012. évi XXX. törvény rendezi pontosan a kategóriát, szabályozását és a kapcsolódó eljárást.

²¹ A két kategória fogalmában és tartalmában átfedések vannak, így a laikusok számára nehezen elkülöníthetők. A megkülönböztetést szolgáló megjelölések összekeverésével a tőlük remélt pozitív – marketing, turisztikai, piaci – hatások kiolthatják egymást.

mert az előregedő Európában iskolai végzettség és ezzel együtt a turisták igényei átalakulóban vannak (STEINECKE, A. 2007). Megfigyelhető, hogy egyre több szolgáltató jelenik meg ezen a piacon, ami a következő években a piaci verseny erősödéséhez vezet. Arra az egyszerű kérdésre, hogy mi is a kulturális turizmus, igen nehéz pontos választ adni. Ennek egyik oka, hogy a kultúra fogalma rendkívül sokrétű és az utóbbi években is folyamatosan bővül. A másik nehézség, egyéb turisztikai ágaktól lehatárolni, megkülönböztetni. Itt mindenekelőtt a látogatók/turisták kulturális érdeklődésén van a hangsúly. A tartalmi nehézségek ellenére a turizmuskutatásban több definíciót is megfogalmaztak. A kínálati elemeket és a célcsoportot egyaránt sikerült szegmentálni, ami a megfelelő menedzsment és marketing tevékenységhez elengedhetetlen.

Definíció

Noha az újkori kulturális célú utazásoknak több évszázados hagyománya van, a „kulturális turizmus” fogalma az Európai Gazdasági Közösség támogatási programjaiban csak 1982-ben jelent meg. Azóta a hétköznapi életben, az idegenforgalmi ágazatban és a turizmuskutatásban egyaránt meghonosodott. Számos tudományos konferencia, ülés, esettanulmány, tudományos kötet, tankönyv született e témakörben.

Lengyel M. (1988) a kulturális turizmus lehetséges formái közül az ifjúsági és nyugdíjas túrákat, a hobbi-utakat, a kulturális és vallási témájú utazásokat, a szakmai utakat és a falusi turizmust tartja fontosnak.

Értékorientált szemléletben kulturális turizmus a helyszínen nyújt tárgyias, összemérhető és következetes információt a múlt és jelen történéseiről (EDER, W. 1993). Richards (2001) szerint a kulturális turizmus nemcsak a múlt kulturális javainak fogyasztása, hanem a jelené is, ezért az örökségturizmus és a művészetturizmus is része. Termékszempontú megközelítésben a kultúra által motivált utazások többségében a városok épített öröksége és a kulturális események a termék alapját képező legfontosabb vonzerők.

„A kulturális turizmus legátfogóbb megközelítésében olyan turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényeit kielégítő vonzerő. Szűkebb értelemben a kulturális turizmus olyan kulturális motivációval történő utazás, mint például a műemlékek és örökséghelyszínek felkeresése, a fesztiválokra való

részvétel, a kiállítás-, múzeum-, színház- vagy koncertlátogatás és a tanulmányút vagy a zárándoklat”²².

A tágabb és a szűkebb meghatározásból kitűnik, hogy kulturális turizmusról abban az esetben beszélhetünk, ha a motiváció az új kultúrák megismerése, kulturális eseményeken való részvétel és a kulturális attrakciók meglátogatása, a vonzerő pedig a felkeresett desztináció sajátos, egyedi kultúrája (MICHALKÓ G. 2004).

Elfogadva a kultúra szóhoz kapcsolódó kibővült jelentéstartalmat három megközelítésben lehet a kulturális turizmus fogalmát pontosítani (STEINECKE, A. 2007).

- Kínálatorientált megközelítésben a kulturális turizmus vonzerőként hasznosítja a kultúra materiális és immateriális javait.
- Keresletorientált értelmezésben a turisták motivációja és viselkedése a fogalom meghatározás alapja. A kulturális turizmus magában foglal minden olyan utazást, amikor a lakhely ideiglenes elhagyása során az utazó a célterület magas- és hétköznapi- kultúra anyagi- és nem anyagi- javait megtapasztalja, átéli vagy róluk informálódik.
- Értékorientált szemlélettel a fogalomban már műemlékvédelmi és módszertani célkitűzések is érvényesülnek. Ennek megfelelően a kulturális turizmus kíméletesen hasznosítja a kultúrtörténeti értékeket és megfelelően óvja a hagyományos, régióra jellemző lakó- és életformákat a turizmus fellendítéséért azzal a céllal, hogy az európai kulturális egységen belül a régiók egyedi jellemezői kifejezésre jussanak.

A háromféle megközelítéstől függetlenül fel lehet sorolni olyan általános jellemzőket, mely a kulturális turizmus alapvető ismertető jegyei. Ezek a következők:

- kulturális érdeklődésű turisták, eltérő módon kifejezésre jutó intenzitással,
- kulturális intézmények megtekintése,
- részvétel kulturális rendezvényeken,
- a tárgyas információ nyújtás/gyűjtés központi szerepe.

²² MICHALKÓ G. – RÁTZ T. 2005: A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai, pp.164-165.

3.2.1. A kulturális turizmus kínálati struktúrája

A kulturális turizmus klasszikus attrakciói három csoportba sorolhatók: épített és tárgyi értékek, a mindennapi élethez kapcsolódó kulturális értékek és a rendezvények illetve fesztiválok (CSAPÓ J. 2009). Ebben a struktúrában a vizsgálat tárgyát képező kastélyok az épített tárgyi értékekhez tartoznak, és szerves részei a kulturális turizmus kínálatának.

A kulturális turizmus pontos meghatározásának bizonytalanságából következik, hogy az ágazat teljesítményének, keresletének-kínálatának mérése meglehetősen nehéz. Ennek ellenére megfigyelhető benne néhány általános jellegű trend (HUSZ M. 2007; DÁVID L. et al. 2007).

A kínálat sokszínű, dinamikusan változó és legjobban az alábbi tulajdonságokkal jellemezhető:

- A domináns „kulturális fővárosok” mellett a még felfedezetlen desztinációk előretörése figyelhető meg.
- Új fogadóhelyek, szolgáltatások, rendezvények kialakítása a szezon elnyújtásának eszközévé vált.
- A kulturális látnivalók palettája magában foglalja a romoktól kezdődően az épületeken át a kulturális intézményekig az építmények széles skáláját, és ez a paletta a kortárs építészet elemeivel folyamatosan gazdagodik.
- A történelmi helyszínek – csataterek, városképi együttesek – szintén a kulturális turizmus látnivalóihoz sorolhatók.
- Ide tartozónak tekintjük a magas- és hétköznapi kultúra rendezvényeit, gasztronómiáját,
- továbbá a különféle utazási típusokat, ahol a kultúra központi szerepet játszik. Ilyenek többek között a tanulmány utak, városlátogatások, művelődési célú utazások és nyelvi tanulmányutak.

Egy ilyen változatos és bővülő rendszerben nehéz struktúrát alkotni. A szerző attrakció – motiváció – tevékenység bontásban jeleníti meg a kulturális turizmus kínálatát, mely a kutatáshoz kapcsolódó struktúra is egyben.

Egy régió kulturális turisztikai potenciálját Jätzold (1993) szerint mindenekelőtt a kulturális emlékek és intézmények, illetve a kulturális rendezvények határozzák meg, amely alapján hat kínálattípust lehet megkülönböztetni:

- múzeumok, műemlékek, ipari műemlékek megtekintése,
- kultúrtáj – látogatások (Tokaj-hegyalja, Órség, Palóc-föld, Hortobágy stb)
- városképi együttesek megtekintése (Budapest – dunai panoráma, Pécs – Zsolnay Kulturális Negyed stb)
- kulturális rendezvények, események (fesztiválok, találkozók stb)
- gasztronómiai rendezvények
- más/távoli kultúrák rendezvényei (pravoszláv karácsony - újév, kínai újév stb).

A csoportosítás alapját az előbbieken tehát a kínálati elemek jelentik.

A kulturális turizmus másik tagolási lehetősége az eltérő motiváció szerinti utazási típusokon alapszik (STEINECKE, A. 2007), és ennek alapján a következő négy csoportra osztható:

- Városlátogatások, amennyiben a valamilyen kulturális tevékenység a program részét képezi.
- Csoportos tanulmányutak, képzett szakmai idegenvezetéssel, csoportkísérővel.
- Utazás nyelvtanulás céljából, külföldre.
- Tematikus utazások, a kultúra egy eleme köré szervezve az időtöltést, látnivalókat.

Smith (idézi HUSZ M. 2007.) tevékenységi alapú listát készített a kulturális vonzerőkre. A tevékenység – látogatás, bejárás, részvétel egy eseményen, alkotási tevékenység, tanulás – megismerés, zarándoklat, spirituális tevékenységek – mellett ezek helyszíne és körülményei szintén hangsúlyosak a kulturális turizmusban. Ennek kapcsán a következő elemeket tekintette – néhány átfedéssel az előbbiekhöz – ide tartozónak:

- örökségi helyszínek,
- részvétel előadásokon,
- vizuális művészetek,
- fesztiválok és különleges események,
- vallási helyszínek,
- vidéki környezetek,
- bennszülött közösségek és tradíciók,
- kézművesség,
- gasztronómia,
- ipar és kereskedelem,

- modern tömegkultúra és
- különleges érdeklődések.

A dolgozat témájának választott kastélyhasznosítás az előzőekben vázolt kínálati struktúrákban meghatározó kínálati elemként erősíti az Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régió turisztikai potenciálját. A motiváció szerinti bontásban a tematikus utazásokhoz köthetők elsősorban. A tevékenység alapú kategóriáknál a kastély mint örökségi helyszín, különleges eseményeket befogadó épület, melyekben a kézművesség és a gasztronómia mint kapcsolódási lehetőség egyaránt tetten érhető.

Egy eddig nem szereplő lehetőség mellett sem szabad elmenni, ez pedig a szállásadás. Ezzel a turizmus egyik alapszolgáltatása és a kastélyok között jön létre kapcsolat. A kastélyszállók olyan sajátos úti célok, melyek kombinálják az örökségi sajátosságokat, értékeket és a vendéglátást, olyan vendégkört vonzanak, amely értékeli a fényűző megjelenést, építészetet, a korhű belső kialakítást, a rendezett parkot, és nem utolsósorban a megfelelően magas színvonalú szolgáltatásokat.

Napjainkban, amikor a térbeli folyamatokban – így a turizmusban is – a globális – lokális kettősség érvényesül, az olyan helyeket, helyszíneket, ahol emellett az ellentétpár mellett a múlt és jelen egyaránt tetten érhető, megkülönböztetett figyelemmel és fegyelemmel szükséges fejleszteni és menedzselni. Ezt felismerve a Nemzeti Turizmusfejlesztési Konceptióban (2014-2024) egyik preferált terméktípus a kulturális és örökségturizmus. A hazai turisztikai kínálat nemzetközi pozícionálását ezen értékeinkre alapozva kívánják megtenni²³, továbbá a turizmus desztinációs fejlődésének meghatározó elemei közé sorolták²⁴. A stratégiai célkitűzések között tematikusan fókuszált fejlesztési célként jelenik meg.

3.2.2. A kereslet jellemzői

Ezen kérdéskör kapcsán nincs lehetőség hivatalos statisztikai adatok összesítésére, mert a Központi Statisztikai Hivatal rendszeres turisztikai adatgyűjtése csak a fő jellemzők (vendégérkezés, vendégéjszaka, nemzetiség) mentén és jellemzően kínálati oldalról történik. Az egyes idegenforgalmi ágakhoz kötődően, illetve a keresleti oldal bemutatására csak elsődleges vizsgálatokkal van mód. Ide tartozik a kulturális intézmények és rendezvények belépőjegyeinek összesítése, amelyből csak mennyiségi

²³ NTK 2014-2024, Kiemelt nemzeti termékek programozott fejlesztése, 17.o.

²⁴ NTK 2014-2024, Helyzetfeltáró elemzések, 23.o.

adatokra tehetünk szert. Nehézséget itt az okoz, hogy számos szolgáltatás (múzeum, rendezvény) belépőjegy nélkül igénybe vehető. A vendégmegkérdezésekből mennyiségi és minőségi adatok egyaránt nyerhetők. Ezek a felmérések azonban alkalmoszerűek, a magas idő-költség- fáradtság hármassá miatt csak pontszerű felmérések, továbbá nehezen összemérhetők, összesíthetők. A reprezentatív mintavételen alapuló országos kutatásokat kereskedelmi piackutató intézetek végzik, és eredményeiket csak a megrendelő részére teszik hozzáférhetővé, illetve csak részben publikálják.

Mindezen objektív nehézségek ellenére a kereslet általános jellemzői – európai és hazai kutatások alapján²⁵ – a következők:

- A turisták igényesebbé, műveltebbé, aktívabbá, tapasztaltabbá váltak, amely mögött a fejlett nyugati társadalmak szociodemográfiai tendenciái állnak.
- Nő a jómódú, aktív idős turisták száma. Ez a réteg szabadidővel szinte korlátlanul rendelkezik és a munkában eltöltött évek eredményeként, illetve a már felnőtt gyerekeknek köszönhetően forrásai felett szabadabban rendelkezik.
- A „gyökerek”, az identitás keresése felerősödött. Ez a jelenség különösen a rendszerváltást követő években, a határok megnyitásával vált felismerhetővé.
- Újszerű igények: interaktivitás, fantáziadás, változatos interpretáció, ismeretszerzés és szórakozás egy időben (ún. edu-tainment). A modern információs társadalom és a benne felnövő generációk termelik ezt az igényt.
- Nő a személyre szabott termékek iránti kereslet.
- Növekvő érdeklődés mutatható ki a hétköznapi emberek története, életmódja, hagyományai iránt; a szabadtéri múzeumok népszerűbbé válnak.
- Megjelent az érdeklődés a fiktív helyszínek (pl. filmforgatások helyszínei) iránt. A hazai turisztikai kínálat egyik egyedi eleme a Korda - Filmpark Etyeken.
- A hagyományos értelemben vett kultúra megismerése motiváció az utazások kis részénél jelenik meg²⁶, a szabadság alatti kulturális tevékenységek iránti igény azonban jelentős²⁷.
- Az elsődlegesen kulturális célú utazások során szignifikánsan több kulturális tevékenységet végeznek, mint egyéb utazásokon.

²⁵ F.U.R. 2006: Reiseanalyse, Kurzfassung, Kiel, 2006, pp:102-110; Irisch Tourist Board, 1988, ETC 2004, Mt Zrt-M.Á.S.T Piac és Közvéleménykutató, 2008

²⁶ „Specific Cultural Tourist” 10%, Case Study - Irisch Tourist Board, 1988

²⁷ „General Cultural Tourist” „Besichtigungsurlauber” 90% with wide range of motivation. U.O.

- Az utazások során a szokásosnál nagyobb szerepet kap a kultúra – még akkor is, ha nem ez a fő motiváció–, mely jellemzően az épített örökség felkeresésében manifesztálódik.
- Egy szegmens, a családostól kisgyerekekkel nem, vagy csak igen ritkán vesz részt a kulturális turizmusban, mert elsősorban pihenési céllal utaznak és igényeiket a gyerekekhez igazítják. Ebből következően a fiatalok gyerek nélkül, illetve az idősebb korúak (megfelelő egzisztenciával) a jellemző korcsoportok.
- A leggyakrabban használt információforrás: barátok – ismerősök ajánlásai.
- Dinamikus növekedést mutat az internet használat a kulturális turizmusban is, ezzel párhuzamosan az egyéni utazások aránya növekszik.

Egy 2010-es felmérés szerint Magyarországon a második és a harmadik utazások fő motivációja a kulturális turizmus. Ezzel a céllal utazók elsősorban az épített emlékeket keresték fel. Népszerű célpontok a hazánkba látogatók és a belföldi turisták között a világörökségi helyszínek és egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek a belföldi utazók körében a nemzeti és a történelmi emlékhelyek. A szellemi örökségen alapuló vonzerők iránti kereslet Magyarországon még csak kialakulóban van. Megjelentek a tematikus útvonalak, amik egyre nagyobb érdeklőségre tesznek szert az utazók között. A hagyományokon alapuló termékkínálatra sok lehetőség van, de egyelőre ezek még kismértékben kihasználtak. A fesztiválok és különböző rendezvények nagy népszerűségnek örvendenek és a turizmus mellett a térség gazdaságában is jelentős szerepet töltenek be. Szintén meghatározó eleme a belföldi kulturális turizmusnak a vallási motivációjú utak (KRANCZNÉ SZ. I. 2012).

3.2.3. A kulturális turizmus sajátosságai Magyarországon

A kulturális turizmus kínálati és keresleti jellemzői mellett nem szabad a téma hazai vonásairól sem megfeledkezni. A kutatásokban alaphelyzet bemutatásának bevált módszere a SWOT – analízis, mely szemléletesen világít rá a sarokpontokra. A magyar kulturális turizmusra vonatkozóan a *Kulturális turizmus fejlesztési stratégiában* (2009) ágazati szinten átfogóan találkozhatunk ilyennel, melynek főbb megállapításait a következő táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A magyar kulturális turizmus SWOT analízise

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • Sokszínű kulturális kínálat. • 8 világörökségi helyszín. • Épített örökségek gazdagsága. • Élő hagyományok. • A belföldi utazóközönség a kulturális adottságokat nagyon jónak ítéli. • A magyar lakosság a hazai kulturális látnivalók megtekintését alapműveltségnek tartja. • A kultúra az utazási célpontok kiválasztásában fontos szerepet játszik. • A fejlesztéseknek köszönhetően színvonalas attrakciók jöttek létre. 	<ul style="list-style-type: none"> • Alacsony kihasználtság. • Az örökségi terület sokszor rendezetlen tulajdonviszonyai. • Háttér infrastruktúra hiányosságai. • Koordináció hiánya a fejlesztésekben. • A szervezeti rendszer nem hatékony, sok a párhuzamosság. • Állami támogatások csökkenése. • Gyakori a rövid vagy szezonális nyitva tartás. • Gyenge együttműködési készség.
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<ul style="list-style-type: none"> • Intenzív attrakció és infrastruktúra fejlesztés, uniós támogatásokkal. • Élményt nyújtó komplex programok kialakítása. • Erősödő kelet-európai kereslet intenzív bevonása – új piac lehetősége. • Hungarikumok megjelenése a turizmusban. • Tematikus fejlesztések – attrakciók, programok területén. • A lakosság általános iskolázottsági szintjének növekedése. • Tudatos desztinációépítés. • Több vidéki helyszín bevonása. • Internet és a virtuális lehetőségek 	<ul style="list-style-type: none"> • Általános értékvétség. • Kevesebb szabadidő. • Diszkrecionális jövedelem csökkenése. • A gazdasági válság hatására a szükséges beruházások elmaradnak. • Együttműködés hiánya. • Kulturális intézmények merev struktúrája. • A kikapcsolódást szolgáló üdülési formák továbbra is vonzóbbak a kulturális utazásoknál. • A hagyományok héttérbe szorulnak és veszélybe kerülnek.

http://www.kormany.hu/download/5/6c/20000/Kultur%C3%A1lis_turizmus_fejleszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf

Az eredeti táblázat további információkat is tartalmaz, melyek a kutatás szempontjából nem hangsúlyosak. Az egyes pontokhoz fűzött magyarázat a szerző álláspontját tükrözi. Az *erősségek* első pontja a sokszínű kulturális kínálat. Ide tartozik az élő hagyományoktól kezdve, a különféle kulturális rendezvényeken át, a változatos épített örökségen keresztül a világörökségi helyszínekig a vonzerők széles köre. Ez a gazdag kínálat annál is érdekesebb, mert egy relatív kis területű országban található, és igen eltérő elemek egymáshoz közel – európai léptékkal is – helyezkednek el (pl. Hollókő – Ipolytarnóc – Salgótarján: élő hagyományok - Bányászati múzeum – Hungaroring; Szirák, Tura, Aszód: kastélyok). Az épített örökség gazdagságát típusban és számban is nehéz meghatározni. Ezen a ponton fontos a hazai adottságok pozicionálása közvetlen szomszédainkhoz – Ausztria, Szlovákia, Románia, Horvátország, és Csehországhoz - képest (Kulturális turizmus fejlesztési stratégia, 2009).

Az épített örökségek számát tekintve Ausztria, Csehország és Horvátország előttünk jár, és az épületek állapota is jellemzően jobb, mint a hazai állományé. Kedvezőbb helyzetben vagyunk, mint Szlovákia a számszerű adatokat tekintve és jobb a hazai helyzet az épületek állapota vonatkozásában, mint Romániában. A nyolc világörökségi helyszínnel megelőzzük Szlovákiát, Romániát és Horvátországot, ellenben Dubrovnik óvárosa kiemelkedik ismertség és vendégforgalom vonatkozásában.

Az épített örökségen alapuló tematikus útvonalak terén Ausztria számban és szervezettségben egyaránt megelőzi hazánkat, míg Szlovákia a szervezettség terén jár előttünk. Csehországot, Horvátországot és Romániát e tekintetben megelőzzük (KTFS, 2009). Az iskolai osztálykirándulásokban gyökerezhet, hogy a kulturális látnivalók megtekintését a belföldi utazóközönség az alapműveltség részének tartja. Az élő hagyományokhoz soroljuk a Busójárást, a halasi csipkét, a hímzéseket és legismertebbként a palóc hagyományokat, melyet Hollókő ófalu reprezentál. Az élő hagyományok sokszínűségét és számát tekintve Magyarország megelőzi szomszédait.

A *gyenge pontok* elemei a hazai turizmusra általában érvényesek. Az örökségi értékek sokszor rendezetlen tulajdonviszonyai a történelmi folyamatok és a rendszerváltás

„eredménye”. A kastélyok hasznosításában ez sok problémát okoz. A háttér infrastruktúra hiányosságai és az állami támogatások csökkenése forráshiánnyal magyarázhatók. A koordinálatlan fejlesztések terén sok javulás történt 2010 óta. A korábbi öt érintett tárcától a fejlesztési források a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumhoz kerültek. A gyenge együttműködési készségen tudatos szemléletformálással és képzéssel változtatni lehet.

A *lehetőségek* közé sorolt intenzív attrakciófejlesztés és tematikus programok kialakítása tekintetében történt előrelépés (Nádasdladány, Edelény kastélyhasznosítása, a Bikali élménybirtok létrehozása, látogatóközpontok kialakítása, Zsolnay Kulturális Negyed megépítése), de ilyen vonatkozásban vannak még tartalékaink. Komplex turisztikai csomag kialakítás évek óta téma a turizmusfejlesztésben, ezzel a lehetőséggel még nem tudtunk élni. Az erősödő Kelet-európai kereslet a lehetőségből akkor válik igazán realitássá, ha a szolgáltatásokat, csomagokat keleti szomszédaink igényeihez alakítjuk és a nyelvi akadályokat is leküzdjük. Az internet és a virtuális lehetőségek hatékony alkalmazása nélkül a szolgáltató versenyhátrányba kerül, mert a mai fiatalok, és különösen a jövő fogyasztói, a gyerekek, ezekkel a technikákkal együtt nőnek fel és lépést kell az igényeikkel tartani.

A *veszélyek* között kiemelt helyen szereplő értékválság az értekezés szerzőjének álláspontja szerint a globalizáció és a felgyorsult világ következménye. Különösen fenyegető, ha az értékekre épülő kulturális turizmusról van szó. Elkerülni úgy van mód, ha felismerjük és tudatosítjuk értékeinket, és a megőrzés irányában teszünk erőfeszítéseket. Az értékek köre és társadalmi kiterjedtsége, (elfogadottsága) mellett fontos azok változásának kérdésköre is. A régi értékek már nem meghatározóak, az újak pedig még nem eresztettek gyökeret. Az értékválság nem csupán egy-egy társadalmi csoportot, réteget érint, hanem a társadalmak egészét. Az azonos kulturális hagyományokkal és múlttal, értékészlettel rendelkező csoportok új, eddig idegen értékekkel és hagyományokkal találkoznak, amely kihívás a társadalom tagjai számára (HORVÁTH ZS. 2011).

A diszkrecionális jövedelem csökkenésének megállítása csak növekvő gazdasági teljesítmény mellett lehetséges, mely túlmutat a turizmuson.

Recesszióban gyakori lépés szolgáltató oldalon az árverseny (lefelé), amely a piac tisztulásához vezet. Fogyasztói oldalon válaszlépés lehet az utazások rövidülése, az igénybevett szolgáltatások számának és minőségének csökkenése, illetve az utazásról és

a kulturális fogyasztásról történő lemondás. Így vannak és lesznek olyan rétegek, akik kiszorulnak az idegenforgalmi piacról.

A szükséges beruházások elmaradása elsősorban a pótlólagos beruházásokat, karbantartásokat jelenti, melynek rövidtávon kevésbé láthatók a következményei. Hosszú távon azonban gyorsuló amortizációhoz vezet, melynek anyagi vonzata magas. Tennivaló tehát bőven van az erősségek megőrzése, lehetőségek kihasználása és veszélyek, gyenge pontok kiküszöbölése terén.

3.3. Örökségturizmus

A múlttal való kapcsolatteremtés egy módja az örökség megismerése, örökségi helyszínek, attrakciók meglátogatása. Ennek posztmodern, szervezett formája az örökségturizmus. Az örökség-értékek turisztikai célú hasznosítását az örökségmenedzsment, attrakciómenedzsment, látogatómenedzsment, interpretáció stb. módszereivel az ún. „örökségipar” szereplői végzik (TUNBRIDGE, J.E.- ASHWORTH, G. J. 1996). Az örökségturizmus turizmus szektoron belüli helyében egyelőre nem sikerült megegyezni a szakértőknek. Vannak, akik szerint az örökségturizmus a tágabb értelemben vett kulturális turizmus része, illetve annak szinonimája. Ez azonban nem feltétlenül egyértelmű, mivel a kulturális turizmusba nem tartozik bele a természeti értékek felkeresése, míg az örökségturizmusba igen: a természeti világörökség helyszínek. Más meghatározásban az örökségturizmus olyan *„örökségeken alapuló turizmus, amelynek esetében az örökség egyrészt a termék központi eleme másrészt pedig a fő motiváció a turisták számára”*²⁸. Hall és Zeppel (1990) a kulturális turizmus és az örökségturizmus kapcsolatát úgy látják, hogy a kulturális turizmus tapasztalati élményturizmus, amely az előadóművészetekben, vizuális művészetekben és fesztiválokban való részvételre épül. Az örökségturizmus szintén tapasztalati turizmusforma, abban az értelemben, hogy természettel való találkozásban, a hely történelmében való részesedés érzését keresi, a múlt fizikai maradványaitól és a természeti tájaktól a helyi kulturális tradíciókig terjed.

Mint láthattuk, az örökségturizmusnak számos definíciója forog a szakirodalomban. A meghatározások közti különbség abból fakad, hogy a definiálók az adott örökségi érték

²⁸ SWARBROOKE, J 1994: The Future of the Past: Heritage Tourism Into the 21st Century P: 70

jellegén (GARROD, B. – FYALL, A. 2000) vagy inkább a látogatók motivációján (PORIA, Y. et al. 2001) keresztül közelítik-e meg a fogalmat.

A XX. századvégén – a XXI. századelején új trendek bontakoztak ki az örökségturizmusban. Jelentős változások történtek az örökségattrakciók terén, a komplex turisztikai termékek iránt megnőtt az igény. A hagyományos kulturális- és örökségi elemek/szolgáltatók/kínálat felül kell vizsgálják adottságaikat, szerepüket a modern lehetőségek és igények tükrében (RICHARDS, G. 2001). A turizmus számára hozzáférhetővé tett örökség-értékekkel rendelkező fogadóhelyeken beinduló gazdasági fejlődés többnyire pozitívan érinti a helyi lakosságot, amely cserébe hatékonyabban járul hozzá az örökség védelméhez, fennmaradásához, sőt a lakosok maguk is az örökségi helyszín atmoszférájának részévé válhatnak (DÁVID L. et al. 2007).

Míg az örökség-értékek kisebb része kultúrákon átívelő jelentőséggel bír (v.ö. „Világörökségek”), addig túlnyomó többségük inkább belföldi látogatóközönséget vonz. Ennek oka, hogy a hazai turisták értékelik leginkább a saját kultúrájukhoz, történelmükhöz fűződő emlékeket (NURYANTI, W. 1996, DÁVID L. et al. 2007). Az örökségi helyszínek ritkán felelnek meg az elsődleges attrakció követelményeinek, vagyis kevésbé tudják ösztönözni a turistákat, hogy csupán önmagukért látogassák meg őket. Sokkal inkább másodlagos szerepet töltenek be az utazási döntésben (PRENTICE, R. 1993). Mindez természetesen nem vonatkozik az olyan helyszínekre, mint amelyek például az UNESCO Világörökségi Listáján szerepelnek, s amelyek saját jogon a világ minden tájáról turisták tömegeit vonzhatják.

3.3.1. Az örökségturizmus kínálati struktúrája

A turizmusban hasznosítható örökség-értékek köre (hasonlóan a kulturális értékekhez) folyamatosan változik, ezért az ezekre épülő örökségturizmus „határai” is állandó mozgásban vannak.

Az örökségturizmus a vonzerő-fajták szerint számos területre irányulhat (DÁVID L. et al. 2007): kulturális örökség, történelmi – katonai örökség, természeti örökség, ipari – mezőgazdasági örökség, művészeti örökség, régészeti örökség, vallási örökség, tudományos – technológiai örökség, tengeri örökség, sport örökség, gasztronómiai örökség, szellemi – kulturális örökség.

Az örökségturizmus fejlődésében az elmúlt évtizedben megfigyelhető fellendülés számos tényező együttes hatásának eredménye. Ilyen tényező például (PUCZKÓ L. – RÁTZ, T. 2000):

- Az örökségek áruvá változtatása, fogyaszthatóvá tétele a turizmuszektor közreműködésével, elsősorban a tematikus kínálat – fesztiválok, rendezvények, útvonalak, vetélkedők stb – jelentős bővülése által.
- A média fokozott részvétele az örökségértékek bemutatásában, népszerűsítésében, a hírközlés és a különböző alkalmazások segítségével.
- Emelkedő iskolázottság.
- Az örökségturizmus egyéni és társadalmi értékének, támogatottságának növekedése.
- A fogyasztói szokások változásával – többször utazunk rövidebb időre, mint 10-15 évvel ezelőtt – fokozott igény jelentkezett az új utazási formák, programok, tevékenységek iránt.

Új örökségturisztikai termékek megjelenése a régészeti parkoktól, bemutatóhelyektől kezdődően a kastélyszállókön át az élménybirtokig bezárólag. Figyelembe véve, hogy ezek a tényezők a jövőben is fennállnak és így tovább hatnak majd, az örökségturizmus sikeressége hosszú távon biztosított.

Ahogy bármely egyéb, a turizmusban hasznosított erőforrás, az örökség-értékek is csak akkor válhatnak turisztikai attrakciótá, ha hozzáférhetőek a nagyközönség számára, a közvélemény kellő mértékben tud róluk, és rendelkeznek a látogatók fogadásához szükséges alapvető létesítményekkel (DÁVID L. et al. 2007).

Az örökségi elemek esetében különösen nagy hangsúlyt kap továbbá az interpretáció: a szakemberek ennek eszköztára segítségével keltik életre a múltat a jelenben. A kreatív interpretáció lényege, hogy nem csak bemutatja az örökséget a látogatóknak, de meg is érteti velük annak fontosságát, s közben hozzásegíti őket a személyes interpretációhoz, amely sokkal intenzívebb átélést, élményszerzést tesz lehetővé (NURYANTI, W. 1996). Végső soron az örökségi érték tudatosítása a közvéleményben azok védelmének, s egyben az örökségturizmus iránti kereslet generálásának legcélravezetőbb módja (FÉSŰ GY-J. –NAGY M. 2005).

3.3.2. A kereslet jellemzői

Kerstetter, Confer és Graefe (2001) úgy találták, hogy az örökségi látóivalók piaca folyamatosan szervezhető az általános szabadidős utazóktól az örökség-turistákig motivációjuk tekintetében. A folytonosság egyik végpontján a látogatók olyan szegmense található, akik nyugalmas, pihentető szabadidős elfoglaltságot keresnek – séta, festegetés, napfürdőzés, gyűjtögetés –, melyet olyan vonások biztosítanak, mint a park vagy a szép idő. A folyamat közepén találhatók azok, akik érdekeltek a múlttól szóló ismeretek megszerzésében, de élvezet-kereső motivációval érkeztek. A folyamat másik végén olyan utazók vannak, melyet Kerstetter és társai vázoltak, akik speciális örökségi turisták, akik keresik az ismereteket a múlttól. A szerző egyetért Beckkel (1995) abban, hogy a látogatók utóbbi csoportja a „hely szellemét” keresi, a kapcsolatot az adott hellyel, országgal, hagyományokkal, szokások-, családok - megismeréséért érkezett, és hogy megtudja, hogyan formálja a múlt a jelent és milyen változások irányába haladunk. A mai értelemben vett örökségturizmus szegmensének jellemezői Ashworth (1998) szerint a következők:

- magasabb iskolai végzettségű turisták,
- az átlagnál magasabb fajlagos költséssel,
- többnyire városi lakosok,
- többnyire közép- vagy idősebb korú személyek,
- kis gyermek nélkül utaznak.

Az örökségturizmus esetében a tartózkodási idő rövidebb, míg az utazások gyakorisága magasabb.

3.3.3. Speciális szempontok a kulturális örökség értékeinek vizsgálatához

Várak, kastélyok, múzeumok, kolostorok, templomok, ipari műemlékek a kulturális örökség részei, visszatükröződik bennük a művészeti, társadalmi, politikai és gazdasági fejlődés. Feladatuk a történelmi környezet/atmoszféra megőrzése és megalapozott információk nyújtása (STEINECKE, A. 1993).

A turisták kulturális érdeklődése más jellemzőket mutat: a mindenkori szakterület korlátozott ismerete a vezérfonal (történelmi korok, stílusirányzatok stb) és egy

kulturális intézmény felkeresése számukra rövid távú szabadidős tevékenységet jelent. Annak érdekében, hogy a kulturális kínálat bőségében turisztikai jelentőségre telessenek szert, ezen örökségi értékeknek számos alapkövetelményt kell teljesíteni (vö: KERN, K-G 1987, p:114, STEINECKE, A 1993, p:248), melyek a következők:

- Ismertség: regionális, országos vagy nemzetközi szinten. A kortárs médiának (nyomtatott sajtó, televízió, filmipar, internet) nagy szerepe és befolyása van az ismertségre, ezáltal a kulturális attrakciók látogatottságára.
- Látványosság: ez annyit jelent, hogy a turisták számára megtekintésre méltónak/érdemesnek kell lennie. Ezt az értéket a kor szelleme mindig befolyásolja. Erre a szempontra a XIX. századi útikönyvek nagy befolyással voltak.
- Elérhetőség: a látnivalóknak nem csak ismertnek és látványosnak, hanem könnyen és gyorsan elérhetőnek is kell lennie. Ez nem csak a közlekedési eszközöket, hanem egyértelmű útjelzéseket és burkolt utakat egyaránt jelent.
- Turisztikai környezet: elengedhetetlen, hogy az alapinfrastruktúra (mosdók, tető stb) kiépített legyen. Elérhető közelségben a turisztikai infrastruktúrára (megfelelő szálláshely, régió-tipikus ellátás, élmény, szórakozás, változatosság) is szükség van. A kínálat ez irányú fejlesztése a látogatók tartózkodási idejét növeli, és hozzájárul a hozzáadott érték régiós szintjének növeléséhez.

Még akkor is, ha az előbbi feltételek teljesülnek, előfordul, hogy nem minden kulturális vagy örökségi érték válik turisztikai vonzerővé.

A vonzerők különbözőségéből fakadó, eltérő turisztikai termékeket terméktípusoknak nevezünk (LENGYEL M. 1994). Az örökségi értékekhez tartozó kastélyok számos terméktípusnak elemei vonzerő vagy helyszín szinten. Az idegenforgalomban tehát a kastélyok saját jogon is vonzerőt jelentenek. A kulturális rendezvények körében, mint helyszín fokozhatják az élményszerzést, kapcsolódva a vonzerő központi eleméhez.

Az örökségi értékek turizmusban játszott szerepének, annak függvényében, hogy az utazási döntésben milyen mértékben játszanak szerepet, felosztása Steineckétől (2007) származik. A turisták eltérő igénye a különleges, az ismert és az egyedi iránt vezet a kulturális turizmus elemeinek hierarchiájához. Ebben a rendszerben a látnivalók három csoportra oszthatók:

- elsődleges látnivalók, ezek az utazási döntés központi elemei (ezt akarjuk látni, ezért indulunk útnak),

- másodlagos látnivalók, ezekről utazás előtt gyűjtünk információt (mi van még ott?),
- harmadlagos látnivalók, az utazás során értesülünk róluk (helybéliek ajánlására megnézzük/kipróbáljuk).

Attól függően, hogy a kastélyok az utazási döntésben elsődleges – másodlagos – harmadlagos látnivalók, hatással vannak az adott település, járás, megye, régió turisztikai imázsára, annak egyik lehetséges elemei.

Az *imázs* azon elképzelések, magatartások és benyomások összessége, amelyek egy emberben vagy csoportban kialakulnak. Az imázs szubjektív kategória. Tárgya lehet vállalat, termék, márka, hely vagy személy. Az idegenforgalom szempontjából termék (szolgáltatáscsomag, melyet megvásárolunk), márka (pl. egy szállodalánc) és hely (földrajzilag körülhatárolható tér) imázsról beszélhetünk.

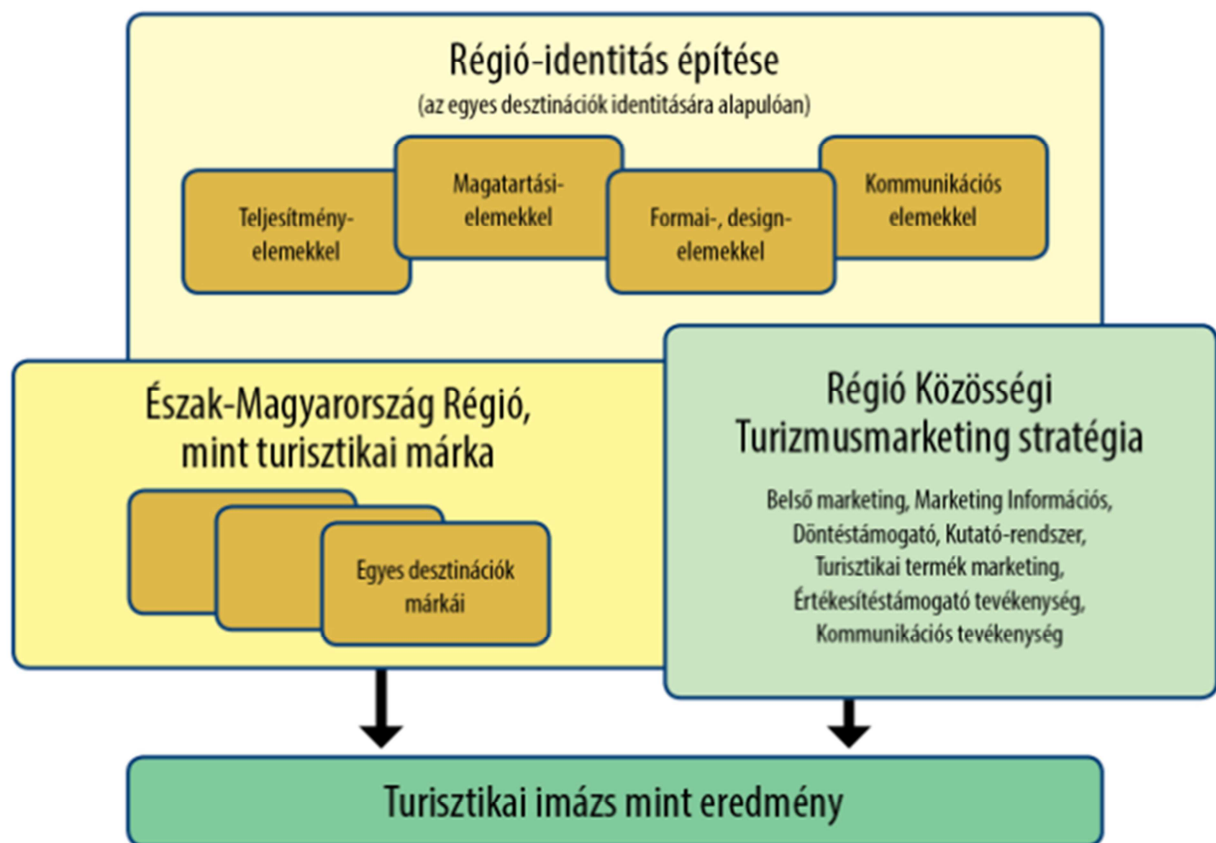
Hogyan mérhető az imázs? Mint ahogy Spiegler Patrícia (2011) megállapítja, az imázs mérése számos nehézségbe ütközik. A desztinációkról és a desztináció imázsról készült tanulmányokban a primer és szekunder kutatási módszerek széles körével találkozhatunk, többek között kérdőíves ismertségi skálával²⁹ (5 fokozat) és a kedveltségi skálával³⁰ (5 fokozat), fókuszcsoportos vizsgálatokkal a látogatók körében, mélyinterjúkkal a desztinációs szervezetek körében, valamint tartalomelemzéssel és különböző statisztikai eljárásokkal. A primer kutatásban (lásd 4.5. és 4.6. fejezetek) az ismertségi és kedveltségi skála került alkalmazásra.

A turizmus és a marketing szakirodalmában az az álláspont alakult ki, miszerint az előzetes észlelés, a percepció, motiválja a fogyasztókat, hogy cselekedjenek vagy sem, amely értelmében egy desztináció turisztikai imázsa az utazási döntés meghozatalának egyik legfontosabb tényezője (SPIEGLER P, 2011).

A turistáknak a desztinációról élő képének meghatározásakor különbséget kell tenni az utazás előtti és utáni imázs között, valamint az először és a már többször itt járó látogatók által érzékelt imázs között. Ugyancsak hangsúlyosak a vendégek szociális és demográfiai jellemzői (kor, nem, társadalmi státusz, küldő terület stb).

²⁹ Ismertségi skála fokozatai: sosem hallott róla – már hallott róla – valamennyire ismeri – elég jól ismeri – nagyon jól ismeri.

³⁰ A kedveltségi skála fokozatai: nagyon kedvezőtlen – kissé kedvezőtlen – közömbös – kissé kedvező – nagyon kedvező.

5. ábra: A **turisztikai imázsépítés** elemei

Forrás: *Észak – Magyarország Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája 2007-13, (2006) RMC Kft, Miskolc, p.12.*

Az 5. ábra az identitásból kiindulva vázolja a turisztikai imázs létrejöttét. A fenti ábra jelzi, hogy az imázsépítés komplex folyamat, sok és különböző szakágak képviselőinek összefogását feltételezi. Ebbe a folyamatba célszerű beépülnie a kastélyoknak, mint imázst alkotó elemnek, színezve ezzel a régió közismert, ám a lehetőségekhez képest hiányos megjelenési képét, fokozva ezzel a szinergiahatást is.

A továbbiakban vizsgálat tárgyát képezi, (ld. 4.6. fejezet), hogy a kastélyok az ábra egyes elemeiben milyen szinteken és tartalommal vesznek részt. „ *A turisztikai imázs a desztináció tényleges, objektív adottságaira épül, de nem egyenlő azzal, minthogy komplex pszichológiai és társadalmi folyamatok eredménye*” (SPIEGLER P, 2011: 8).

3.4. Kastélyok, mint a kulturális örökség értékei Magyarországon

Egykor a magyar vidék sajátosságaihoz tartoztak a községekben, falvakban vagy azok külterületén található nemesi hajlékok. Ezen épületek az építető igényeihez és lehetőségeihez mérten lehettek kastélyok, kúriák, udvarházak és kismemesi hajlékok

egyaránt. Létezett még egy kategória, a vadászlak vagy vadászkastély. A történelem viharai nem kímélték ezt az egykor jelentős épület-állományt sem.

Jelen dolgozat fókuszpontjában a kastélyépületek állnak. Ehhez tisztázni kell, mit értünk ma a kastély fogalma alatt. A meghatározás pontosításán túl nem lehet megkerülni az épületek egykori szerepét és az építéstörténeti vonatkozásokat, valamint a térrendszer részét képező kastélyparkok vázlatos bemutatását.

A XX. század jelentős történelmi és gazdasági változásokat hozott, melyek nyomot hagytak a nemesi hajlékokon, azok gazdasági szerepén és környezetén, egykori tulajdonosain. A legnagyobb változás a II. világháborút követően érte a kastélyokat, melyről külön alfejezet szól (lásd 3.4.5. fejezet) egészen a rendszerváltás időszakáig. Az állapotában jelentősen leromlott, de még mindig nagyszámú magyar kastélyok (mintegy 800 kastély, kúria és úri lak műemléki védetség alatt áll) részére nincs egyértelműen üdvöztető hasznosítási mód, ellenben számos követendő lehetőség kínálja magát a XXI. század kezdetén.

3.4.1. Fogalmi rendszer

Az udvarházak és birtokok XVIII. század összeírásaiban már nagy számban találkozhatunk ház, kastély, palota, bolt, kúria szavakkal, melyek ekkor azonban mást jelentettek, mint mai értelmük. A bolt boltozatot vagy boltozatos szobát takart, a ház a szoba korabeli elnevezése, a palota az ebédlő vagy díszterem, a nemesi udvarházakat kastélynak nevezték és a hozzá tartozó telek pedig a kúria volt (KÓSA L. 1998). A kastély szó latin eredetű, több változatban ("kastellom", "kastellum", "castrum", "castellum", "kastell", "kastel") előforduló fogalom, "kis tábor" jelentéssel. A fogalom jelentéstartalma időről időre változáson ment át, és ezzel függ össze, hogy az említett elnevezések jelentése egyik történeti korban sem kellőképpen meghatározott. *"... ma megszokott értelmét akkor érte el, amikor erődített, védelmi jellege megszűnt, vizes árkai eltűntek, sarokbástyái pedig barokk rizalitokká szelídültek. [...] Kastélynak az egykori főnemesség, vidéki, parkos környezetben épített, nagyszabású, összetett alaprajzú és változatos, festői tömeghatású lakóépületét nevezzük. Ennek a fogalomnak a barokk kastély a megfelelője"*³¹. A XIX. század második felében a különböző megjelölésekkel a kortársak szabadon bántak. Nemegyszer kevésbé igényes, földszintes házakat is kastély elnevezéssel illették, ugyanakkor előfordult, hogy nagyszabású épületet szerényen

³¹ Koppány T. 1974: A castellumtól a kastélyig, Művészettörténeti Értesítő, 1974/4 pp:285-291, p: 286.

úrilaknak, sőt lakóháznak, tanyának nevezték (KELÉNYI Gy. 1980). Ez a változás összefüggésbe hozható a társadalmi normák módosulásával.

3.4.2. Építészettörténeti megközelítés

A turizmusban hasznosuló kastélyok kapcsán az építészettörténet vázlatos áttekintését azért nem lehet elhagyni, mert a turizmus által ma használt tereket és azok jellemzőit az egyes korszakok stílusai, térképzése és térhasználata határozza meg, ami pedig a mai hasznosítást alapjaiban befolyásolja.

A kastély, mint épülettípus a feudális kor művészeti alkotása (DERCSÉNYI B. – KAISER O. – KOPPÁNY T. 1996). A nagyurak középkori eredetű várai a XV-XVI. században elsősorban erődök voltak és csak másodsorban szolgálták a lakhatást. A középkori erődített birtokközpont lakóépületéből alakult ki a kastély az évszázadok folyamán. A falak ridegségét kárpittal, stukkókkal, freskókkal igyekeztek oldani (KÓSA L. 1998). A lakóépület nem csupán a terület tulajdonosának lakóháza volt, hanem a háza népéé is. A tulajdonos vigyázott életükre, intézte ügyes-bajos dolgaikat és gondoskodott szükségleteikről még a XX. században is.

A reneszánsz időkben már a lakójelleg dominált és védelmi funkció is volt még. Ezeket az épületeket várkastélynak nevezzük. A legismertebb hazai példaként erre Visegrád említhető. Környezetükkel nem, vagy alig volt kapcsolatuk, zártak voltak, egyetlen jól védhető kapun lehetett megközelíteni őket. Gyakran az udvar köré szervezték az épületet. A lakrészek kialakítása barátságosabb, melegebb, mint az épület többi részéé. Burkolták a lakótér helységeit, díszes ajtók és ablakot védő fatáblák készültek és néhány esetben már fűtés – kandalló – is volt az épületben. Gyertyával világítottak és a korszak végén mennyezeti csillárok jelentek meg. A berendezési tárgyak egyszerűek voltak, az értékeket ládákból tartották. A díszítő elemek zömében építészeti díszítések. A vastag falakat kárpitokkal szigetelték és dekorálták. A főúri rezidenciák tulajdonosai igyekeztek a reneszánsz művészet alkotásaiból minél többet összegyűjteni és bemutatni. Megjelent a könyvtárszoba. A XVII. század első felében a királyi Magyarország főurai kibővítették és korszerűsítették váraikat, kastélyaikat. Építkezéseiket a szükség és a reprezentáció követelte és többnyire a császári udvar építőmestereit alkalmazták (R. VÁRKONYI Á. 2005). Általában jellemző az olasz közvetítéssel Magyarországra eljutott négy

sarokbástyás kastély építése – Hédervár, Pácin (H)³² és Gács, Garamszentkereszt (SK)³³ –. Általában igyekeztek biztosítani a vízellátást és a kornak megfelelő higiéniai feltételeket. A XVIII. század elején a főurak várai elvesztették védelmi funkcióikat.

A kastélyépítészet műfaji kibontakozását, virágkorát a XVIII. században élte. Ebben az időben élénkül az építető-kedv Európa szerte. Ez a fejlődés a harminc éves háború (1618-1648) végének és a törökök elvonulásának (1686) köszönhető. Erődítmény építése már nem indokolt, így a főurak elhagyják a váraikat. A barokk felfogás egyébként is a lankás, emberközeli, megközelíthető helyeket preferálja, a sziklás ormok „divatja” a múlté.

Magyarországon is módosul a fő- és köznemesség életmódja, társadalmi szerepe, követelménnyé vált a reprezentáció. Ez nem csak a főváros kastélyaiban, hanem az ország minden részében kivétel nélkül érvényesült (KELÉNYI GY. 1980). Az ilyen épületek belseje jelentősen átalakult, kényelmi szempontokat³⁴ is figyelembe vettek. A barokk kastély jellemzően többszintes, szimmetrikus épület, melynek fő helysége a díszterem – a főszárny közepén, sokszor az emeleten –, ahova a díszes fölépcső is vezet (BAGYINSZKY Z. 1996). Ebédlő volt az elsődleges célja és bálteremként is hasznosították. A vendégfogadás és a vendégek elszállásolásának igénye mindjárt a lakófunkció után következett. A kastély hangsúlyos termei, szobái az emeleten kapnak helyet. Elterjedt az egymásból nyíló szobák rendszere³⁵, melyekben az ajtók egy tengely mentén találhatók felfűzve. A személyzet közlekedése számára további, nem hangsúlyos / rejtett ajtókat is kialakítottak a szobákhoz.

A földszinten a kiszolgáló helységek voltak találhatóak. A személyzet rendszerint külön épületben vagy szárnyban kapott helyet. Az udvartartás általában a magyar királyi udvar tisztségviselőinek beosztását és elnevezését követte (R. VÁRKONYI Á. 2005). Módosabb helyeken a szórakozáshoz színháztermet is létesítettek – Gödöllő. A barokk kastély a díszítőművészet³⁶ számos elemét hordozza, a lakóhelységeket burkolják, díszítik, mely fokmérője a tulajdonos vagyoni és társadalmi helyzetének. Megjelentek a kívülről fűthető cserépkályhák. Rengeteg új bútorfajta keletkezett ebben az időben, komód, tabernákulum, íróasztal, öltözőasztal, játékasztal, kottaállvány. Erősen faragott,

³² Nemzetközi felségjelek listája, Magyarország.

³³ Nemzetközi felségjelek listája, Szlovákia. <http://www.abbrevia.hu/index.php?menu=keresok&sub=17>

³⁴ Az áthajtóba – kapualjba állt be a hintó és az utasok az időjárástól védve szállhattak ki.

³⁵ Legismertebb hazai példák erre a belső kialakításra a fertődi, gödöllői, ráckevei, edelényi, körmendi aszódi kastélyok.

³⁶ Festészet, szobrászat, fa- és kőfaragás, bútorművesség, üvegezés.

aranyozott bútorok kerültek a reprezentatív terekbe. Festményeket és rézmetszeteket akasztottak a falakra. A birtokos nemesek udvarházai az arisztokraták kastélyait igyekeztek utánozni, szerényebb kivitelben. A hazai kastélyállomány zöme 1750-1860 között barokk és klasszicista stílusban épült (SISA J. 2007). Nem voltak nagyméretűek, az építetők a kastély szépségével versenyeztek egymással, amit lehetővé tett számukra, hogy a legkiválóbb építészeket foglalkoztatták. Ez a versengés hasznos volt, mert az épületek értékes emlékként maradtak fent (JÁK S. 1974A).

A klasszicista kastélyoknál az egykori védelmi szerep teljesen eltűnik, az épületek megnyílnak környezetük felé. Az épület fő terei a földszintre kerülnek és összekapcsolhatók a kerttel. Az emeleten a hálósobák vannak. Ebben a korban jelenik meg a tisztálkodásra szolgáló külön helyiség az épületben és a légfűtés. Az épület tömege leegyszerűsödik. A klasszicista kastélybelső összehatása rideg, merev, ezért csak a fogadóterekben él ez az irányzat.

A romantika felrúgja a korábbi szabályokat, tudatos szembefordulás a klasszicista mértéktarással. Meghirdeti a teljes művészi szabadságot. A terek egymásutánja véletlenszerűnek tűnik, a tornyon is tornyocska van. Az épület tömege nyugtalan (SÁGHY GY. - VÁLI I. 2005), egység nincs, pl: Károlyi kastély Füzérradvány, Borsod megye. Kialakul a biedermeier és ampire belsőépítészeti irányzat. A vitrin új találmány és erőteljesebb színek és politúr színesítik a bútorzatot.

Az eklektikus kastélyoknál a fő szempont: mindent lehet, ami volt, legyen minél látványosabb – Tura, Schossberger kastély, Pest megye. Egyediségét a válogatásban kiélő irányzat. A kényelmi berendezések és megoldások ekkor már teljesen elterjedtek. Az eklektika korában megindul a bútorok tömeggyártása. A minőségtől átveszi az uralmat a divat. Ez az időszak XIX. század második fele a kapitalizmus virágkora. A tőkés nagyipar, a kereskedelem, a városi fejlődés, a közlekedés olyan színvonalra jutott, mint soha annak előtte. Az építészet számára is alapvető változásokat hozott.

A szecessziós stílus volt a hazai kastélyépítés utolsó korszaka. A városi villák és vidék kastélyok között alig van különbség, a bontott téralakítás válik kedveltté és a növényi ornamentika. Kerültek minden eddig már volt díszítményt.

A stílusirányzatok néhány jól ismert példája került összegyűjtésre a 2. táblázatban. Lehetőség szerint a listában Észak-magyarországi kastély, továbbá határon túli is szerepel, lásd 2. táblázat. Az épületek megnevezése az építetők családok szerint történt.

2. táblázat: *Építészeti stílusirányzatok kastély példákkal a Kárpát-medencében*

STÍLUS	MAI JELLEMZŐK ³⁷	TELEPÜLÉS	KASTÉLY
RENEZÁNSZ	Ma általában múzeumok, rendezvényhelyszínek vagy szálláshelyként hasznosulnak a turizmusban.	Hédervár (Gy-M-S megye)	Héderváry-kastély (barokkos)
		Pácin (B-A-Z megye)	Mágóchy-Alaghy-várkastély
		Golop (B-A-Z megye)	régi Vay-kastély,
		Vajdahunyad (RO)	Várkastély
BAROKK	Szimmetria, U-alakú alaprajz, díszes homlokzat, egymásból is nyíló szobák. díszterem, díszkert. Belső gazdagon díszítve. Ma jellemzően múzeumok és szálláshelyek, vagy iskolák.	Fertőd (Gy-M-S megye)	Esterházy-kastély
		Gödöllő (Pest megye)	Grassalkovich-kastély
		Edelény (B-A-Z megye)	L'Hullier – Coburg-kastély
		Pétervására (Heves megye)	Keglevich-kastély
		Kismarton (Eisenstadt - A)	Esterházy-kastély
KLASSZICISTA	Zárt tömeg a tájképi kert középpontjában. Bejárat-nál oszlopok. Homlokzat kevésbé díszes. Reprezentatív terek a földszinten. Változatos önkormányzati funkciók napjainkban.	Fót (Pest megye)	Károlyi-kastély
		Nagycenk (Gy-M-S megye)	Széchenyi-kastély
		Gyöngyös (Heves megye)	Orczy-kastély
		Ragály (B-A-Z megye)	Balassa-kastély
		Koháryháza (Pohorela – SK)	Coburg-kastély
ROMANTIKA	Változatos külső, gazdagon díszített igényes belső terek, minőség. Családias hangulat, könyvtár, dohányzó, szalon. Ma szálláshelyek.	Nádasdladány (Fejér megye)	Nádasdy-kastély
		Ikervár (Vas megye)	Batthyány-kastély
		Füzérradvány (B-A-Z megye)	Károlyi-kastély
		Parádsasvár (Heves megye)	Károlyi-kastély
		Vasvörösvár (Rotenturm a.d. Pinka - A)	Erdődy-kastély

³⁷ Az 5. Mellékletben található adatbázis összesítése alapján.

EKLEKTIKA	Historizmusnak is nevezik. Látványos külső, kényelmes belső. Divat diktálta megoldások. Turizmusban ritkábban hasznosulnak.	Tura (Pest megye)	Schossberger-kastély
		Mezőcsát (B-A-Z megye)	Márk-kastély
		Szentegát (Baranya megye)	Biedermann-kastély
		Balkány (Sz-Sz-B megye)	Gencsy-kastély
SZECESSZIÓ	Kisebb méret, ma rendezvényhelyszínek.	Budapest – Nagytétény	Sacelláry-kastély
		Maroshévíz (RO)	Urmánczy-kastély

Forrás: Saját gyűjtés (2013)

3.4.3. A kastélyok gazdasági szerepének és funkcióinak változásai

A kastély egy birtok, uradalom, majorság, mai értelemben véve egy mezőgazdasági üzem egyik egysége és ilyen vonatkozásban nem is a fő része volt. Majorság nélkül a kastély nem létezhetne, de a majorság kastély nélkül igen (VÁLI I. 2005). A kastély ritkán állt önmagában, az uradalomhoz tartozott istálló, kocsiszín, csűr, magtár, ólak, cselédház, malom, műhelyek és több hektárnyi termőterület, amely megteremtette a gazdasági alapot ahhoz, hogy a tulajdonos kastélyt építhessen. A mezőgazdasági tevékenységhez tartozó épületek³⁸ a kastélytól távolabb, a kiszolgáló melléképületek³⁹ közel voltak. A birtok épületállománya az igények szerint folyamatosan változott. Ez a változás gyakran érintette a kastély épületét is. Az épületet konyhakert, gyümölcsös, díszkert vette körül. Az uradalom a tulajdonos család és a területén élők számára is megélhetést biztosított. A főúri kastélyok rezidenciális birtokközpont – Gyöngyös: Orczy kastély, Noszvaj: De la Motte kastély, Erdőtarcsa: Szentmiklóssy kastély – szerepet töltek be (KALMÁR M. 1999). Ezek mintájára a reformkori felvilágosult köznemesség számára is készültek kastélyok birtokközpont szereppel – Dabas: Halász kastély, Tompa: Redl kastély. A kastély építtetője lehetőségeihez és közéleti ambícióihoz mértén került kialakításra és berendezésre. Lakóinak és a vendégek részére szállásként szolgált, nyújtott kikapcsolódási és kulturális lehetőségeket nekik és munkahely volt az intéző, a cselédség és a béresek számára. Jellemzően a települések szélén vagy tőlük távol emelték őket, ami messze esett a falu templomától.

³⁸ Az ólak, istállók zajosak, szagosak és legyek ezreit vonzzák, ezért igyekeztek az ilyen épületeket a kastélytól távolabb megépíteni.

³⁹ Kocsiszín, fáskamra, lóistálló, éléskamra.

A vallásgyakorlást biztosítani kellett, melyet kápolnaépítéssel oldottak meg. A kastély fogalma tehát nem csak az épületet jelentette, hanem a szervesen hozzá tartozó gazdasági egységet, parkot és az ott élő családokat is (KÓSA L. 1998).

A XVIII. században felépült kastélyok vagy urbanisztikai központ szerepet töltek be – Gödöllő: Grassalkovich kastély, Pécel: Ráday kastély –, vagy mulatókastély⁴⁰ szerepük volt – Ráckeve: Savoyai kastély, Fertőd: Esterházy kastély (KALMÁR M. 1999). A társadalmi változások hatására a XIX. század végére elvesztik egykori urbánus, rezidenciális jellegüket. Megjelennek az időszaki lakhelyek, vadászkastély⁴¹, vagy a városi palota melletti csendes vidéki tartózkodási hely, időszakos rezidencia – Parádsasvár: Károlyi kastély, Szirmabesenyő: Szirmay kastély, Erdőkürt: Wilczek kastély, Tiszadob: Andrássy kastély, Tura: Schossberger kastély, Bugyi: Forster vadászkastély, Sajólad: Erdődy vadászkastély, Kőkapu: Károlyi vadászkastély – formájában.

Más esetekben a kastély a modern nagybirtok igazgatási központja lett, vagy éppen gyártelep, üzem közelében épült fel – Mosonszentmiklós: Wenckheim kastély, Tiszafüred: Kemény kastély, Budafok: Törley kastély –. A reprezentáció szerepének továbbra is meg kellett felelni, így gyakran a tulajdonos tiszteletére épült emlékműként szolgált. A historizmus korában emelt kastélyok tehát az elvonulás és exkluzív ünnepélyesség színhelyei voltak, egy zárt világ, mely nem játszotta többé azt a szerepet, mint a barokk rezidenciák (KÓSA L. 1998). E számos lehetséges szerep áttekintésére készült a 4. táblázat az előzőekben szereplő példákkal.

3. táblázat: *Kastélyok funkció szerinti tipizálása*

SZEREP:		KASTÉLY:
Birtokközpont	Rezidenciális főnemesi birtokközpont	Erdőtarcsa: Szentmiklóssy-kastély
		Gyöngyös: Orczy-kastély
		Körmend: Batthyány-kastély
		Noszvaj: De la Motte-kastély

⁴⁰ Kulturális helyszín (zeneterem, színház), reprezentációs lehetőségekkel.

⁴¹ A vadászkastély reprezentatív, emeletes épület, ebédlővel, szalonnal, nagyobb társaság elhelyezésére alkalmas díszes szobákkal (CSORBA, CS. 2011). A nagybirtokok vadban gazdag erdeiben építették őket, többségében a XIX. század folyamán.

	Közneemesi birtokközpont	Dabas: Halász-kastély
		Tompa: Redl-kastély
	Modern birtokközpont (gyárzóna)	Mosonszentmiklós: Wenckheim-kastély
		Budafok: Törley-kastély
Urbanisztikai és birtokközpont		Gödöllő: Grassalkovich-kastély
Időszakos lakhely	Mulatókastély	Fertőd: Esterházy-kastély
		Ráckeve: Savoyai-kastély
		Gödöllő: Grassalkovich-kastély
	Vadászkastély	Kőkapu: Károlyi vadászkastély
		Sajólad: Erdődy vadászkastély
	Vidéki rezidencia	Szabadkígyós: Wenckheim-kastély
		Tiszadob: Andrássy-kastély
		Tura: Schossberger-kastély

Forrás: Kalmár M. (1999) és Kastélylexikon egyes kötetei alapján saját összesítés (2013)

Bármely stílusban és bármely építetővel a háttérben a kastélyok közös jellemzője, hogy építésükhöz és fenntartásukhoz egy vagy több birtok jövedelmére volt szükség. A XX. század fordulóján a nagybirtokok önfenntartó ereje a gazdasági változások hatására meggyengült, így az épületek sorsa is kérdésessé vált. Erre jelentett megoldást a vendégfogadás a kastélyokban (SISA J. 2007).

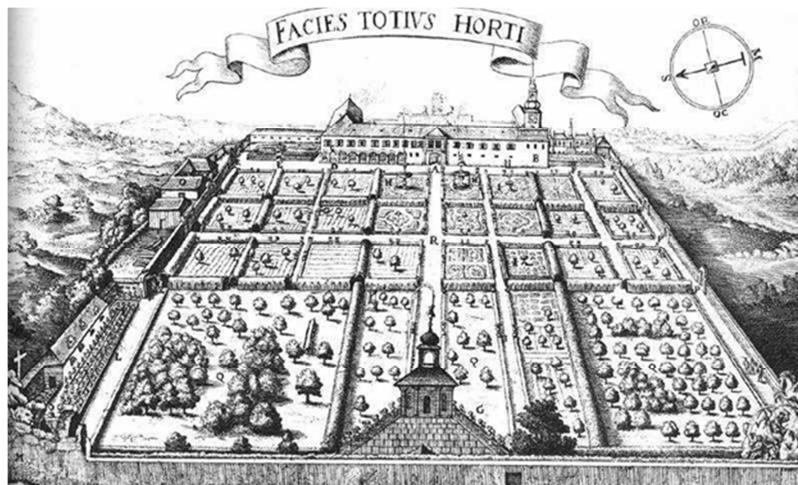
A hasznosítás változása kapcsán meg kell említeni, hogy a napjainkban létező számos alternatívát három nagy csoportba lehet sorolni annak függvényében, hogy az épület értékeit milyen mértékben őriztük meg az utókornak, a nagyközönség számára mint örökségi érték hozzáférhető-e, és a jelenlegi használat az mennyiben közelít az eredeti funkcióhoz (NAGY A. 2010). Ennek alapján kialakíthatók az *adekvát – inadekvát – vegyes hasznosítás*-i kategóriák (részletesen lásd 4.3.5. fejezet).

3.4.4. Kultúrtáj a kastély körül: kastélykertek

Az örökségi értékek e nagy csoportja az ember és a természet közös alkotása, mely nem csak az alkotás (tervezés, építés, ültetés) révén, és a természeti értékeknek köszönhetően, hanem látványukban is megőrzésre érdemesek.

A várkastélyok kertjében – ha volt ilyen – gyógy – és fűszernövényeket termesztettek. A felüdülést szolgáló kertek megjelenése a kastély körül a XVII. századra tehető. Szigorú mértani elrendezés és egyenes utak jellemezték.

A legismertebb ilyen kert, mely mai értelemben vett tangazdaság is volt egyben, a pozsonyi érseki kert volt, melynek csodájára jártak, gyógy- és dísnövényeinek, cserjéinek hírét messze földön ismerték (6. ábra). 1500-1600 években a főúri kertek *viridarium*, azaz mulatókert szerepet töltöttek be, céljuk a harmónia megteremtése volt (KUSTÁN M. 2005).

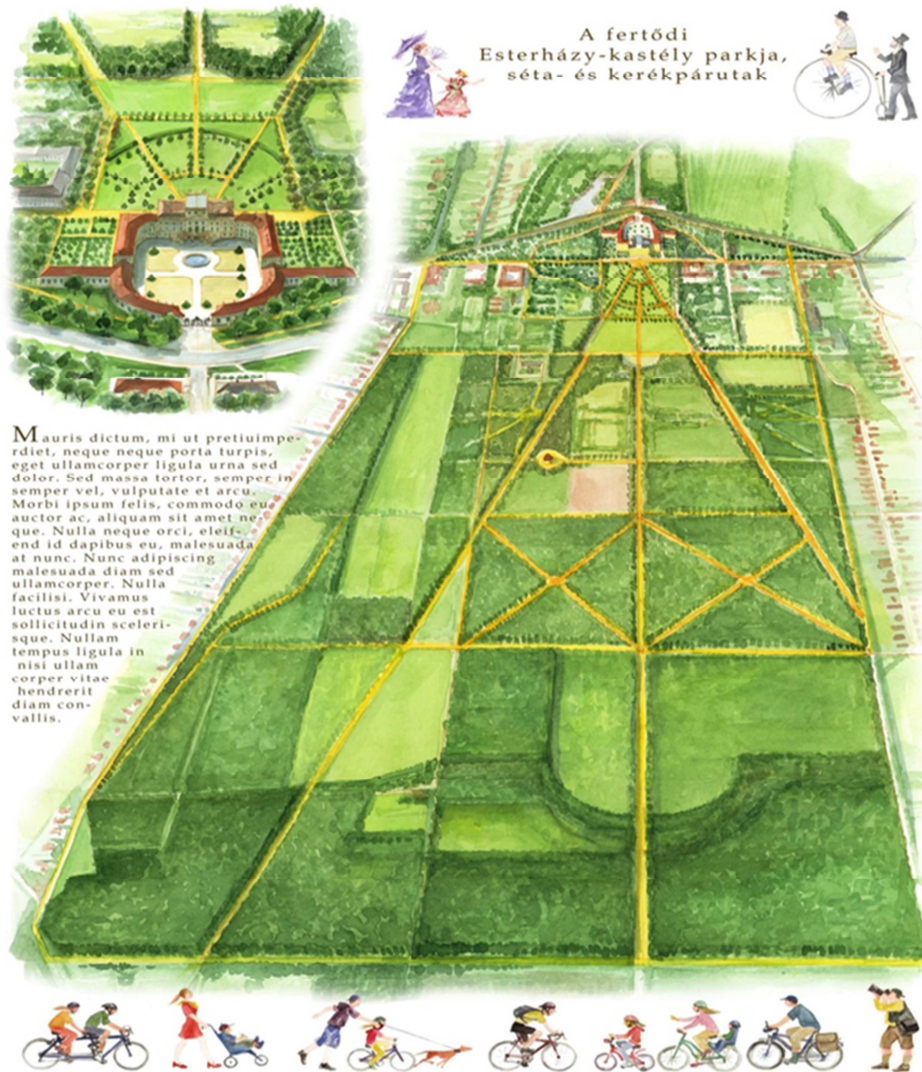

6. ábra: A pozsonyi érseki kert

Forrás: <http://mek.oszk.hu/01800/01885/html/cd5m/kepek/egyhaztortenet/et152mk015.jpg>

A barokk kastélyok kertjében már kanyargó sétautak, labirintusok is megjelennek. A barokk kert francia mintára kompozíciót alkot, melyet legjobban a díszteremből lehetett élvezni. Közismertségnek örvend Magyarországon az Eszterházy család fertődi kastélyát övező díszkert, mely a 7. ábrán látható. Fő szervező elem a szimmetria és a látvány „megkomponált”, az utak metszéspontjában a kastély díszterme áll. A kastélykertek életszervező egységek és a csodálat tárgyai voltak. A kertművészet szimbolikus értelmezése különösen jelentős volt (KUSTÁN M. 2005). A kertet tengelyek osztották fel,

melyek egy-egy jelentős látnivalóhoz⁴² vezettek. A víz fontos szerepet kap, szökőkút, csobogók, tavak formájában. A kerti építmények számának – üvegházak, kápolna, madárházak, pavilonok, lovarda – csak a pénztárca szabott határt.

7. ábra: A fertői Esterházy-kastély parkja

Forrás: http://www.szepmagyarország.hu/files/fertod_park_terkep.jpg

A klasszicista kert a természetet kívánja visszahozni az épület köré. Ez a folyamat angol hatásra már a XVIII. század folyamán megindult Magyarországon (VÁLI I. 2005). A mesterkéltné kompozíciók helyét a gyep, a formára vágott bukszusokat a szabadon növényő fák, elszórt virágos növények, bokrok váltják fel. Az esztétikai alkotás elbűvölte a tekintet és kifejezte a műveltséget, a vagyont és a presztízst. Múromok, remetelakok,

⁴² Kilátó, kripta, a falu templomtornya.

grották⁴³ épültek. Igyekeztek a tájat természetes formájában belekomponálni a kertbe, innen ered az elnevezése is, „tájképi kert”. Ezt nem szemlélni kell, hanem benne élni.

Időrendben a következő kert/park típus az angolkert. Az angolkertben az utakat gondosan ápolják, de azok vonalvezetése nem szabályos, itt-ott útvesztők is vannak. A kert szépségét nagyban emelik a kisebb tavak, a kerten átfutó patakok. A honi fák és cserjék mellett előszeretettel ültetnek importált díszfákat és díszcserjéket; különösen kedveltek a platánok (GALAVICS G. 2000). A legismertebb hazai példa erre a budapesti Városliget. Az angol kertek terjedésével párhuzamosan kezdtek megjelenni a növényritkaságokat felvonultató ún. „gyűjteményes kertek”, arborétumok – például Szarvas, Vácrátót, Alcsútdoboz.

Az eklektikus korszakban igyekeztek az épület stílusával harmonizáló kertet alkotni.

A történelem viharai során a parkokban parcelláztak – Fertőd; sportpályákat alakítottak ki – Fót; a tavak – szökőkutak – csobogók kiszáradtak, tönkre mentek, így rekonstruálásuk megoldhatatlan feladat.

A kert jelentősége, mint kulturális közvetítő elem, a mai napig él, sőt reneszánszát éli. A gondozott épülethez ma is tartozik egy gondozott kert vagy park, melynek arculatformáló hatása igen jelentős. A turizmusban két eltérő kastélypark hasznosítás figyelhető meg napjainkban.

Egyik típusban a gondozott park az elvonulás, pihenés, séta, szabadtéri sport, esetleg alkotás helyszíne, vagy helyet ad ilyen létesítménynek – lovarda, uszoda, wellness részleg, műterem. Ebben az esetben a park értékei mellett a pihenés különféle lehetőségein van a hangsúly.

Másik esetben szabadtéri kulturális-, családi-, vagy üzleti rendezvények helyszíne, ahol koncertek, előadások, bemutatók zajlanak színpadon, és a rendezvény idejére a vendégek kényelmes elhelyezése és ellátása is megoldott. Mindkét esetben értéket közvetít a park, a kastélykert, csak más-más elem áll a középpontban.

⁴³ Műbarlang.

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A dolgozat fő részét képező fejezet témáját tekintve a turizmusra, azon belül a kastélyok lehetséges szerepére fókuszál. Ebben a fejezetben kaptak helyet az első hasznosítási koncepciók – tudatos tervezés a korábbi spontán megoldásokkal szemben – és a mai értelemben vett idegenforgalmi szerep a kezdetektől napjainkig. Ezen áttekintés és rendszerezés forrásbázisát a korabeli szaksajtó adta. A fejezetek sorrendje az időrendet követve alakult ki.

Az Észak-Magyarországi Idegenforgalmi Régió bemutatása a regionális idegenforgalmi és kastélyhasznosítási jellemzőkön keresztül történik. A kulturális örökség lehetséges új szerepét konkrét esettanulmány ismerteti. A kérdőíves felmérés eredményei fogyasztói oldalról világítják meg a kastélyok szerepét a turizmusban Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régióban.

4.1. A kastélyok turisztikai szerepének XX. századi alakulása

A XX. század első felében a kastélyok öfenntartó ereje kezdett meggyengülni. A birtokok gazdasági ereje már nem fedezte a hatalmas – régi és költséges – épületek és a személyzet finanszírozását. Ennek kiküszöbölésére tőlünk nyugatra fizetővendégeket kezdtek a kastélyokban fogadni.

Hazánkban az első ilyen célra felújított és átalakított épület a Károlyi család füzérradványi kastélya volt (SISA J. 2007). 1938-tól az államosításig fogadta a vendégeket. Szintén a 30-as években nyílt meg Lillafüreden a Palotaszálló. Ez volt az első olyan kastély jellegű előkelőséget sugárzó épület hazánkban, melyet vendégfogadásra terveztek és építettek – *tehát ez nem kastély, hanem szálloda –*, és koncepciójában a *kastély-imázsra építő szálláshely volt és az ma is*. A vendégfogadás azonban nem minden épület és tulajdonos család számára jelentett alternatívát, így a hanyatlás jelei egyre jobban láthatóvá váltak.

Ez a folyamat a II. világháborúval tetőzött és okozott változásokat szerte Európában. A keleti blokk országaiban az államosítás idézett elő komoly fordulatot. Megfogyatkoztak a rendelkezésre álló pénzügyi források és az épületek állapota leromlott. Az a társadalmi és gazdasági struktúra, amely hajdan létrehozta és fenntartotta a kastélyokat, aligha tér vissza.

A II. világháborút követően a hazánkban található kastélyok tulajdonosai többségében elhagyták az országot, az épületek állami tulajdonba kerültek. Ebben az időben a helyreállítás és a gazdasági alapok megteremtése igényelte a legnagyobb figyelmet, így a „régiszerű” megtestesítő kastélyokkal, azok állapotának javításával kevésbé törődtek. A hatalmas parkkal körülvett épületekbe a háborút megelőzően a falvak lakói nem, vagy csak nehezen juthattak be. Miután egykori tulajdonosai elhagyták az országot, azok a bosszú, a szabad préda helyszíneivé váltak.

Az elhagyott kastélyokat a lakosság vette birtokba. Szövetkezetek, irodák, raktárak, üzemek, idegen funkciók kaptak helyet bennük. A használathoz rögtönzésszerű, engedély nélküli átépítések történtek. Néhányukba szociális otthon, kultúrház költözött. Ezek voltak a szerencsésebbek. Számos esetben az épület és a birtok egységét megbontva felparcellázták a parkot.

A 60-as évek végén, 70-es évek elején – kultúrpolitikai feladatként – megkezdődött a műemléki épületek számbavétele. Kormányhatározat kötelezte az érintett szerveket és az Országos Műemlékvédelmi Felügyeletet, hogy évekre lebontott és ütemezett részletterveket készítsenek idegenforgalmi szempontból is jelentős emlékeink, együtteseink feltérképezésére és helyreállítására (DERCSÉNYI D. 1969). Ennek eredményeként 1974-re 567 kastélyt és kastélynak tekinthető kúriát vettek lajstromba (JÁK S. 1974a). Néhány építészettörténetileg jelentős épület felújítása megkezdődött (Fertőd: Esterházy kastély, Nagycenk: Széchenyi kastély, Ráckeve: Savoyai kastély, Martonvásár: Brunszvik kastély). Közös vonás, hogy a felújításokba a műemlékvédelemtől független intézményt, intézményeket is bevontak, mely az anyagi támogatásért cserébe a helyreállítást követően az épület egy részét vagy egészét használatba vehette. További közös vonás, hogy a megszállt épület egy szárnyába kiállítás, múzeum költözött, így a nagyközönség is bebocsátást nyert. Ezen épületek felújítása és sikeres használatba vétele további helyreállítási munkákat generált.

Szintén az első felújítási hullámmal követte az oktatási - nevelési intézmények elhelyezése a megújult épületben (Körmend: várkastély, Fót: Károlyi kastély, Szabadkígyós: Wenckheim kastély, Tiszadob: Andrássy kastély). Több kastély, amellyel együtt közintézménnyé vált, idegenforgalmi célpont, nevezetesség lett (Pápa - Esterházy kastély, Tata - várkastély, Sárospatak - Rákóczi várkastély). Ezek láthatók a 8. ábrán.

8. ábra: *Kastélyok idegenforgalmi hasznosításának kezdetei*

Forrás: Saját szerkesztés (2010)

A 70-es években nyugat-európai mintát követve jöttek létre az első szálláshelyek kastélyban, mint „modern hotel és üdülő” (Bozsok - Sibrik kastély, (Nagy)Vázsony – Zichy kastély, Balatonkeresztúr – Festetics kastély, Szigliget – Lengyel kastély, Noszvaj – de la Motte kastély, Szilvásvárad – Erdődy kastély). Az elnevezés utal arra, hogy ez a kínálat inkább volt a kastély épületében elhelyezett modern hotel és szálló, mint nyugati értelemben vett kastélyszálló. Ennek egyik oka, hogy a kastélyok eredeti berendezése a háborút követően megsemmisült vagy eltűnt (DERCSÉNYI B. – KAISER O. – KOPPÁNY T. 1996). További magyarázat, hogy a „... szállodai célokra való átalakítás...” (JÁK S. 1974B) nem csak az épület, hanem környezete rendbetételét is igényelte, tovább növelve az egyébként sem olcsó rekonstrukciós és átalakítási munkálatok költségeit. A beruházások nagyságrendjéhez képest a kastélyszállók kapacitása – köszönhetően az OMF előírásainak, illetve az épületek eredeti kialakításának – kicsi volt. Ez nem csak a beruházást, hanem a működtetést is megdrágította. A gazdaságossági szempontok között mérlegelésre került az épületek elhelyezkedése is (JÁK S. 1974B).

Az első, valóban kastélyszállónak felújított épület a büki Szapáry kastély volt, mely a fürdőhelyen kastélyhotelként 1972-ben kezdte meg működését és működött 1994-ig. Ma magántulajdonban van, teljes körű felújítást követően nem látogatható.

Az 1970-es évekhez kapcsolódik továbbá, hogy a megkezdett felújítások félbe maradtak, mert az épületnek nem sikerült „gazdát” találni (Ráckeve – Savoyai kastély, Majk – Esterházy kastély) és a rendelkezésre álló keret kimerült (SZEKENI ZS. 1988).

Más esetben, felismerve az épület turisztikailag frekventált elhelyezkedését, idegenforgalmi hasznosítás reményében eladásra kínálták: Lovasberély – Cziráky kastély és Ráckeve kastélya (JÁK S. 1974B). Itt kell megjegyezni, hogy ez a lehetőség csak népgazdaságunk szereplői előtt állt nyitva. Számos állami vállalat és intézmény élt ezzel a lehetőséggel és a felújítás ellentételezéseként tulajdont szerzett (Szirák – Magyar Szénhidrogénipari Kutató-Fejlesztő Intézet, Tura – Lapkiadó Vállalat, Erdőtarcsa – MTA, Pálháza – Északerdő stb).

Továbbá felismerték azt az igényt, hogy az ifjúság kirándulási, művelődési, szórakozási, sportolási igényeinek is megfelelő helyszíne lehet egy kastély (Parádsasvár – Károlyi kastély). Egészségügyi létesítmény költözött például Csákvár, Füzérradvány, Lesencetomaj, Marcali, Nógrádgárdony, Tab, Tompa, kastélyaiba. Ez az épületeken a hasznosítási módnak megfelelő változást eredményezett.

Az évtized összegzéseként meg kell említeni, hogy elkészült az első hivatalos összeírás a kastélyokról. Az épületek 4-5% hasznosult a vendéglátóiparban és az idegenforgalomban, rögtönzött megoldásokkal, koncepció nélkül. Ez a szerep 5 funkciót foglalt magában: látogatható nevezetesség, múzeum, turistaszálló, vállalati üdülő – csekély számban –, művelődési ház. Ettől magasabb arányban voltak azok a kastélyok, melyek oktatási, közigazgatási, egészségügyi, gazdasági szerepet tölthettek be.

4.1.1. Az első kastélyprogramok, koncepciók

A következő évtized (1980-as évek) újabb változásokat hozott. Felismerték, hogy sok épület nem, vagy nem megfelelő módon hasznosul (inadekvát hasznosítás) és állapotukban nehezen visszafordítható változások történtek. Vas megyében elkészült az első „kastélyprogram” (1981). Ennek keretében 26 épületet kínáltak hasznosításra, akár magánszemély részére is. A program szerint az idegenforgalmi működtetéshez az épületeket bérbe adták. Hat épület sorsa oldódott meg így módon (Sitke – Felsőbüki kastély, Vasszécseny - Új-Ebergényi kastély és Ó-Ebergényi kastély, Acsád – Szegedy kastély, Hegyfalu - Széchenyi kastély, Sorokpolány – Szapáry kastély).

Ki kell emelni a program során létrejött sitkei Kastélyfogadót, mely ebben a pályázatban 1983-ban kapott turisztikai szerepet és azóta is – több mint 30 éve – várja látogatóit. Az

üzemeltetést megpályázó magánszemély ma a kastély tulajdonosa és elkötelezett híve a kastélyok épülethez méltó hasznosításának és bemutatásának. Ez a program sikeres kezdeményezésnek bizonyult, több megye is csatlakozott hozzá.

Somogy megyéről azért kell szót ejteni, mert ide kapcsolódik az első tematikus felvetés „kastélyok völgye” elnevezéssel. A „Műemléki kastélyok és térségük hasznosítása Somogyban” címmel kiírt pályázat (1985) újítása abban rejlett, hogy a hasznosításra kínált épületek (Kőröshegy - Széchenyi kastély, Gyugy - Kacs Kovics kastély, Felsőbogátpuszta - kiskastély, Alsóbogátpuszta - Festetich-Inkey kastély) mellett a Balaton - Kaposvár közötti területet „... az üdülés, az idegenforgalom szempontjainak figyelembevételével egységbe szervezzék...” (FÜLÖP Cs. 1985, p:7). Gyalogosan, kerékpárral, lóháton bejárható útvonal kialakítása is a pályázat kötelező része volt az épületek hasznosítása mellett, pihenőhelyekkel, útvonaljelöléssel, egyéb látnivalók megadásával egyetemben.

9. ábra: **Kastélyprogramokhoz csatlakozott települések**

Forrás: Saját szerkesztés (2010)

További komplex vonás volt, hogy a kastélyok mellett a park és melléképületek is a tervezet részét képezték, az adottságokat maximálisan figyelembe vevő, „... jól funkcionáló, gazdaságosan üzemeltethető egységek ...” kialakításához (FÜLÖP Cs. 1985). Az

évtized közepére készült el az országos program „Kiemelt műemléki értékű kastélyok állagmegóvása” címmel, Edelény, Fehérvárcsurgó, Gödöllő, Majk, Óbuda kastélyainak rekonstrukciójáról és tervezett hasznosításáról.

Az 1980-as évek közös vonása, hogy a hasznosítási elképzelésekben markánsan jelenik meg a turizmus, ezen belül is a szálláshely kialakítás és a múzeumi funkció, országos koncepció nélkül. A fejlesztési elképzelésekben érintett települések láthatók a 9. ábrán.

1987-ben létre jött a Kastély Tourist kissovetkezet és elkészítette az első katalógust a hazai kastélyszállókról. Ebben a három nyelvű színvonalas kiadványban 27 szolgáltató szerepelt, díjfizetés ellenében. A szövetkezet kifejezetten értékesítési céllal alakult és igyekezett tevékenységét bővíteni, a kastélyturizmus koordinálásában szerepet vállalni.

4. táblázat: A Magyar Szállodaszövetség nyilvántartásában szereplő kastélyszállók (1988)

NR.	KASTÉLYSZÁLLÓ NEVE	TELEPÜLÉS
1.	Patay Kastélyszálló	Acsa
2.	Gerébi Kastélyszálló	Alsólajos
3.	Hajósi Kastélyszálló	Apaj
4.	Hochburg Lamberg Kastély	Bodajk
5.	Sibrik Kastély	Bozsok
6.	Szapáry Kastély	Bük
7.	Felsőbüki – Nagy Kastély	Bük
8.	Várkastély Turistaszálló	Eger(vár)
9.	Esterházy Kastély	Fertőd
10.	Festetics Kúria	Gálosfa
11.	Hotel Klastrom	Győr
12.	Károlyi Kastély	Kőkapu (Pálháza)
13.	Széchenyi Kastély	Kőröshegy
14.	Károlyi Kastély	Lászlótanya
15.	Kastélyfogadó	Meggyeskovácsi
16.	Hotel Nónius	Mezőhegyes
17.	Dóry Kastély	Mihályi
18.	Palotaszálló	Miskolc – Lillafüred
19.	Széchenyi Kastélyszálló	Nagycenk
20.	Zichy Kastély	Nagyvázsony
21.	Kastélyszálló	Noszvaj
22.	Platán Szálló	Pápa
23.	Batthyány Kastély	Pécs – Üszögpusztá
24.	Savoyai Kastély	Ráckeve

25.	Lovas Szálló	Sarlópuszta, (Tatárszentgyörgy)
26.	Vadászkastély	Sárvár
27.	Taurus Kastély Hotel	Seregélyes
28.	Tenkes Szálló	Siklós
29.	Kastélyfogadó	Sitke
30.	Hotel Kastély Szirák	Szirák
31.	Kastély Panzió	Váchartyán
32.	Markusovszky Kastély	Vasegerszeg
33.	Új – Ebergényi Kastély	Vasszécsény
34.	Ó – Ebergényi Kastély	Vasszécsény

Forrás: MSzSz 1988 adatbázisa alapján összeállítva(2010)

A programok, a vállalkozási kedv, és a nagyvállalatoknak köszönhetően 1988-ra a Magyar Szállodaszövetség nyilvántartásában 34 kastélyszálló volt. A neveket és a településeket a 4. táblázat tartalmazza, alfabetikus sorrendben. A nevezett szállók elhelyezkedése látható a 10. ábrán.

10. ábra: Kastélyszállók elhelyezkedése 1988-ban

Forrás: MSzSz vonatkozó adatai alapján (2010)

Ez az állomány az országban szétszórta, mégis a hegyvidék és Vas megye dominanciáját jelezve volt található. Ez az egyenlőtlenség összefügg az építési és a történelmi viharok eredményezte pusztulási folyamatokkal.

4.1.2. Rendszerváltás hatása a kastélyállományra

A rendszerváltást követően a kastélyok tulajdonosi szerkezetében alapvető változások történtek. Az épületek több mint 75%-a magántulajdonba került. Az állami vállalatok birtokában lévő – és szálló, üdülő szerepet betöltő – épületek a privatizáció során „portfólió tisztítás” címen találtak új tulajdonosra (Acsa, Balatonlelle, Bercel, Bikal, Bodajk, Bük, Gyugy, Hőgyész, Kéked, Kőröshegy, Lászlótanya, Pálháza, Parádsasvár, Röjtökmuzsaj, Seregélyes, Sitke, Szirák, Tállya, Tarcál, Váchartyán, stb. kastélyai). A közfeladatokat ellátó kastélyokat az önkormányzatok kapták meg (Marcali, Lesencetomaj, Balatonfüred, Monok, Felsővadász, Ragály, Tab stb). Néhány épületet visszakaptak az egyházak (Hajós, Tállya, Sümeg). További magánosítási hullámot jelentett, amikor a forráshiánnyal küszködő önkormányzatok eladásra kínálták azokat az épületeket, melyek közvetlen feladatot nem láttak el és fenntartásukra nem volt fedezet. A legnagyobb tulajdonos továbbra is az állam maradt, melyet a KVI képviselt. Akadt olyan kastély is, melynek tulajdonviszonyait nem sikerült rendezni, illetve több tulajdonosa van. Ezek sorsa máig rendezetlen.

1997-ben megszületett a 1997. évi LIV tv. a műemlékvédelemről. Próbálta tisztázni az addigra igen kusza feladat- és illetékességi viszonyokat, pontosított számos fogalmat és nem utolsósorban közzé tette az állami tulajdonból ki nem adható kastélyok listáját. Ugyanakkor csak az építményekkel kapcsolatos műemléki fogalmakat, feladatokat és illetékességet rendezte, ezért vált hamar szükségessé a módosítása (FEKETE I. 2005).

Az évtized második felében megjelentek az első nyugati értelemben vett kastélyszállók: Röjtökmuzsaj, Parádsasvár, Hőgyész, Bercel, Vasszécsény stb. Az épületek új tulajdonosai törekedtek a korhű helyreállításra, mely sokat javított a hazai kastélyszállók megítélésén. Számos szolgáltatással bővítették a palettát, törekedve ezzel az egyre komplexebb szolgáltatáscsomag kialakítására.

1999-ben létrehozták a Műemlékek Állami Gondnokságát (MÁG), mely a KVI mellett az állami vagyon kezelőjeként több épületet, köztük 12 kastélyt „kapott” kezelésbe (5. táblázat). Az épületek közös jellemzője volt, hogy nagyméretűek, felújításra szorultak/szorulnak és szerepük az idegenforgalomban az átadáskor még nem kristályosodott ki – néhánynak azóta sem. A felújítás idején az épületek látogathatók voltak.

5. táblázat: **MÁG kezelésében lévő kastélyok 1999**

	TELEPÜLÉS	KASTÉLY:
1.	Budapest	budavári De la Motte palota
2.	Dég	Festetits kastély
3.	Edelény	L'Hullier – Coburg kastély
4.	Fáy	Fáy kastély
5.	Fertőd	Esterházy kastély
6.	Fertőrákos	Püspöki palota
7.	Füzérradvány	Károlyi kastély
8.	Lovasberény	Cziráky kastély
9.	Nádasdladány	Nádasdy kastély
10.	Pécel	Ráday kastély
11.	Tata	Eszterházy kastély
12.	Tuzsér	Lónyay kastély

Forrás: MNG adatai alapján összeállítva (2009)

A XX. század utolsó évtizedéről összegzésként elmondható, hogy alapvető változás ment végbe. Ez nem csak a tulajdonviszonyokat és a kastélyok szerepét érintette, hanem a törvényi alapok megteremtését is. Egyre több kastély turisztikai szerephez jutott, szálláshely, rendezvényhelyszín, múzeum, vendéglátóhely és legújabban turisztikai információs központként.

Továbbra is az állam a legnagyobb kastélytulajdonos hazánkban. Sajnos vagyonával nem optimálisan sáfárkodik. Naprakész adatbázis nincs a kastélyokról, és továbbra sem tisztázott a „kastélyszálló” fogalma, ami jelentősen megnehezíti az ilyen irányú összesítést.

A XX. század többször hozott gyökeres változást a kastélyok sorsában. Egy körülmény azonban változatlan, rendkívül költséges ezen épületek fenntartása, felújítása, üzemeltetése. Ezek az épületek történelmi múltunk részei, kulturális és örökségi értéket képviselnek. Fontos, hogy a nagyközönség számára megismerhetőek legyenek. Hasznosításuk és tulajdonlásuk többször változott, ma is széles skálán mozog.

4.1.3. Kastélyok idegenforgalmi szerepben, napjainkban

Az épületállomány méret- és forma-gazdagsága, állapota, valamint elhelyezkedése és megközelítése miatt nem létezik „bevált recept” hasznosításukra. Az idegenforgalmi szerep egyike a lehetséges alternatíváknak. Ez magában foglalja a szálloda, múzeum, rendezvényhelyszín, vendéglátóhely, ill. ezek kombinációit. Az ilyen hasznosítás felel

meg legjobban az épületek eredeti funkcióinak. Országosan 15%-ra tehető a kastélyok turisztikai hasznosítása (2010), ami más európai adatokhoz mérten alacsony. Ennek egyik oka, hogy a II. világháborúban vagy azt követően számos kastély teljes belső berendezése és kialakítása megsemmisült vagy eltűnt. A háborút követő inadekvát hasznosítás (NAGY A. 2010) is sokat rontott az épületek állapotán.

A XX. század sok kérdésre választ adott – melyek épültek könnyen elérhető helyre, milyen térképzést mire lehet napjainkban optimálisan használni, miben érdemes szabadkezet adni az új tulajdonosoknak, méret-gazdaságosság, kapcsolódó egyéb turisztikai ágazatok –, mégis maradtak rendezetlen pontok. Noha az állam a legnagyobb kastélytulajdonos hazánkban, nincs elfogadott koncepció e vagyon hosszú távú és méltó hasznosítására.

Az épületek és tulajdonosaik keresik saját útjukat. Ennek legújabb hazai elemei a kastélyszanatórium – Főnix Kastélyszanatórium⁴⁴ és Hotel, Nógrádgárdony – és az élmény-birtok⁴⁵ Bikalon (2010). Az uniós forrásokból létrehozott attrakció „reneszánsz élmény-birtok”, elhelyezkedéséből és tematikájából következően a kastélyszálló számára jelentős vendégforgalmat generál. További alternatívát kínálnak a nyugaton jól bevált kastélytúra útvonalak. Erre hazai példákat is találunk, melynek során olyan épületek is megtekinthetők, amelyek hasznosítása nem kötődik az idegenforgalomhoz⁴⁶.

Szállodai és vendéglátó hasznosítás

Ennél a hasznosítási formánál már az átépítés/kialakítás során jelentős problémák és költségek merülnek fel. Ezek egyike, hogy a térképzés nem felel meg a mai követelményeknek (belmagasság, alapterület, nyílászárók), ami nagy átépítést tesz szükségessé. További fontos elem, hogy ezek az épületek jellemezően műemléki védettséget élveznek, amely miatt számos költségnövelő előírás/korlátozás fordul elő.

⁴⁴ A szanatórium a Főnix-Med Zrt egyik vállalkozása, melyet egészséghotelként üzemeltetnek „A kastély, ahol az egészség is megszáll”. Az egészségügyi szolgáltatásokban a kardiológiai problémákra, a mozgásszervi rehabilitációra, továbbá a megelőzésre helyezik a hangsúlyt, szorosan együttműködve egészségpénztárakkal és a Zrt egyéb szolgáltatóközpontjaival.

⁴⁵ Bikalon a korábbi Tsz központ szerepet betöltő kastélyt előbb kastélyszállóvá építették át (4* kategória), majd újabb szolgáltatásokat telepítettek mellé (sörözőterasz és keleties fürdőház). A fejlődő kereslet kiszolgálására apartmanokat építettek a kastély szomszédságában, bővítve ezzel a minőségi szálláshely kínálatot. Az élmény-birtok a korábbi gazdasági épületek átalakításával és bővítésével jelentősen növeli Bikal és a kastélyszálló attraktivitását.

⁴⁶ Fejér megyei kastélytúrák https://www.google.hu/?gfe_rd=ctrl&ei=9FU8U9q-DYTe8gf3plGoDA&gws_rd=cr#q=Fej%C3%A9r+megyei+kast%C3%A9lyt%C3%BAr%C3%A1k; 6 kastély 1 nap alatt; <http://www.programturizmus.hu/destination-kastelyutak-eszak-magyarorszagon.html>

Fő kihívás az, hogy egyszerre kell megfelelni a műemléki értékmegőrzés és az idegenforgalmi hasznosítás gyakran egymásnak ellentmondó kritériumainak. A kastélyszálló üzemeltetés gazdasági, profitorientált tevékenység – erős kötődéssel a múlthoz. Az épületek régiek, a mai méretekhez képest nagyok, fenntartásuk költsége magas. Az eredményes üzemeltetés érdekében a szobák számát növelni kell, melyet úgy lehet megoldani, ha a tetőtérben és a melléképületekben is szobákat alakítanak ki, vagy ha a hely engedi, a főépülethez küllemében igazodó apartmanokat építenek. A berendezés az ilyen szobákban egyszerűbb, ezzel együtt a szállásdíj alacsonyabb.

A kastélyok szállodai és vendéglátó funkció esetén olyan úti célok, melyek egyesítik a *hely szellemét* és a *vendégszeretetet*. Unikális értéküket tovább növeli az, hogy *kulturális és történelmi értéket* egyaránt képviselnek. A nagyközönség számára látogatható kastély, mint speciális idegenforgalmi szolgáltatás elsősorban a fényűző körülmények, a luxus helyszíne, szálláslehetőség parkkal, melyet nemesek és tehetős polgárok építettek és birtokoltak. Eszményi környezetet biztosítanak arra, hogy látogatóik/vendégeik megtapasztalják az elmúlt korszak arisztokratáinak fényűző életmódját továbbá a hely szellemét.

A legjelentősebb marketing-kihívás a kastélyszállók üzemeltetői számára, hogy egyértelmű, könnyen beazonosítható kínálat – szolgáltatási paletta – jöjjön létre (USP⁴⁷), így a szálláshely a többiektől megkülönböztethetővé válik. Az egyedi jellemző(k) kialakítása mellett tisztába kell jönni a régiós karakter jellegével és a kapcsolódás lehetőségével. A visszatérő vendégek számának emelése csak következetes és magas minőségű, lehetőség szerint személyre szabott szolgáltatásokkal lehetséges. Ez a minőség-menedzsment kérdésköre (STEINECKE, A. 2007).

A kastélyszálló fogalma

A Kastélyszállodák szövetsége a hazai viszonyok rendezése érdekében külföldi példákból kiindulva 2007-re elkészített egy módosítási javaslatot, melyet a Magyar Szálloda Szövetség elnökének felterjesztésre a 45/1998 IKIM rendelethez megküldött. Ennek értelmében „... *kastélyszálloda: az a szálloda, amely megfelel a minimum háromcsillagos szállodákra előírt követelményeknek, kastély, kúria, palota vagy más kastélyjellegű épületben üzemel, bemutatható történelmi háttérrel, magas színvonalú szolgáltatásokkal rendelkezik, üzemeltetője az épített kulturális örökség és a*

⁴⁷ Unique Selling Point ~egyedi, versenyelőnyt biztosító jellegzetesség,

gasztronómiai hagyományok ápolását folyamatosan biztosítja.” Ez a meghatározás ötvözi a szállodai elvárásokat (minimum három csillag) az örökségi értéket (kastélyjellegű épület dokumentálható múlttal) és a turisztikai szolgáltatásokat (minőségi egyéb szolgáltatások és gasztronómia). Volt még egy fontos szempont, hogy ez a szálláshely típus a szálloda megnevezésében is kifejezésre kell jusson. Összegezve kijelenthető, hogy a javaslatban az üzemeltetők részére számos megkötés került. Kidolgoztak továbbá egy szempontrendszer, mely egyéb érték elemeket rögzített (park, bútorzat, környezet, dekoráció). Igazodva a hazai viszonyokhoz⁴⁸, nevesítetten nem került be az ismérvek közé az épületek műemlék jellege. A javaslathoz nem sikerült megnyerni a kastélyban szállást adók támogatását, éppen a számos megkötés következtében. Az elképzelés értelmében a magas(abb) szolgáltatási színvonalat nyújtó, és valóban a történelemhez kapcsolódó szolgáltatók viselhették volna ezt megnevezést – a nyugati mintákat követve⁴⁹. A módosítási javaslatot nem fogadták el. Sajnálatos, mert ebben a meghatározásban a dolgozat korábbi részeiben említett kulturális- és örökségi értékek, illetve ezek megőrzése egyaránt helyet kapott a napjainkban elengedhetetlen magas minősítési követelményekkel egyetemben.

Ezeket az elveket követve a szerző a fogalmat annyiban kívánja finomítani, hogy e szálláskategória megnevezésére a „történelmi szálláshelyek” kifejezés jobban illeszthető, azért, mert nem csak az egykori birtokközpontok és rezidenciák, hanem – a Nyugat – európai gyakorlat szerint –, egyéb egykori lakhelyek is nyújthatnak nívós szállás-szolgáltatást⁵⁰. Ez a megengedőbb megnevezés magában foglalhatja a kastély, kúria, palota, udvarház, rendház, vár, erődítmény, kolostor épületeket is, ha dokumentálható múlttal rendelkeznek, szálláshelyet és vendéglátást kínálnak magas színvonalon, autentikus körülmények között, vagy törekedve a korhű külső- és belső-kialakításra, szellemiségre. Fontos, hogy ne csak az épület, hanem annak környezete is rendezett képet mutasson. A fogalom-tervezethez képest egy további szempontot is szükséges vizsgálni, a munkavállalókat. Az épület és környezetének értékei mellett a munkatársak hozzáértése, segítőkészsége, bánásmódja a vendégekkel, továbbá a vállalkozás üzleti filozófiája járulnak hozzá az „átélhető múlt” élmény megteremtéséhez.

⁴⁸ A műemléki védettség csaknem leküzdhetetlen akadályokat jelent a korszerű szálloda funkció kialakításánál mind engedélyeztetés, mind a beruházás finanszírozása vonatkozásában.

⁴⁹ Az információk Glaser Gyula (2007), dr. Hirholz Ákos (2008) és Gulyás Eszter (2013) szóbeli közléseiből származnak.

⁵⁰ Például „Schlosshotels & Herrenhauser”, „Small and family-run hotels”, „Small luxury hotels of the world”, „Relais & Chateaux”, „Karen Brown’s Guides” brossúrák történelmi szálláshelyei.

Kastélyszállók számbavételének ellentmondásai

A mai napig bármely szállásadó mondhatja magáról, hogy kastélyszállót üzemeltet. Sokan élnek ezzel a lehetőséggel. Közelítőleg a kastélyban található szállások⁵¹ száma a vizsgált időszakban (2007-2013) 60 és 80 között mozog, jelenleg 64 (*részletesen lásd 4. melléklet*). Már a megnevezésük is igen változatos, van közöttük kastélyszálló, vendégház, hotel, borház, otthon, lovas udvar, szálló, oktató és üdülőház, kastélypanzió, szálloda és étterem, kastélyszanatórium, kastélyfogadó, design hotel, palotaszálló, üdülő, kúria, kollégium és szálló.

Más kép rajzolódik ki, ha a Központi Statisztikai Hivatal évente rendszeresen megjelenő turisztikai adatgyűjtéseit vizsgáljuk. A 2010-re vonatkozó gyorstájékoztatóban jelent meg először a *kastélyszálló*, mint szállodatípus az adatsorban. Ekkor 23 egység szerepelt ebben a kategóriában. A 2011-es és 2012-es adatoknál 22 egységet találunk. A számottevő különbség (64 és 22) okaira egzakt választ nem sikerült találni. A KSH számbavételnél azok a szolgáltatók szerepelnek ebben a kategóriában, akik a kötelező statisztikai adatszolgáltatás űrlapján ezt a szolgáltatási kategóriát megjelenítik. A számbavétel egyéb kritériumaira adatvédelmi okok miatt nem sikerült fényt deríteni. Látható, hogy a hivatalos számbavételnél és az önkéntes alapon szerveződő honlapoknál is elegendő, ha a szolgáltató ilyen irányú nyilatkozatot tesz, mégis a központi adatrögzítések esetén megfontoltabban nyilatkoznak a szállásadók. További adalék, hogy a 2013 évre vonatkozó előzetes adatsoroknál nem szerepel ez a kategória.

4.2. Észak-Magyarország Idegenforgalmi Régió turizmusának általános jellemzői

A vizsgált téma földrajzi lehatárolása csak első pillantásra tűnik egyszerűnek. A turizmusban használatos idegenforgalmi régiók megjelölés ugyanis eltérést mutat a NUTS II. szintű hierarchikus terület-beosztási tervezési és statisztikai régióktól. A felosztás elsősorban a statisztikai alapokon nyugvó uniós támogatási rendszer miatt jött létre⁵². Az Európai Unió a regionális beosztás tekintetében szabad kezet ad az egyes államoknak, viszont javasolja, hogy a terület népessége 800 ezer és 3.000 ezer fő között mozogjon, továbbá megköveteli a rendszer hosszú távú stabilitását. A régiók

⁵¹ Jellemzően kereskedelmi szálláshelyek engedéllyel, pár magánszálláshely és be nem jelentett szolgáltatás.

⁵² Erről az 1999. évi XCII. tv. rendelkezik, mely az 1996. évi XXI. tv. A területfejlesztésről és területrendezésről módosítása.

közigazgatási elveket követve – kivéve Budapest – Közép-Dunavidék – három szomszédos megye egy egységbe rendezésével jöttek létre. A megyei szintű statisztikai adatszolgáltatásról különösebb nehézség nélkül lehetett a régiós adatszolgáltatásra és összesítésre átállni.

Ezzel szemben az idegenforgalmi régiók kialakulása a területi vendégforgalmi jellegzetességekhez és a vonzásadottságokhoz kapcsolódik, melyek nem érnek véget a közigazgatási határok mentén.. Kialakulásuk több éves folyamat eredménye, mely a rendszerváltással vette kezdetét és jogalkotási szinten is időben megelőzte a statisztikai régiók létrehozását⁵³. Az Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régió Nógrád megye nyugati, Heves és Borsod megye déli részein tér el a tervezési – statisztikai egységtől⁵⁴.

E különbségek a régiós térképeken is megjelenítésre kerültek.

A kutatási eredményekhez tartozó XX. századi kastélysorsok és anomáliák áttekintését követően, a témán belüli földrajzi lehatárolás következtében, át kell tekinteni a vizsgálat tárgyát képező terület turizmusának jellemzőit, hogy ágazati oldalról is képet alkothassunk Észak –Magyarország Idegenforgalmi Régióról és ebben a környezetben a kastélyok jelenlegi és lehetséges örökségi szerepéről napjainkban. A fő attrakciótípusok ismertetését követően a fejlődést-fejlesztést támogató tervek és források rendszerezése következik, majd az ezekre épülő keresletértékelés. A fenti elemekből adódó turizmus ágazati teljesítménnyel zárul a régió általános idegenforgalmi jellemezőinek ismertetése.

A régió idegenforgalmának alapját *változatos természeti adottságai* biztosítják. Domborzati jellemzői és a több mint 1000 kilométernyi jelzett turistaút-hálózat számos lehetőséget kínálnak mind az egynapos kirándulásokhoz, mind pedig a hosszabb természetjáró túrákhoz. Ráadásul az igényesen kialakított tanösvények száma is jelentősen gyarapodott az elmúlt években. A védett természeti értékek megismerését a

⁵³ 28/1998 (V. 13) IKIM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok valamint azok munkaszervezeteinek feladatairól. A régiók területi illetékessége települési szinten a Mellékletben található. Ezt módosította a 4/2000 (II.2) GM rendelet, amely a területi illetékesség kérdésén nem változtatott.

⁵⁴ Nógrád megyéből a következő települések sorolandók Budapest – Közép-Duna vidék Idegenforgalmi Régióhoz: Bánk, Berkenye, Borsosberény, Diósjenő, Drégelypalánk, Hont, Nagyoroszi, Nógrád, Rétság, Szendehely, Tolmács. A Tisza – tavi Idegenforgalmi Régióhoz tartoznak Heves megyéből a következő települések: Heves, Erdőtelek, Dormánd, Füzesabony, Besenyőtelek, Átány, Kömlő, Hevesvezekény, Tarnaszentmiklós, Pély, Kisköre, Poroszló, Sarud, Tizsanána, Újlőrincfalva, Mezőtárkány, Tenk. Borsod megyéből pedig Tiszaújváros, Tiszapalkonya, Oszlár, Tiszatarján, Tizakeszi, Mezőcsát, Ároktő, Borsodivánka, Négyes, Tiszababolna, Tiszadorogma, Tiszavalk, Egerlövő, Mezőnagymihály, Gelej, Hejőkürt, Hejőbába, Hejőpapi, Hejőszalonta, Igrici, Nemesbikk, Szakáld, Sajószöged, Nagycséc, Szentistván.

régió nemzeti parkjai teszik lehetővé, ahol olyan, országos és nemzetközi szinten is kiemelkedő értékekkel találkozhatunk, mint a rakacai madárrezervátum, az Aggteleki-karszt bioszféra rezervátuma, vagy Ipolytarnóc védett értékei. Természeti adottságai révén az erdő- és vadgazdálkodás jelentősége nagy ezen a tájon. A változatos felszíni formák kedveznek az extrém sportok kedvelőinek is, akik próbára tehetik magukat sziklamászásban, siklóernyőzésben, motoros sárkányrepülésben, mountain-bike túrákon, valamint különböző autó- és motorsportokban. A régió felszíni folyóvizei, különösen a Tisza, a Bodrog, a Hernád, a Sajó és a Bódva, kielégítik a vízi túrázók igényeit, a természetes és mesterséges tavak pedig további, a vízhez kötődő kikapcsolódásra adnak lehetőséget.

Az *egészségturizmushoz* kapcsolódóan az itt található különleges lelőhelyek és vonzásadottságok miatt érdemel szót a régió. Klimatikus gyógyhelyekkel, gyógybarlangokkal, ásvány-, termál- és gyógyvizekkel, valamint az ország egyetlen gyógygáz-fürdőjével találkozhatunk Észak – Magyarországon. A szolgáltatásfejlesztésnek köszönhetően az utóbbi években méltán váltak népszerűvé a Barlangfürdő, Egerszalók, Parádfürdő, Eger és Demjén fürdői. A klimatikus viszonyoknak és a terepadottságoknak köszönhetően a Mátra és a Bükk az aktív pihenés, rekreáció kedvelt helyszíneivé váltak. Svájci támogatással minta-értékű egészségturizmus fejlesztési projekt folyik a vizsgált területen „Gyógyító régiók” elnevezéssel.

A vonzerők újabb nagy csoportját a régióban *a kulturális és örökségi értékek* képviselik. Itt van a legtöbb középkori eredetű – és ezt a jellemzőt küllemében is viselő – templomunk⁵⁵, a legtöbb történelmi emléket hordozó várunk⁵⁶, valamint itt található a reneszánsz és barokk épületekben leggazdagabb kisvárosaink (NEMERKÉNYI A. 2002, idézi: NAGY A. 2011). Észak-Magyarország jelentős számú ódon kastélyt⁵⁷ és kúriát⁵⁸ rejt, melyek közül napjainkban több a turizmusban hasznosul, például szállodaként működik. A régióban számos múzeum, kastélymúzeum, tájház és kiállítás is várja a turistákat.

⁵⁵ Gyöngyöspata, Bélapátfalva, Mátraverebély, Miskolc-deszkatemplom, Karcsa, Vizsoly templomai.

⁵⁶ Boldogkői vár, Diósgyőri vár, Egri vár, Füzeri vár, Hollókői vár, Kisnána, Regéc, Salgó, Sirok, Somoskő és Szádvár várai

⁵⁷ Aszód: Podmaniczky-kastély, Gödöllői Királyi Kastély, Hatvani Grassalkovich-kastély, Szécsényi Forgách-Kastély, Parádsasvár: Károlyi-kastély

⁵⁸ A kis- és középnemesség által épített, kastélyra hasonlító, de annál kisebb méretű lakhely. Jellemzően klasszicista stílusjegyekkel. Helységei egy fogadótérből nyíltak, minden irányba.

Összegzésként megállapítható, hogy vonzásadottságai alapján az Észak-magyarországi idegenforgalmi régió elsősorban az ökoturizmus, az aktív turizmus, az egészségturizmus, valamint a kulturális- és örökségturizmus résztvevőinek kínálható turisztikai desztináció. A vonzásadottságokon túl turisták megnyerésének elterjedt módja az attrakció- és szolgáltatásfejlesztés, melyhez az elmúlt tíz évet tekintve jelentős Európai Unió források álltak rendelkezésre. Ezeket tekinti át a következő fejezet.

4.2.1. A turisztikai teljesítményt befolyásoló tényezők⁵⁹

Hazánk Európai Unióhoz (EU) való csatlakozása számos olyan változást hozott, amelyek hatásai a mindennapi életben kevésbé érezhetőek. Ez alól kivételt képez a regionális szemléletmód, amely az Unió egyik legfontosabb alapelve. Ennél fogva nem csak azt a kérdést érdemes feltennünk, hogy ki tudja-e Magyarország az EU által rendelkezésre bocsátott forrásokat használni, hanem azt is, hogy a kínált fejlesztési lehetőségek illeszkednek-e a meglévő regionális fejlesztési igényekhez. Fontos következtetéseket vonhatunk le a jövőre nézve, ha megvizsgáljuk, hogy a fejlesztési tervek és a megítélt támogatások hogyan járulnak hozzá egy adott régió versenyképességének javulásához, vagy adott esetben turisztikai fejlődéséhez.

Észak – Magyarország a vonzerők, a turisztikai értékek vonatkozásában kiemelkedően jelentős régió, amely azonban gazdasági fejlettség szempontjából az egyik legelmaradottabb terület hazánkban. Ilyen adottságok mellett elsődleges feladat áttekinteni a az országos fejlesztési koncepciókat, mert kijelölik a fejlesztések szakmai kereteit és körvonalazzák a felhasználható közösségi forrásokat.

Régiós szinten az átlagos támogatási igény – gazdasági fejlettség szempontjából legrosszabb helyzetben lévő régióink – Észak-Magyarország (49,8 mFt) és Észak-Alföld (41,4 mFt) esetén volt a legnagyobb. Észak-Magyarországon a vállalkozások önfinanszírozó képessége igen alacsony, ami részben magyarázhatja a fent említetteket. Az NFT egyik fő célja a lemaradt régiók felzárkóztatása volt, de a számok azt mutatják, hogy a fejlesztési célok bizonyos esetekben nem vagy csak részben tükröződnek a támogatások megoszlásában.

⁵⁹ A fejezet áttekintő részének alapját egy 2011-ben megjelent cikk képezi, NAGY A.: Kastélyok és TDM Észak – Magyarországon, In: A helyi TDM szervezetek szerepe a desztináció turisztikai kínálatának fejlesztésében, Nyíregyháza 2011. pp:103-120.

6. táblázat: *A turizmust befolyásoló fejlesztési stratégiák a csatlakozás óta*

PROGRAM ÉS IDŐSZAK	JELENTŐSÉGE	ALAPJA	RÉGIÓS SZINT
Nemzeti Fejlesztési Terv (2004-2006)	Országos fejlesztési célkitűzések a Strukturális Alapok támogatásával.	- lemaradt régiók felzárkóztatása - életminőség javítása	Regionálisan lebontva téma-területekhez igazodóan.
Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (2005)	Kormányzati ciklusokon átívelő ágazati fejlesztési program igazodva az NFT-hez.	- fejlesztési stratégia vonzerők és nemzetközi trendek alapján	Nem konkrét termékfejlesztés, hanem fejlesztési irányok turizmusfajtákhoz kötve.
Új Magyarország Fejlesztési Terv (2007-2013)	Több operatív program.	- a támogatott beruházások önfenntartók legyenek	Turizmusfejlesztési célkitűzések közvetve a ROP-ban, a gazdasági- és területfejlesztési céloknál.
Regionális Operatív Programok (2004-2010)	Közvetlenül a turizmus fejlesztését (is) célzó beruházások.	- kiegyensúlyozottabb területi fejlődés - vonzerőfejlesztés - fogadóképesség javítása	ROP, AVOP – turizmus is érintve GVOP, HEFOP, KIOP a turizmus előfeltételeinek megteremtése (is).
Új Széchenyi Terv (2010-2013)	Versenyképesség javítás és munkahelyteremtés.	- gazdaságélénkítés - kitörési pontok „egészségipar”	Forrás átcsoportosítás az egészségiparhoz kapcsolódó beruházásokra.
Turizmus Fejlesztési Koncepció (2014 – 2024)	Versenyképes értékek és hagyományközpontú modern turizmus.	- erőt adó ország - nemzeti értékek erősítése - fenntarthatóság és környezettudatosság - társadalmi és szakmai felelősségvállalás	Kiemelt célcsoportok mentén tematikusan fókuszált termékstruktúra fejlesztés. Turisztikai innováció megteremtése.

Forrás: Saját összesítés (2013) a www.palyazat.gov.hu alapján

A legtöbb támogatást a Közép-magyarországi régió nyerte el (GVOP, HEFOP), mintegy 75%-os arányban. A második, illetve harmadik legtöbb támogatást elnyerő Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön a GVOP jelentősége az OP közt a legkisebb (14,1% ill.

15,23%). Hazánk legkevésbé versenyképes területe Északkelet-Magyarország, itt volna legjobban szükség a KKV szektor támogatására, fejlesztésére. Erre részben magyarázatként szolgálhatnak a következők: a vállalkozások száma e két régióban országos átlag alatti és kicsi a KKV-k önfelkarzózó képessége. Az EU-s támogatások odaítélésekor azonban fontos szempont, hogy a pályázók bebizonyítsák, nemcsak a projektek megvalósítására, hanem hosszú távú fenntartására és jövedelmező működtetésére is képesek. Ez komoly kritérium, melynek ellenőrzésére külön monitoring rendszert működtet az EU. Mindez azt jelenti, hogy nagyobb esélye van a sikerre az eleve fejlettebb, versenyképeőbb régióknak és vállalkozásoknak.

Az Észak-Magyarország Regionális Fejlesztési Operatív Programban (ÉMOP) – illeszkedve a régió fejlesztési koncepciójában kijelölt célokhoz – a következő prioritások jelentek meg:

- versenyképes helyi gazdaság megteremtése
- turisztikai potenciál erősítése
- településfejlesztés
- humán közösségi infrastruktúra fejlesztése
- térségi közlekedés fejlesztése (a kistelepüléseken álló kastélyok esetében kiemelt jelentőségű)

A következő intézkedések kerültek megvalósításra a „turisztikai potenciál erősítése” prioritás keretében:

- térségi turisztikai attrakciók, vonzerők és termékek fenntartható fejlesztése
- kereskedelmi szálláshelyek és szolgáltatásaik fejlesztése
- helyi, kistérségi, desztináció menedzsment szervezetek kialakítása
- regionális klaszter központok kialakítása

A fejlesztési projekteknek köszönhetően a minőségi szolgáltatási elemek köre egyre bővül, melyet a számos fejlesztési projekt támaszt alá az ÚMFT, ROP és Új Széchenyi terv keretein belül. Ezek elsősorban a régió általános versenyképességének javításában játszanak szerepet, és a turisztikai környezet elemeként fejtik ki hatásukat az idegenforgalomra. Szintén a pályázatok keretében jelentős számú TDM kezdeményezés jött létre a régióban (lásd 6. melléklet), mert időben felismerték a lépéskényszert, illetve azt, hogy a szervezet megalakításának elmulasztásával az adott terület hosszabb időre kivonhatja magát az idegenforgalmi fejlesztésekből.

Természetesen egy terület turizmusának megítélése érdekében a vonzerők összegzése mellett szükséges a kereslet jellemzőinek áttekintése is. Csak így pontosítható a kép a részletes további vizsgálatokat megelőzően.

4.2.2. A kereslet értékelése

A vendégforgalmi statisztikák elemzése több szempontból is szükségszerű a téma vizsgálatához. Egyrészt ezek az elemzések megmutatják a régió turisztikai teljesítményének alakulását, és ezzel együtt az elmúlt évek trendjeit, másrészt pedig rávilágítanak arra, hogy az alapvető vendégforgalmi mutatók a régióban az országos átlaghoz képest milyen eltéréseket mutatnak, összességében pedig, hogy milyen szerepet tölt be a régió hazánk turizmusában e mutatókat alapul véve.

Az 1990-től 2013-ig terjedő időszakban a legnagyobb vendégforgalmat 1990-ben mérték hazánkban (lásd 7. – 8. táblázat). A gazdasági szerkezetváltás, a határok megnyitásának hatásai alól a turizmus sem mentesült.

1990–95 időszakban a szektor vendégforgalmi mutatói az ország gazdasági teljesítményének megfelelően alakultak régiós szinten is, ami 24% (összes vendégéjszaka) - 45% (külföldi vendégéjszaka) közötti visszaesést jelentett.

7. táblázat: *Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió vendégéjszaka adatai 1990-2013*

	KER. SZÁLLÁSH. VENDÉGÉJSZ. ÖSSZES:	KER. SZÁLLÁSH. BELFÖLDI VENDÉGÉJSZ.	KER. SZÁLLÁSH. KÜLFÖLDI VENDÉGÉJSZ.	SZÁLLODAI VEND.ÉJSZ. ÖSSZES:	SZÁLLODAI VEND.ÉJSZ. BELFÖLDI:	SZÁLLODAI VEND.ÉJSZ. KÜLFÖLDI:
1990	1 642 427	1 130 298	512 129	445 626	162 965	282 661
1995	1 252 900	965 914	286 986	560 886	436 567	124 319
2000	1 526 474	1 197 906	328 568	652 456	488 445	164 011
2005	1 493 157	1 234 607	258 550	643 370	493 184	150 186
2010	1 445 018	1 120 192	206 789	807 248	669 849	137 399
2011	1 592 862	1 322 986	269 876	962 852	790 853	171 999
2012	1 608 672	1 347 637	261 035	1 039 616	871 919	167 697
2013	1 797 129	1 490 447	306 682	1 162 969	975 862	187 107

Forrás: KSH adatok alapján saját összesítés (2012)

8. táblázat: *Magyarország vendégéjszaka adatai 1990-2013*

	KER. SZÁLLÁSH. VEND.ÉJSZ. ÖSSZES:	KER. SZÁLLÁSH. BELFÖLDI VEND.ÉJSZ.	KER. SZÁLLÁSH. KÜLFÖLDI VEND.ÉJSZ.	SZÁLLODAI VEND.ÉJSZ. ÖSSZES:	SZÁLLODAI VEND.ÉJSZ. BELFÖLDI :	SZÁLLODAI VEND.ÉJSZ. KÜLFÖLDI
1990	22 386 526	8 768 031	13 618 495	7 748 564	1 375 162	6 373 402
1995	16 340 060	6 342 347	9 997 713	9 186 920	2 864 005	6 322 915
2000	18 369 319	7 855 494	10 513 825	11 480 284	4 115 045	7 365 239
2005	19 737 358	8 958 459	10 778 899	13 598 733	5 134 097	8 464 636
2010	19 030 734	9 672 361	9 358 373	14 097 585	6 255 697	7 841 888
2011	19 435 000	9 515 000	9 920 000	14 837 000	6 421 000	8 416 000
2012	21 805 200	10 413 017	11 392 183	16 624 260	7 041 817	9 582 443
2013	22 798 949	10 878 894	11 920 055	17 507 836	7 492 396	10 015 440

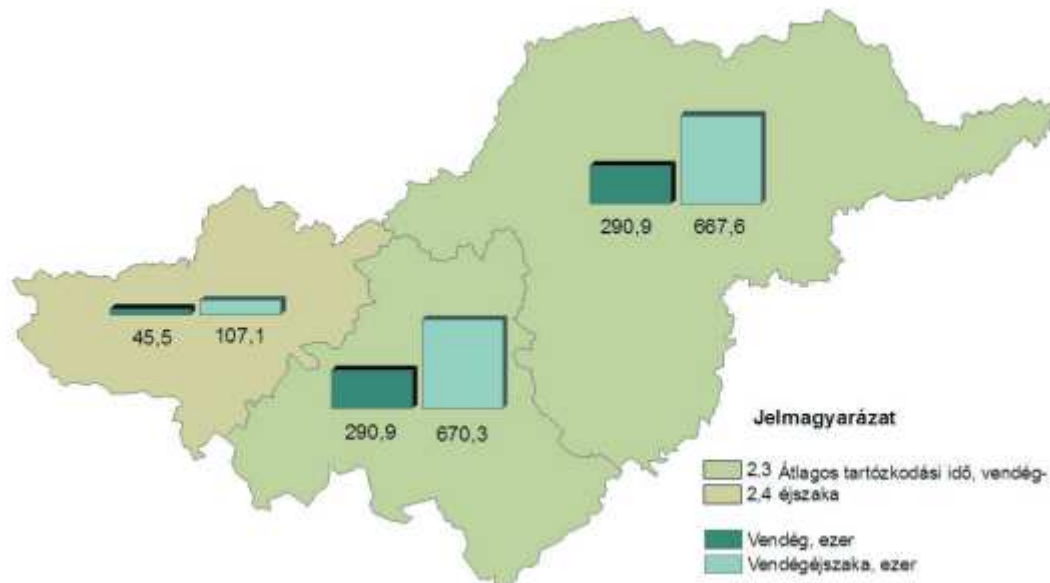
Forrás: KSH adatok alapján saját összesítés(2012)

Regionálisan egy rövid növekedési szakasz után az ezredfordulótól újabb lassú csökkenés tapasztalható a vendégéjszaka adatokban. A belföldi vendégéjszakák összesített értékei a visszaesést követően lassú növekedést mutatnak a régióban és országosan egyaránt a kereskedelmi szálláshelyeken. Ezt a folyamatot a gazdasági válság késleltetett hatása (2009-10) törte meg. A belföldi vendégforgalomban 2010 óta mutatkozó folyamatos növekedés sem tudta azonban a régió külföldi vendégforgalmának drasztikus csökkenését ellensúlyozni.

A régiós adatokon belül megyei és térségi szinten jelentős eltérések mutathatók ki, melyek az összesített adatokban kevésbé jelennek meg (*lásd 11. ábra*).

Az országos adatokkal összevetve (*7. és 8. táblázat*) megállapítható, hogy a régió részesedése a szállásigényes vendégforgalomból 8-10% körül alakul és ezt az arányt évek óta stabilan őrzi. A régiók rangsorában ezzel a részesedéssel a sereghajtók között találjuk, az alföldi turisztikai régiókkal egyetemben.

Más képet mutat a szállodai vendégforgalom vizsgálata. Szállodában megszállni 1990-ig jellemzően a külföldiek „privilegiuma” volt, ugyanez ma az említett szállástípus adatai szerint már nem jelenthető ki, hiszen 2008 óta a szállodai vendégek több mint fele belföldi. Ebben a tekintetben a régió – sajnos – jelentősen megelőzi az országos tendenciákat, hiszen, az induló (1990) 28,6%-os értékről a külföldiek aránya mindössze 16,6%-ra (2013) zsugorodott.

11. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek megyénkénti összesített adatai Észak – Magyarországon, 2010

Forrás: Észak – Magyarország megyéinek gazdasági – társadalmi helyzete, 2010 (KSH, 2012) p.22.

A szállodai vendégforgalom országos értéken belüli arányát vizsgálva azt lehet megállapítani, hogy a régió részesedése 20 éven keresztül 5,7%- körül alakult, majd az elmúlt három évben emelkedett 6% fölé, legutóbb elérve a 6,64%-os arányt. A külföldi szállodai vendégek körében csökkenő tendenciájú (1990 – 2010) hullámzó adatokat követően 2010 óta szintén szerény növekedés figyelhető meg.

A kereskedelmi szálláshelyeken az átlagos tartózkodási idő az 1990-es 3,3 vendégéjszakáról 2,3 vendégéjszakára csökkent. Ez az érték 2003 óta szinte változatlan. A turisták 2000-ben 18,4 millió, 2010-ben valamivel több mint 19 millió vendégéjszakát töltöttek el Magyarországon, ami kicsi, de stabil növekedést jelent. Észak-Magyarország Idegenforgalmi régióban 2000-ről 2010-re mintegy 200 000 vendégéjszaka csökkenés figyelhető meg, ami a régiók körében pozícióromlást eredményezett. Ennek potenciális okai közé tartozott/tartozik a megközelíthetőség problémája és a megkülönböztető, megkülönböztethető arculat hiánya. Az elmúlt három évben a turisztikai teljesítmény az intenzív és hatékony régiós kampányoknak⁶⁰ köszönhetően javult. Bizonyítja ezt a

⁶⁰ Küldő területi promóció erősítése: Szlovákia – Lengyelország (RMI) 2011; Intenzív belföldi vásári megjelenés (RMI) 2011; „Évindító wellness” 2011; „Júniusi lakoma” 2011; „Együtt hatékonyabb” (RMI) 2011-2012; **MT. Zrt.** Termék alapú kampányai: „Vizeskeddj!” – kedvezményes ajánlatok Észak – Magyarországon 2010 óta évente; „Szüreti fesztiválok és temálfürdőzés” 2011; „Évindító feltöltődés Észak-Magyarország fürdőiben” 2012; „Kaland hegyek – Öko kalandok (RMI) 2012; Teljesítménytúrák a

vendégszám és a vendégéjszaka adatok javulása 2010-et követően évről-évre (7-8 táblázat).

A régióban 2000-ben a külföldi vendégéjszakák 50%-át szállodákban regisztrálták, amely arány 2010-re 66%-ra nőtt, a többi kategória rovására. A külföldiek itt is egyre inkább a szállodákat veszik igénybe, csökkenő abszolút adatok és az országos arányhoz képest kisebb intenzitás mellett.

2000-ben a külföldi turisták 10,5 millió, 2010-ben 9,4 millió vendégéjszakát töltöttek hazánkban, ami a vizsgált időszakban 11%-os csökkenést jelentett, az összes vendégéjszaka kismértékű növekedése mellett. Országos szinten a csökkenő külföldi vendégforgalmat a dinamikusan növekvő belföldi kereslet képes volt ellensúlyozni. Ez a kedvező folyamat a régióban ebben az időszakban nem figyelhető meg.

A vizsgált időszakban a régióba látogató vendégek zömében ugyanabból a 4-6 országból érkeztek, bár az arányokban történt némi változás. A legtöbb vendég sorrendben Németországból, Lengyelországból, Szlovákiából, Hollandiából és Ausztriából érkezett a régióba és a vendégéjszakákból is ezen országok részesedése emelhető ki. Bővült a Csehországból, Franciaországból, Olaszországból, Ukrajnából és Szlovákiából érkező vendégek száma, viszont csökkent a Németországból, Ausztriából és Lengyelországból érkezőké (KSH, 2012A).

9. táblázat: *Kereskedelmi szálláshelyek kapacitásának alakulása 2000-2013*

	KERESKEDELMI SZÁLLÁSHELY MŰKÖDŐ EGYSÉGEK SZÁMA				KERESKEDELMI SZÁLLÁSFÉRŐHELYEK SZÁMA			
	ORSZÁGOS		É – MAGYARORSZÁG		ORSZÁGOS		É - MAGYARORSZÁG	
	ÖSSZES	SZÁLLODA	ÖSSZES	SZÁLLODA	ÖSSZES	SZÁLLODA	ÖSSZES	SZÁLLODA
2000	3 044	736			317 629	104 232	33 422	6 500
2005	3 117	836			329 290	115 895	36 631	7 300
2010	2 957	900	447	94	311 490	123 518	34 754	6 830
2011	3 277	993	452	99	340 084	135 970	33 815	9 849
2012	3 175	997	458	100	336 397	138 730	35 380	10 339
2013	3 041	1 024	437	103	324 487	142 455	34 644	9 897

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés (2011)

Mártában és a Bükkben - 52 túra 52 hétvége: Észak- Magyarország (5 túra) 2012; „Tavaszi ébredés Észak – Magyarországon” 2013; „Minden ízében Magyarország!” 2013, ősz; „Legyen egy vendéged” - Mt. Zrt./Facebook 2013; „Csillagséták a nemzeti parkokban” 2014;

A kereskedelmi szállásférőhelyek számának tekintetében regionális szinten kínálatbővülés követhető nyomon, ami egyrészt a szállásadók optimizmusára, másrészt a kialakult túlkínálatra utal (9. táblázat). Ennek okai között az elérhetővé vált Európai Unió forrásokkal bátran megvalósított elképzeléseket⁶¹ és az új hotelkapacitások megjelenésével fellépő negatív árspirált kell megemlíteni.

Miközben a szállodai férőhelyek aránya folyamatos növekedés mellett országos szinten 2010-re elérte a 39%-ot⁶², addig a régióban a mutató 30% körül alakult 2013-ra. Ez egyértelműen utal a szálláshely szerkezet országostól eltérő voltára, a kereskedelmi szálláshelyeken belül a további szállástípusok (panziók, turistaszállások, kempingek - erre vonatkozóan nem hoztál adatokat, de lehet, hogy kellene) magas arányára.

A kapacitás és a vendégforgalom idősorai bizonyítják, hogy az Észak-Magyarország Idegenforgalmi Régió turizmusa az országos folyamatoktól eltérést mutat a külföldi vendégek aránya, az igénybevett szállástípus, a szálláshely kínálat összetétele és - területi elhelyezkedéséből adódóan - a küldő piacok tekintetében.

4.2.3. A turizmus hozzájárulása a gazdasági teljesítményhez Észak-Magyarországon

Míg 2000-ben a nemzetgazdasági GDP 8,19 %-át adta a régió, addig 2010-ben már csak a 6,85%-át állította elő, miközben az Észak-magyarországi régió az ország lakónépességéből 12,07%-os mértékben részesedik. Az egy főre jutó GDP értékével pedig ugyanebben az évben a régiók rangsorában az utolsó helyre került⁶³.

A hozzáadott érték ágazatok közötti megoszlása eltér az országos jellemzőktől, az ipar és a turizmus aránya magasabb a GDP-n belül. 2010-ben a régió GDP-jének 2,6 %-át adta a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, miközben az országos adat 1,8% volt. A turizmusban megtermelt 42,3 milliárd forint az országos érték 11%-át jelentette. Észak-Magyarországon a belföldi turizmus dominál, a szállásigényes vendégforgalom 85%-a belföldről érkezett, míg országosan a belföldiek részesedése 54%-ot képviselt.

A turizmusban dolgozók aránya az összes foglalkoztatottak körében megfelel az országos átlagnak, 4% körül ingadozik. Az országos átlagnak megfelelő foglalkoztatási

⁶¹ Az olcsón hozzáférhető forrásoknak köszönhetően a befektetők a szokásos megtérülési rátát sem várták el projektjeiktől.

⁶² A szállás-szolgáltatásban a kereskedelmi szálláshelyek tekintetében minőségi átrendeződés figyelhető meg, a magasabb színvonalú szolgáltatás irányába.

⁶³ KSH (2012): Észak-Magyarország megyéinek gazdasági - társadalmi helyzete, 2010. Gazdasági folyamatok, 6.o. és turizmus, vendéglátás 20.o.

arány azonban az országos átlag alatti bevételt termel. Ez utal az ágazat munkaerő igényes jellegére, és arra is, hogy a minőségi szolgáltatások irányában tett régiós lépések hatása csak hosszú távon válik kimutathatóvá.

Az Észak-Magyarország Idegenforgalmi Régió jellemezése rávilágított arra a kettőségre, amely alapvetően befolyásolja a turizmus helyzetét: a gazdasági elmaradottság és a forráshiány a legfőbb gátja az idegenforgalom fejlődésének, ellenben a változatos természeti adottságokon és a régió kulturális örökségén alapuló vonzerők fejlődésben lévő turisztikai potenciált jelentenek.

4.3. A kastély hasznosítás regionális jellemzői Észak - Magyarországon

A fejezet alapját a három éves kutatás (2007-2010) során hivatalos forrás és összesítés hiányában az önerővel fellelt kastélyépületek alkotják (*részletes listát lásd 5. melléklet*). Ezek jellemzői, területi alapú vizsgálata és megjelenítése képezi a fejezet gerincét. Az épületállomány vizsgálata hat meghatározó szempont alapján történik, melyek a hasznosítás tervezésekor kiemelten kezelendők. Ezek a következők:

- Elhelyezkedés, településtípus és környezet, ami számos esetben determináló.
- A kastély építészeti stílusa, mérete, állapota.
- Az épület tulajdonviszonya.
- Felújítás/állagmegóvás történt-e?
- Milyen forrásból? Ez abból a szempontból lényeges, mert egyes pályázati források esetén időbeli megkötés él az üzemben tartásra és a munkahelyek megőrzése tekintetében.
- Jelenlegi hasznosítási forma, adekvát – inadekvát – vegyes.

4.3.1. A kastélyok elhelyezkedése a régióban

Észak – Magyarország régió területén az évszázadok során mintegy 300-350 kastély, kúria és főúri lakhely létesült⁶⁴. Ebből a jelentős számú épületállományból napjainkra mintegy 100 helyszínen található 122 kastélyépület vagy annak romja maradt fenn (*lásd 12. ábra, 83.o*). Az épületek területi eloszlása nem egyenletes, a legtöbb kastély Borsod

⁶⁴ Saját összesítés (2009) a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal adatai, valamint Olajos Csaba (2002) tanulmánya alapján.

megyében található, 68 db, a legkevesebb pedig Hevesben, 25 db. Ennek háttérében a megyék területi eltérése (is) áll. Az épületek zöme a Cserhát, a Cserehát és a Zemplén kistélepülésein és aprófalvas⁶⁵ területén található. Nagyobb lélekszámú településen⁶⁶ a kastélyok 1/4 része áll, mindössze 33 db, városban pedig ebből az 1/4-ből mindössze 14 db található⁶⁷. Áttekintve a városokban előforduló kastélyfunkciókat, jellemzően a közművelődési (9 db) szerepkörrel találkozhatunk, amely művelődési ház, könyvtár, kiállítóhely és múzeum formában jelenik meg. Ezek jóléti intézmények. A városüzemeltetés alapfeladatait – igazgatás, egészségügy, oktatás-, más helységeken oldják meg.

A városi kastélyok négy kivétellel felújításon estek vagy esnek át, melyekből nyolc támogatott beruházás, 8 909,5 m Ft összértékben. Ez a régió kastélyainak megítélt összes támogatás 80%-a. Ez összefüggésben áll azzal, hogy nagyméretű épületek rendbehozataláról és funkcióval megtöltéséről van szó, a XXI. század igényeinek leginkább megfelelő módon. A városok idegenforgalmi adottságai kedvezőbbek – megközelíthetőség, egyéb attrakciók, vendéglátás, szálláshelyek tekintetében, – így az ilyen településeken nagyobb az esély olyan turisztikai kínálat kialakítására, melyben a megújult kastély, akár közművelődési funkcióban is, szerepet kap. Ilyen formán a hazai és nemzetközi felmérések tanulságai szerint *(lásd 3.2.2 fejezet)* jellemzően nem jelentik az utazás fő motivációját – kivéve kirándulások –, ellenben alternatív programlehetőséget kínálhatnak a vendégek részére. A nagyobb lélekszámból és vendégforgalomból következően az igény is nagyobb ezen intézmények szolgáltatásai iránt.

A közepes méretű településeken találkozhatunk a kastélyok 3/4 részével, 91 db-bal. Az épületek mai funkciója színes képet mutat. Néhány kiragadott érdekesség: növénynemesítő állomás, rom, művésztelep, kastélyszálló, lakás, rendőrmúzeum, idősek otthona, önkormányzat, óvoda-iskola épülete. Az idegenforgalomban a szálláshelyek, kiállítóhelyek, rendezvényhelyszínek, múzeumok érintettek, melyek kisebb arányban (37,4%) található meg a hasznosítási formák között.

⁶⁵ 0-499 állandó lakossal rendelkező falu. http://www.terport.hu/webfm_send/3990

⁶⁶ 2000 fő feletti állandó lakos esetén.

⁶⁷ Érintett városok: Bátortereny, Edelény, Emőd, Felsőzsolca, Gyöngyös, Hatvan, Heves, Miskolc, Putnok, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szécsény, Szerencs, Tokaj.

Az Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió területén fellelhető 121 kastélyból a hivatalos adatok alapján halmozottan hátrányos⁶⁸ településen 14 van⁶⁹, melyből 13 Borsod megyében található.

Ezekben a településeken a kastélyok funkciója változatosan alakult. Polgármesteri hivatal, szeretetotthon, kastélyszállót, iskolát, magánlakást, kiállítóhelyet, nevelőintézetet találhatunk falaik között. Ezekből a funkciókból a kiállítóhely és a kastélyszálló az, ami a turizmus számára a látványértéken túl vonzerőt jelent. Az érintett településeken a kérdést az jelenti, hogy milyen egyéb vonzásadottság, szolgáltatás van, amely együttműködve a helyi kastéllyal vendégforgalmat generál(hat).

Tíz épület esett át feújításon, melyből öt a támogatott projektek száma. A magántulajdonú épületektől eltekintve a kastélyok valamely önkormányzati feladathoz biztosítanak helyszínt.

⁶⁸ 600 halmozottan hátrányos helyzetű vidéki település listája
www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=11959

⁶⁹ Érintett települések: Csesztve, Fáj, Felsővadász, Füzérradvány, Györgytarló, Hejce, Hernádvécse, Kéked, Pácin, Pere, Ragály, Taktabáj, Telkibánya, Tornanádaska.

12. ábra: Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió települései kastéllyal (2010)

Forrás: Saját összeállítás(2010)

4.3.2. Az épületek mérete és jellemző stílusok

Az épületek gazdag méret és formavilággal rendelkeznek. Bármilyen hasznosítás során egyik legfontosabb szempont a belső terek nagysága és megközelítése, amely a több mint száz éves épületek esetében nem követi a mai kor igényeit. A hasznosítás során az épület védettségétől függően⁷⁰ ez akadályt jelent és befolyással van az épületbe telepíthető funkciókra. Az összesítő táblázatban szereplő méret adatok *(lásd 5. melléklet)* tájékoztató jellegűek, jelen állapotra vonatkoznak, alapterületi információk és nem tudják visszaadni az idők során bekövetkezett változásokat. A kastélyok nagyságának megítélése a főépületben⁷¹ található jelenlegi helyiségszám/lakóegység, kereskedelmi szálláshelyeknél szobaszám alapján történik a dolgozatban. A legkisebb kastély mindössze négy szobás + díszterem + kiegészítő helyiségek – Bátonyterenye, Gyúrki-Solymossy-kastély, és öt szobás a Károlyi Vadász-kastély Pálháza-Kőkapun, a legnagyobb pedig az edelényi kastély a régióban. Az L'Hullier –Coburg kastélyban a felújítást követően *(részletesen lásd a 4.4. fejezet)* az eredeti tervekkel összhangban 168 helyiség⁷² van, amelybe a pinceszint helyiségei, lépcsőházak, fűtőjáratok, kápolna, az oldalszárnyak helyiségei is szerepelnek a szobák és díszterem mellett. Ez az impozáns épület hazánk ötödik legnagyobb barokk kastélya. A régióban található kastélyok fele (60db) barokk stílusjegyeket hordoz, mely nemcsak a külső díszítésben, hanem számos esetben a belső térszervezésben is jól követhető *(részletesen lásd 3.4.2. fejezet)*. A második leggyakoribb építészeti stílusirányzat a klasszicizmus, melyhez mintegy 20 kastélyépület tartozik. A romantikára, a historizmus különféle stílusjegyeire és az eklektikára is találunk példát, csak kisebb arányban. Különleges színfoltja a régiónak Lillafüreden a Hunguest Hotel Palota, mely kastély jellege miatt közkedvelt a hazai vendégek körében. Az 1930-as években szállodának építették és ma 133 szobával rendelkezik.

Mindössze 80 kastély esetében sikerült hozzávetőlegesen méretre utaló információt, adatot beszerezni⁷³, vagy az üzemeltetőtől vagy a helyi önkormányzat városrendészeti/építési osztályától. A rendelkezésre álló adatok alapján az Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régióban jellemző – tehát legtöbb esetben fordul elő – a

⁷⁰ Kiemelten védett műemlékeknél az átalakítás nem, vagy csak a részletesen előírtak szerint számos egyeztetést és indoklást követően lehetséges.

⁷¹ Az eredeti kastélyépület bővítvények nélkül.

⁷² Gergely Zsolt (2013. május) Forster Központ, projektvezető szóbeli közlése nyomán.

⁷³ A műemléki nyilvántartás egyenlőtlenségei és a vizsgált terület vonatkozásában hiányosságai jelentősen megnehezítették a vizsgáldást.

12 szobás kastély, kiskastély. Az átlagos méret pedig 16,4 szoba és két szint, barokk stílusban.

4.3.3. A tulajdonosi szerkezet alakulása a régióban

A rendszerváltás után a régi felhasználói kör megszűnésével a kastélyok jelentős hányada funkcióváltáson esett át. A tulajdonviszonyok a mai napig nem rendeződtek, bár sokat javultak és a kastélyhasznosításban számos civil szervezet, önkormányzat és funkciótól függően minisztérium érintett. A köztük lévő kapcsolat nehezen átlátható, hiányzik az egységes koordináció (NAGY A. – PETYKÓ Cs. 2007) . A régióban található kastélyok tulajdonviszonyában a jelenleg élő variációk mindegyike előfordul. Ennek megfelelően állami-, önkormányzati-, egyházi-, magán és vegyes tulajdonról beszélhetünk.

A legnagyobb kastélytulajdonos hazánkban a Magyar Állam. Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régióban az állami tulajdonú műemlék kastélyok⁷⁴ a következők: Boconád – Szeleczky kastély, Edelény – L’Hullier-Coburg kastély, Erdőtelek - Buttler kastély, Fáj – Fáy kastély, Füzérradvány – Károlyi kastély, Golop – régi Vay kastély, Hatvan – Grassalkovich kastély, Noszvaj – De la Motte kastély, Pácin – Mágóchy – Alaghy kastély, Sárospatak – Rákóczi Várkastély, Szécsény – Forgách kastély. Az állam, mint önálló jogi személy birtokolja a régióban is a legtöbb épületet, 12-t. Jellemzően azok az épületek maradtak a rendszerváltást követően állami tulajdonban, melyek méretüket tekintve a nagyobb épületekhez tartoztak, és kevésbé leromlott állapotban voltak.

Múzeumi hasznosítású kastélyok a megyei vagy a települési önkormányzat fenntartásába és tulajdonába kerültek (13 db), kivéve Sárospatak, Rákóczi várkastély, mely a Magyar Nemzeti Múzeum egységeként és kiemelten védett műemléki értékei okán állami tulajdonban van. Önkormányzati (helyi-, járási-, megyei-) feladatot lát el 41 épület, az oktatás, egészségügy, valamint a szociális ellátás terén. Ezek az épületek önkormányzati tulajdonban vannak.

Magántulajdonba a korábbi szállodai hasznosítású épületek, illetve a kisebb vagy leromlott állapotú kastélyok kerültek, melyekhez jelenleg 44 épület tartozik, kastélyszálló, üdülő és lakás funkcióban.

Egyházi vagy alapítványi tulajdonba került három kastély, a Bodrogolaszi Lónyay-kastély, Erdőbénye Szirmay-kastély, és Tóalmás Andrássy-kastély (13. táblázat).

⁷⁴ A többször módosított 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről Melléklete alapján.

10. táblázat: *Kastélytulajdonosi szerkezet %-os aránya Észak - Magyarországon*

	TULAJDONOS	%
1.	Magyar Állam	9,8 %
2.	Önkormányzatok	44,3%
3.	Egyházi vagy alapítványi tulajdon	2,5%
4.	Magántulajdonban	36,0%
5.	Vegyves vagy ismeretlen tulajdonban	7,4%

Forrás: A 3. Melléklet táblázatának adataiból összesítve (2013)

Összegzésül megállapítható, hogy kastélyok vonatkozásában Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régióban az egyházi tulajdon nem jellemző. A legtöbb épület az önkormányzatok kezében van. A magántulajdonú épületek aránya a vizsgált kastélyok esetén meghaladja az 1/3 részt. A tulajdonlás kérdése az elérhető fejlesztési források és célok vonatkozásában hangsúlyos.

4.3.4. Állapot javítási munkálatok, felújítások

A nagyszámú épületből 2002 óta 71-ben volt vagy van jelenleg is felújítás. Ez a folyamat a megújuló kastélyok 1/3 részénél (26 db) pályázati hozzájárulás segítségével zajlott, zajlik, mintegy 12 076 m Ft. összértékben⁷⁵. A források eloszlása területi koncentrációt mutat. 18 épület részesült Borsod megyéből támogatásban, összesen 5 540 mFt értékben. A pályázati forráshoz jutott épületek közül az „Edelényi Kastélysziget” projekt kapta a legmagasabb összeget a megyében, összesen 2 913 mFt értékben⁷⁶. A támogatott beruházásokból három érintett kastélyszállót – Hernádvécse Vécsey-Sardagna kastély, Lillafüred Palotaszálló és Tarczal Andrassy Residence épületeit –, három múzeumot Sárospatak, Pácin és Edelény vonatkozásában, valamint oktatási, közművelődési és önkormányzati épületeket újítottak fel. Az idegenforgalom szempontjából kiemelt szerepet játszó szálláshely korszerűsítés az említett kastélyokon kívül nem pályázati forrásból zajlott Bánhorváti, Dubicsány, Pálháza, Pusztaradvány, Telkibánya települések kastélyai esetében. Ezek a beruházások 2006 előtt történtek és az épületek mérete megfelel a régiós átlagnak. Attrakciófejlesztéshez tartozik tematikájában a füzérradványi

⁷⁵ A fellelhető adatokat lásd 3. melléklet 9. oszlop. Ezek összege 12 075,91 m Ft.

⁷⁶ A források megoszlása a következő: 1 853 mFt ÉMOP forrás (2009), 900 mFt ÉMOP (2012), 160 mFt KEOP (2012).

Károlyi kastély 2008-ig lezajlott rekonstrukciója is, melyhez a MÁG⁷⁷ biztosította az anyagi fedezetet, 680 m Ft értékben.

A magántulajdonú és saját használatú épületekből számos megújult, ami rendezettségével egyrészt értékmegőrző és településképző javító szerepet tölt be, másrészt a nagyközönségtől elzártan zajlik bennük az élet.

A fejlesztési források elosztása kapcsán újabb területi koncentráció figyelhető meg Heves megyében a megítélt támogatások vonatkozásában. Két kastélymúzeumi felújítás – Gyöngyös Orczy kastély, Hatvan Grassalkovich kastély – részesült 3 953 m Ft támogatásban. Az idegenforgalmi beruházásoknál ez attrakciófejlesztés, ami a kínálat bővítés alapja. A kastélyszállók körében Egerszólát, Gyöngyöstarján, Parádsasvár, Poroszló és Szilvásvár szállodái újultak meg nem pályázati forrásokból.

Nógrád megyében hasonló a helyzet. A hat kastélyszálló felújított állapotban várja látogatóit, és az épületek megújulása itt sem pályázati forrásból történt. A megyében két kastély működik múzeumi szerepkörben, felújítva. Bátonyterenyén 2002 előtt pályázati forrást vettek igénybe a kastély helyreállításához. Szécsényben PHARE forrásból, közel 1000 m Ft értékben nem csak a kastély, hanem környezete és a történelmi belváros is megújult.

A régióra általánosan jellemző, hogy a rendbe tett és használt épületeknél gondot fordítottak/fordítanak a kastélyt övező park megújítására is. Nem véletlen, hiszen az építésük idején ezek az épületek a parkkal és a kastélyhoz tartozó többi épülettel együtt alkottak központot *(részletesen lásd 3.4.4 fejezet)*. A kutatás ideje alatt tehát jelentős javulás figyelhető meg az épületek állapotában, amely lehetővé teszi/tette a hasznosítást. Ezáltal a kastélyok felértékelődnek, nem csak pénzben kifejezve, hanem az örökségi-, eszmei értéket és közösség-formáló szerepet tekintve is⁷⁸.

4.3.5. Hasznosítási típusok áttekintése a vizsgált területen

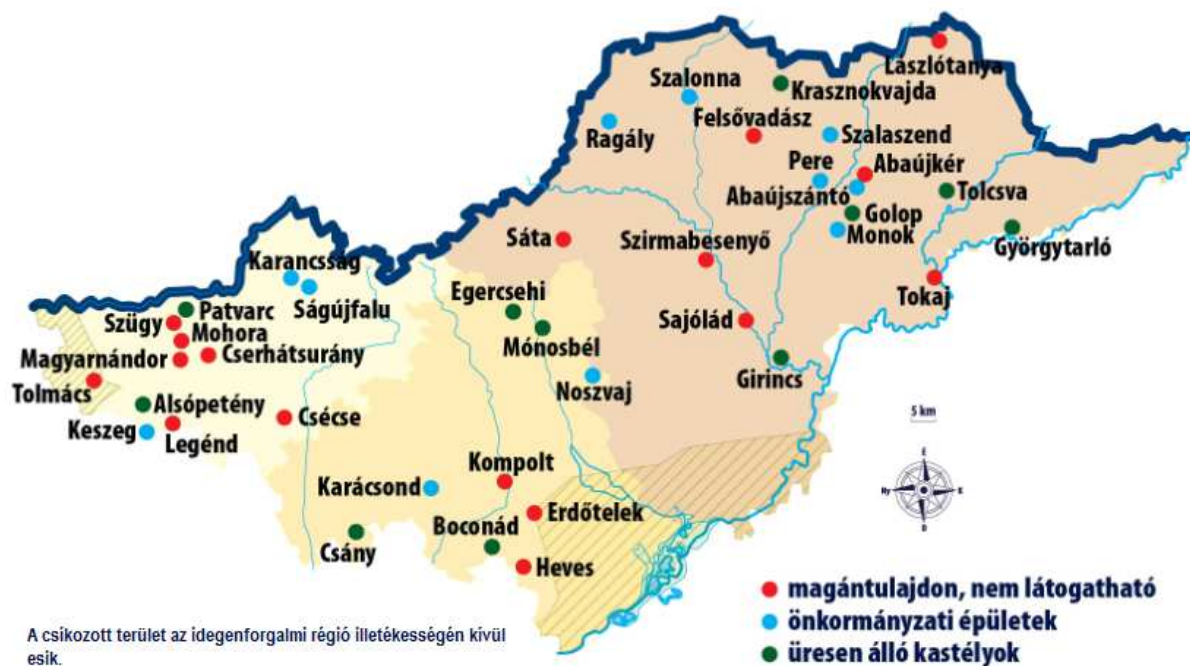
A kastélyok funkciója és jelenlegi hasznosítása változatos képet mutat. Állapotuk nem független jelenlegi és közelmúltbeli feladataiktól. Találunk közöttük romosan álló, üres épületeket – például Abaújszántó, Benczúrfalva, Egercsehi, Heves, Karancsság

⁷⁷ 2008. jan.1-től Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, amely 2012. november 1-től beolvadt a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Hasznosítási Központba.

⁷⁸ Valorizáció: értékessé tétel, felértékelődés.

településeken –, a régióban összesen 18 db-ot (lásd 5. melléklet), és most megújulókat egyaránt, öt darabot⁷⁹.

Alapvetően három típusba lehet sorolni hasznosításuk módját, annak függvényében, hogy az épület külső-belső értékei megőrzésre kerülnek-e, a nagyközönség számára „hozzáférhető-e” és annak alapján, hogy a jelenlegi használat az épület jellegének milyen mértékben felel meg. Így nyílik lehetőség az *adekvát – inadekvát – vegyes hasznosítási* módok megkülönböztetésére (NAGY A. 2011), (lásd 12. - 13. ábra).

13. ábra: *Inadekvát és vegyes hasznosítású kastélyok a régióban*

Forrás: Saját összesítés alapján (2012)

- A kastélyok mind a mai napig a leggyakrabban közösségi funkciókat látnak el, sokuk egészségügyi intézményként, szociális otthonként működik, de számos példát lehet találni oktatási intézményi, egyéb kulturális célú hasznosításra is (Fráter kastély Csécse, iskola;; Rákóczi kastély Felsővadász, iskola;; Andrassy kastély Monok, iskola; Szirmay kastély Erdőbénye, szeretetotthon;) → inadekvát kategória.
- Gyakori továbbá az épületek eredeti funkcióinak alapvetően megfelelő, igazgatási épületként történő működés (Balassa kastély Ragály, Önkormányzat; Zichy -Vay kastély Csesztve, Önkormányzat, Bárczay kastély Pere, Önkormányzat) → vegyes kategória az épület állapotának függvényében; kevésbé elterjedt a

⁷⁹ Edelény, Hatvan, Hernádvécse, Kéked, Nagyréde települések kastélyai.

kastélyok kizárólag magánszemélyek általi hasznosítása, a jelentős tőkeigénynek köszönhetően többnyire csak kisebb kastélyok, kúriák váltak magánlakhellyé, üdülővé (*Majláth kastély, Patvarc; Jánossy kastély, Cserhátsurány; Simonyi kastély, Szügy;*) → vegyes kategória, mert az épület értékeit többnyire igyekeznek megóvni, ellenben a nagyközönség számára az ilyen épület nem 'hozzáférhető'.

- A kastélyok hasznosításának legdinamikusabban fejlődő ága a turisztikai célú működtetés → adekvát kategória. A vonzerővé váláshoz az épületeket fel kell újítani, így értékeik megőrzésre kerülnek az utókor számára, és ebben a formában lehet a legszélesebb rétegeknek hozzáférhetővé tenni. Így az érték - őrzés és érték - közvetítés egyaránt megvalósítható.

14. ábra: **Adekvát hasznosítású kastélyok a régióban**

Forrás: Saját szerkesztés (2013)

Idegenforgalmi szerepkörben különbséget kell tenni a múzeumi – közművelődési szerepkör, funkció (lásd 14. ábra) és a szálláshelyként üzemelő kastélyok között. Különbség mutatkozik nem csak a méret, tulajdonlás, elérhető támogatási arány mértéke, hanem az értékek bemutatásának és „hasznosításának” lehetőségei között is. A múzeumok, kiállító terek a Rákóczi Múzeum, a Rendőrmúzeum és a Címertár kivételével önkormányzati tulajdonban és üzemeltetésben vannak.

11. táblázat: **Kiállítóhelyek és múzeumok kastélyban, Észak - Magyarországon**

NR.	TELEPÜLÉS:	KASTÉLY NEVE:	SZEREPE AZ IDEGENFORGALOMBAN:	STÍLUSA:
1.	Bátonyterenye	Gyürky-Solymossy kastély	Kiállító tér és Házasságkötő terem	barokk
2.	Fáj	Fáy kastély	látogatható épület	barokk
3.	Felsőzsolca	Bárczay kastély	Múzeum és könyvtár	klasszicista
4.	Füzérradvány	Károlyi kastély	Kastélymúzeum	eklektikus
5.	Golop	Vay kastély	Címertár	klasszicista
6.	Gyöngyös	Orczy kastély	Mátra Múzeum	klasszicista
7.	Hatvan	Grassalkovich kastély	felújítás alatt, Vadászati Múzeum lesz	copf stílus
8.	Hevesvezekény	Szalgháry kastély	Művelődési ház	barokk
9.	Mezőcsát	Márk kastély	Helytörténeti kiállítás	eklektikus
10.	Miskolc	Bárczay kastély	Művelődési ház és rendezvényközpont	klasszicista eklektikus
11.	Nagyréde	Fáy kastély	Falusi Galéria	klasszicista
12.	Pácin	Mágóchy-Alaghy kastély	Bodrogközi Múzeum	reneszánsz
13.	Sárospatak	Rákóczi Várkastély	MNM Rákóczy Múzeuma	késő reneszánsz
14.	Szécsény	Forgách kastély	Kubinyi Ferenc Múzeum	barokk
15.	Szendrő	Csáky kastély	Galéria és oktatási gyűjtemény	barokk
16.	Tarnaméra	Almásy kastély	Rendőrmúzeum	barokk

Forrás: saját összesítés (2012)

Élményszerzés a kiállítás megtekintésén keresztül jön létre, amely a XXI. században ilyen formában a fiatalok körében kevésbé jelent motivációs tényezőt. Azokban a múzeumokban, ahol kézműves tábort, régészeti tábort, kulturális rendezvényeket, múzeumpedagógiai programokat, vetélkedőket, vásárokat szerveznek – Gyöngyös, Sárospatak, Szécsény településeken –, az élmény jobban rögzül. Ezek a rendezvények lehetőséget kínálnak a megtapasztalásra is. Másik fontos jellemzője a közművelődési hasznosításnak, hogy az állandó munkatársak száma alacsony – az épület nagy mérete ellenére is –, a múzeumban a vendég a kiállításokat a saját tempójában és döntése szerint tekinti meg. Ez a hasznosítási mód egyértelműen az örökségi érték megőrzésére, bemutatására, ismeret átadásra koncentrálnak és sajnos csak kevés esetben tudja az „átélés” élményét biztosítani. Felismerték, hogy a minél gazdaságosabb üzemeltetés érdekében célszerű a komplex hasznosítás, azaz több turisztikai funkció egymás mellett élése mint például Bátonyterenye, Füzérradvány és Szendrő kastélyainál.

A turizmus egyik alaptörvénye, hogy jól működő színvonalas szállások nem lehetnek meg turisztikai attrakciók nélkül, ami fordítva is igaz, azaz a turisztikai attrakciók sem képesek gazdaságosan működni a vonzáskörzetükben levő megfelelő színvonalú szálláshelyek nélkül (NAGY A. – HORVÁTH Zs. 2012B). A 15. táblázatban a szálláshelyként üzemelő kastélyokról található összesítés.

12. táblázat: **Kastélyokban üzemelő szálláshelyek a régióban**

	TELEPÜLÉS:	KASTÉLY:	HASZNOSÍTÁS:	SZOBÁK:
1.	Bánhorváti	Platthy kastély	szálló	6
2.	Bercel	Bercel kastély	3* kastélyszálló	18
3.	Dubicsány	Vay kastély	2* szálló	53 férőhely
4.	Egerszólát	Brezovay kastély	szálló	7
5.	Erdőtarcsa	Szent Miklóssy kastély	szálló	14
6.	Gyöngyöstarján	Borhy kastély	szálló	40 férőhely
7.	Kéked	Melczer kastély	szálláshely	14
8.	Lászlótanya	Károlyi kastély	üdülő	6
9.	Lillafüred	Hunguest Hotel Palota	4* kastélyszálló	133
10.	Mád	Kúriahotel	3* hotel	24
11.	Monok	Reneszánsz Kastélyszálló	szálló	14
12.	Nógrádgárdony	Főnix Kastélyszanatórium és Egészséghotel	4* kastélyszálló	40
13.	Noszvaj	De la Motte Kastély	szálló	4+30
14.	Pálháza	Kőkapu Vadászkastély és Hotel	3* kastélyszálló	5+22
15.	Parádsasvár	Kastélyhotel Sasvár	5* kastélyszálló	52+5
16.	Poroszló	Termál kastély	3* kastélyszálló	28+4
17.	Pusztaradvány	Pallavicini kastély	3* kastélyszálló	8
18.	Szilvásvár	La Contessa Kastélyhotel	4* kastélyszálló	45+35
19.	Szirák	Szirák Kastélyszálló	4* kastélyszálló	21+6
20.	Tarcal	Andrássy Residence Wine & Spa	5* kastélyszálló	41
21.	Tarcal	Gróf Degenfeld Kastélyszálló	4* kastélyszálló	20+1
22.	Telkibánya	Ezüstfenyő Hotel	szálló	19

Forrás: Saját összesítés (2012)

A kastélyszálló üzemeltetése gazdasági, profitorientált tevékenység – erős kötődéssel a múlthoz. Az épületek régiek, nagyok, fenntartásuk költsége magas. Az összesítésből látható, hogy ezek a kastélyok kevés szobával rendelkeztek – kivéve Lillafüred, amely eleve szállodának épült. A táblázat adatai alapján az átlagos méretű kastélyszállóban

Észak – Magyarországon 29 szoba⁸⁰ van. Ezt az adatot jelentősen torzítja a Palotaszálló mérete, melyet szállodának építettek eredetileg is. A szálloda kapacitását a fentiekből levonva 24,8 szobás átlagos méretet kapunk. Az eredményes üzemeltetés érdekében a szobák számát növelni kellett, melyet úgy lehetett bővíteni, ha a tetőtérben és a melléképületekben is szobákat alakítottak ki. Piaci jellemzők szerint a berendezés az ilyen szobákban egyszerűbb, ezzel együtt a szállásdíj alacsonyabb.

A kastélyszállókat rendezett park, kert veszi körül, ami a szolgáltatás egyik meghatározó eleme. A zöld közvetlen környezet, az úttól távolabbi elhelyezkedés, mind-mind hozzájárul ahhoz, hogy a pihenés, képzés, találkozó távol a város zajától sikeres legyen. Sajnálatos módon az épületek eredeti berendezése a II. világháborúban vagy azt követően megsemmisült. A jelenlegi tulajdonosok ezt korhű berendezéssel, vagy az építető család más épületeiből származó bútorokkal igyekeztek pótolni. A megfelelő atmoszféra megteremtéséhez ezeken túl a dekoráció, a közösségi helyiségek elnevezése és számos esetben az egyenruha is hozzájárul. Jellemző, hogy az étlap kialakítása, ételek – italok megnevezése követi az egykori tulajdonosok által fogyasztott fogásokat.

A régiós kastélyszállók az élmény formálásában, kiegészítő szolgáltatásaikban követik a fő áramlatokat és csak egy-két esetben vállalnak úttörő szerepet (Nógrádgárdony – Főnix Kastélyszanatórium és Hotel, Tarcsl – Gróf Degenfeld Kastélyszálló és Szőlőbirtok, Alsópetény – Prónay Kastély, bővítés szemsebészeti központtal⁸¹). Ezek a szerepek összefüggésben állnak azzal, hogy a befektetők által megvásárolt és turisztikai célra átalakított kastélyokról az esetek többségében kiderült, nem rentábilisak. Magyarországon a hotelpiac átlagánál jobban megviselték az ágazatot a nehéz körülmények, és nehezíti a helyzetet a beruházások lassú megtérülése. Ezen okokból jelenleg is árulják a pusztaradványi Pallavicini-kastélyt és a kékesi Melczer –kastélyt, illetve ez utóbbit megyei önkormányzati tulajdona miatt hasznosításra (is) kínálják, vagyonkezelői konstrukcióban. Kirajzolódik, hogy a kastélyszállók öfenntartási esélye napjainkban is erősen kérdéses biztos háttérrel jelentő egyéb vállalkozások vagy magas forgalmat generáló attrakciók hiányában.

A kor szellemének és a fogyasztói szokások alakulásának megfelelően az élmények alakítására számos további lehetőség kínálkozik a kastélyokban:

⁸⁰ Ebben az adatban a szolgáltatók összes szobája szerepel, tehát a felújítás során beépített egyéb épületek és tetőtterek helyiségei is.

⁸¹ Manager Magazin, 2013/5-6, pp: 40-44; Világgazdaság - melléklet, tematikus különszám.

- tematikus kastélytúra útvonalak működtetése, melyhez több szolgáltató (nem csak szálláshely) összefogására és közös piaci megjelenésére van szükség egy-egy téma köré rendeződve,
- az épület történetét és az ehhez, illetve a településhez köthető eseményeket megjelenítő multimédiás bemutatóhely kialakítása, lehetősége,
- a kastélyt építtető család leszármazottainak bevonása a programokba, amelyhez mintául szolgálhat számos Loire – menti kastély idegenforgalmi hasznosítása a kastélytulajdonos családdal közösen⁸²,
- virtuális időutazás lehetőségének megteremtése épületen belül,
- témapark kialakítása, melyhez az épületek ad(hat)ják a háttérrel, azonban helybéli lakosság, a környezet és annak eseményei az alapot,
- golf, vívás, íjászat, lövészet, solymászás, főúri sportok lehetősége, oktatása, találkozója,
- egy – egy történelmi esemény korhű felelevenítése,
- kalandpálya kialakítása a parkban,
- vetélkedők, versenyekhez helyszín biztosítása,
- az épületre, építtető családra jellemző speciális termék (használati tárgy, ajándék, film – hanganyag, könyv, étel – ital stb) készítése, árusítása,
- a kastélyba kihelyezett történelem, művészeti, irodalom, sport óra a környékbeli iskolásoknak,
- a kastélyhoz, a kastélybeli élethez köthető mesterségek, foglalkozások bemutatója, oktatása, az ilyen szakmát űzők találkozója,
- civilszervezetek, oktatási intézmények bevonása az épület környezetének, a településnek a rendbetételébe, így a helybeliek tágabb körének lesz kapcsolata az épülettel.

Itt kell megjegyezni, hogy az előzőekben említett lehetőségekből néhányra (vetélkedőkhöz, találkozókhöz helyszín; tájra jellemző termék – bor; kihelyezett tanóra) már található példa eseti jelleggel a vizsgált területen. Tőlünk nyugatra – Franciaország, Anglia, Írország, Németország kastélyszállóinál – ezek a példák már több évtized távlatában jól működnek.

⁸² A rendszerváltozást követően számos egykori tulajdonos leszármazottja kísérletet tett a régi kastély tulajdonjogának visszaszerzésére, eredménytelenül (Károlyi és Wenckheim család kastélyai).

Az idegenforgalmi hasznosítás során az épületben üzemelő szolgáltatás munkalehetőséget biztosít, az önkormányzat számára adóbevételt generál, hozzájárul mind a helybéliek, mind a vendégek identitásának erősítéséhez. A regionális turizmusfejlesztési koncepciónak egyik súlyponti eleme a kulturális- és örökségturizmus. Fesztiváloknak, tematikus utaknak kiváló alapot és lehetőséget nyújtanak a kastélyok és egyéb épített örökségünk részei, így az örökségturizmus elemei fűzhetők egy csokorba, tovább élénkítve a kínálatot. Az örökségturizmus meg tudja nyújtani a turisztikai szezont, mert attrakciói folyamatosan rendelkezésre állnak. Föltárja, életre kelti a helyi kulturális értékeket, közönséget teremt a kulturális eseményekhez.

A kastélyturizmusnak megvan az előnye, hogy viszonylag sok kapcsolódási pontja van a turizmus egyéb ágazataival, könnyen össze lehet kapcsolni azokkal. Mivel ez többféle igény kielégítését teszi lehetővé, a kastélyturizmus az egyik olyan ágazatnak tekinthető, mely a leginkább multifunkcionális. A vizsgált kastélyszállók körében a kastélyturizmus összekapcsolása az egészségturizmussal, konferencia- és rendezvényturizmussal, lovas-turizmussal, bor- és gasztronómiával, továbbá vadászturizmussal figyelhető meg. A jellemzően felső kategóriás kastélyszállók a kiegészítő szolgáltatások terén is a magasabb költségi hajlandóságra építenek.

4.4. A kastély, mint kulturális örökség új szerepe konkrét esettanulmányon keresztül – az edelényi „Kastélysziget” projekt

A vizsgálat tárgyának választott edelényi L'Hullier – Coburg kastély állami tulajdonú épület, mely szerepel az állami tulajdonból ki nem adható építmények listáján és műemlékvédelem alatt áll. Az állami tulajdonú kastélyok körében az utóbbi években számos fejlesztés, felújítás zajlott, zajlik⁸³, Uniós források bevonásával. Az állagmegóváson túl a fejlesztések célja az épületek hasznosítása, funkcióval megtöltése úgy, hogy a nagyközönség számára elérhetőek maradjanak. Ez a közművelődési-, múzeumi funkció kialakításával, korszerűsítésével megoldódni látszik.

Az Uniós támogatásban részesülő attrakció-fejlesztéseknél törekedni kell arra, hogy a támogatott beruházások önfenntartók legyenek. Igaz ez Edelény esetében is, ahol a „Kastélysziget” rekonstrukciós program keretében összesen 3,26 Mrd Ft-ból megújult a

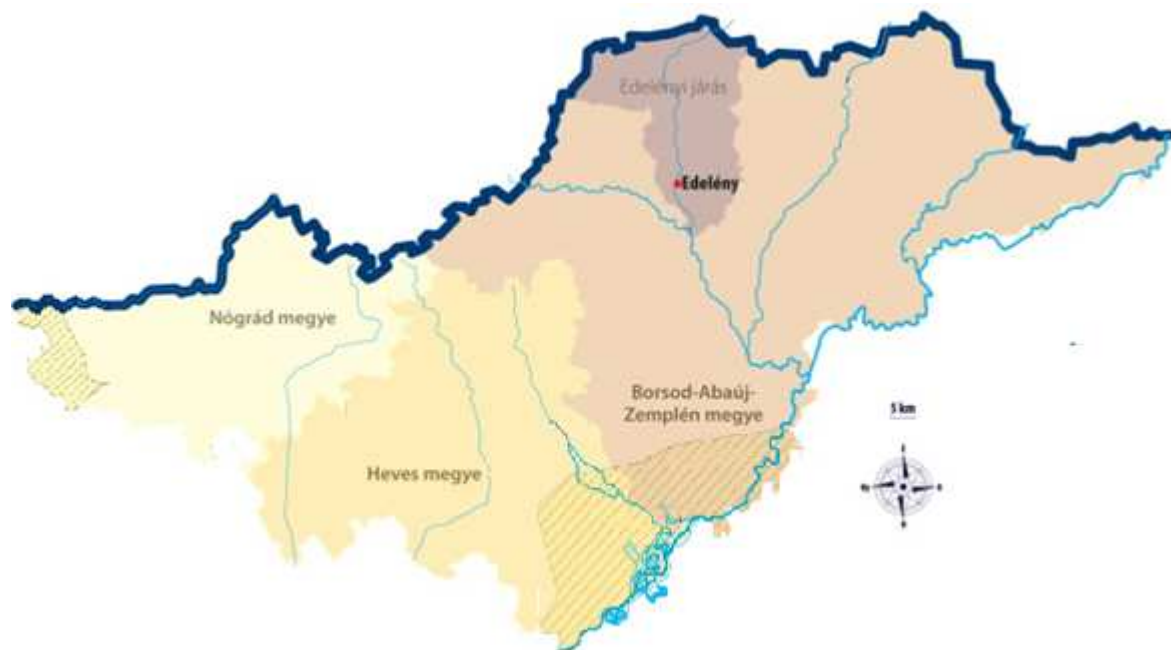
⁸³ Többek között Fertőd, Füzérradvány, Gödöllő, Keszthely, Nagycenk, Nagytétény, Pesthidegkút, Szabadkigyós, Szécsény, Tiszadob, Vajta kastélyai esetében is történt.

barokk kastély és parkja, valamint környezete *(részletesen lásd 4.4.3 fejezet)*. A fejlesztések az öfenntartást mint kitűzött célt akkor képesek megvalósítani, ha a beruházás illeszkedik a területi programokba és a helyi adottságokat figyelembe veszik. Ennek megítéléséhez szükséges az Edelényi járás és a város adottságainak és fejlesztési terveinek idegenforgalmi szempontú áttekintése.

4.4.1. Az edelényi járás idegenforgalmi szempontú SWOT - analízise

Az Edelényi járás az Észak-Magyarországi régióban, Magyarország északi határszélén, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a Gömör – Tornai - karszt területén helyezkedik el. Északról Szlovákia határolja, déli szomszédja a Miskolci járás, nyugati irányból a Kazincbarcikai-, keletről pedig a Szikszói- és az Encsi járás helyezkedik el.

Területe átfedésben van az Aggtelek és környéke üdülőkörzettel és az Aggteleki Nemzeti Parkkal, településeinek jelentős része a Bódva-folyó völgyében és a Galyaság, valamint a Cserehát területén helyezkedik el.

15. ábra: Az Edelényi Járás elhelyezkedése Észak - Magyarországon

Forrás: Saját szerkesztés (2013)

A volt statisztikai kistérség területén 47 település – 2 város (Edelény és Szendrő) és 45 község – található *(15. ábra)*. Az Edelényi kistérségben a települések mintegy 64%-a aprófalu, 30 település lakossága nem éri el az ötszáz főt. A helységek negyede zsáktelepülés.

Aggtelek községet 2007-ben sorolták át a Kazincbarcikai kistérségből az Edelényi kistérségbe. A Világörökségi helyszín közelsége esetünkben azért fontos, mert a fejlesztési koncepcióban nevesített reménybeli vendégkör egy része az Aggtelekre utazó látogatók, akik megállnak Edelényben is.

Edelényi járás erősségei közé tartozik a vonzó tájképi környezet (például Jósvafőnél, Szögligetnél, Tornakápolnánál), az Aggteleki Nemzeti Park területén található növényritkaságok (pl. kockás liliom), töbrök, karrmezők, világörökségi helyszín – barlangok-, a szennyezés-mentes, tiszta levegő, valamint, hogy ideális hétvégi, családi kikapcsolódásra. A vizsgált kistérség gyengeségei között említhető a közutak rossz állapota, egyes esetekben alacsony színvonalú szolgáltatások, a műemlékek és vendéglátó egységek szezonon kívüli korlátozott nyitva tartása, az országos mértéket messze meghaladóan magas munkanélküliségi ráta, épületrekonstrukciós munkálatok elmaradása, melyek látványában és infrastrukturálisan akadályozzák a turizmust.

Az Edelényi kistérség lehetőségei közé sorolható az idegenforgalom kedvezőbb háttérfeltételeinek megteremtése (szállások, vendéglátás minőségi fejlesztése, kialakítása, szolgáltatásfejlesztés), a kistérséghez tartozó települések turisztikai fejlesztési terveinek, koncepcióinak összehangolása, a már elkészült kerékpárút szakaszok összekötése, hálózattá alakítása segítheti a térség idegenforgalmának javulását. A lehetőségek közé tartoznak még a felszíni és barlangi túrák hatékonyabb szervezése és nagyközönség felé történő reklámozása, határon átnyúló turisztikai együttműködések erősítése, egyéb határ menti kapcsolatok ápolása, mely egyszerűbbé vált a schengeni határok leomlása óta.

A SWOT helyzetelemzési módszerrel az Edelényi kistérség erős és gyenge oldalaira, lehetőségeire és esetleges veszélyforrásaira lehet rávilágítani az idegenforgalom vonatkozásában. A helyzeteírás megállapításai, valamint a célok meghatározása közé „segít” hidat verni a helyzetelemzés. Áttekinthető és rendezett elemzést szolgáltat, összegzi és értékeli a rendelkezésre álló információkat. A megújuló kastély látogatóforgalmára az alábbi elemek mind-mind befolyással bírhatnak (13. táblázat).

13. táblázat: Az Edelényi járás SWOT- analízise

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • a terület természeti tényezőkben, látnivalókban rendkívül gazdag • vonzó tájképi környezet • világörökségi terület barlangrendszerrel • a természetvédelmi területek, tájvédelmi körzetek értékei, védett növény- és állat ritkaságai • barlangok nagy száma, barlangterápiás lehetőségek • vízi sportra és horgászásra alkalmas természetes vizek • gazdag, megőrzött épített örökség • rendezvények a Baradla-barlangban és az edelényi kastélyban • zöldterületek nagy száma • tradicionális rendezvények • lokálpatrióta emberek • az idegenforgalom számára kiépített nagyméretű parkolók 	<ul style="list-style-type: none"> • turisztikai infrastruktúra elmaradottsága – főként jó minőségű szálláshelyek terén • képzett lakosság elvándorlása • rossz foglalkoztatottsági lehetőségek • tartósan munkanélküliek és alacsony iskolázottságú lakosok magas aránya • elhanyagolt települések • a sokszínűség hiánya, a szabadidős rendezvények csekély száma, csekély mértékű szórakozási lehetőség • a közbiztonság kifejezetten rossz állapota egyes településeken • messze van a fővárostól, nehézkes közúti megközelíthetőség, sok zsáktelepülés • tömegközlekedés elmaradottsága a térségben, összekötő utak hiánya • alapinfrastruktúra elmaradottsága
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<ul style="list-style-type: none"> • a kistérség attrakcióinak jobb idegenforgalmi hasznosítása • az ökoturizmus, a falusi-, horgász- és lovasturizmus fejlesztése • kerékpárutak bővítése, komplex fejlesztése, • több kerékpárkölcsonzó megnyitása • közutak minőségi javítása és fejlesztése • humán-erőforrás fejlesztése • falusi turizmus fejlesztése az aprófalvakban • a közbiztonság javítása 	<ul style="list-style-type: none"> • műemlékek állapotának romló minősége a rekonstrukciós tevékenységek forráshiány okozta elmaradása miatt • esetlegesen negatív sajtó a kistérségről • rövid turisztikai szezon • népességmegtartó képesség csökkenése • alap infrastruktúrális elmaradottság • a roma kisebbség társadalmi integrációs problémái, szegregálódó települések • környezetromboló tevékenység • természeti és geológiai értékek romlása vagy pusztulása • veszélyeztetett felszín alatti- és feletti vizek

Forrás: Saját összeállítás (2012)

4.4.2. Edelény turizmusa

A város gazdasági szerkezetét hosszú évtizedeken át a szénbányászat és a mezőgazdaság határozta meg. A bányákat 1995 augusztusában bezárták és a nagyüzemi mezőgazdasági termelést felváltotta a saját ellátásra végzett szőlő- és gyümölcsstermesztés. A gazdasági aktivitást a kisvállalkozások jelentik. Rendkívül magas a munkanélküliség, és sajnos a munkanélküliek többsége kifejezetten alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik. A kedvezőtlen folyamatok ellenére az önkormányzat különféle intézkedésekkel – ipari terület kijelölése a város határában –, tervekkel – gazdaságfejlesztési koncepció –, fejlesztésekkel próbálja a nagyvállalkozói szférát Edelénybe csalogatni. Ilyen általános települési adottságok között a turizmus sem tudott húzó ágazattá válni.

A városnak három kiemelt területe van turisztikai szempontból: a L’Huillier Coburg-kastély, a Császtai szőlőhegy és a Borsodi Tájház – Borsodi Földvár alkotta múzeumi együttes. A kulturális feladatokat Edelényben a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum, valamint a Borsodi Tájház látja el.

A vállalkozások számában lassú javulás tapasztalható az elmúlt évtizedben, azonban ezzel ellentétes folyamat a vendéglátóhelyek számának 2000 óta tartó csökkenése (47-ről 35-re). A szálláshely kínálat alakulása az évtizedben változatlan maradt (25 férőhely), ami annak az eredménye, hogy a 2006-ban megnyitott második panzió 2010-ben be is zárt. A vendégéjszakák száma 1090 és 1835 között alakult (KSH, 2001-2010), ami alacsony és hullámzó teljesítményt mutat (a hullámozás nyilvánvalóan a második panzió teljesítményét foglalja magába). Magán szálláshely a településen nem üzemel.

A helyzetet nehezíti, hogy a város és a kistérség is komoly infrastrukturális bezártsággal küzd. Elemi érdek, hogy az autópálya minél előbb elérje a térséget. Az M30-as autótűt és a 26-os főűt összekötésével ez a probléma megoldódik. A beruházás 2014-ben tavaszán elkezdődött.

A település idegenforgalmi tervei között a Kastélysziget projekten túl a tájház higiéniai korszerűsítése, a földvár történelmi emlékparkká alakítása és alatta a Bódva-parton egy pihenőhely „plage” kialakítása szerepel. Az önkormányzati elképzelések szerint az évente zajló rendezvényeken túl a szőlőhegy alatti völgyben quad, lovas és terepkerékpáros versenyekkel lehet bővíteni a turisztikai, kulturális kínálatot.

A kastélyrekonstrukció jelentősen bővíti nem csak a kistérség, hanem az Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió kulturális és idegenforgalmi kínálatát, melynek nem titkolt célja az Aggtelekre irányuló turistaforgalom megállítása.

4.4.3. Edelény – L’Huillier-Coburg kastély és a „Kastélysziget” projekt

Az edelényi L’Huillier-Coburg-kastély hazánk egyik legnagyobb barokk kastélya. Egyedi jellemzőihez tartozik mérete, a kastély egyik oldalszárnyában megépített kápolna, és a belső terek egy részét díszítő legnagyobb hazai rokokó falkép. Elhelyezkedése is egyedi jellegzetességet mutat, egyedülállóan egy szigeten található.

A kastély hanyattatása már az I. világháború után megkezdődött, amikor az épület bérlője – a Bódvavölgyi Bányatársaság – nem engedélyezett átalakításokat hajtott végre. 1928-tól az Igazságügyi Minisztérium birtokába került, majd a II. világháborútól különböző funkcióknak tett eleget – katonai kórház, börtön, szovjet laktanya, óvoda, szociális lakások stb. Az épület állapota fokozatosan leromlott. Az utolsó bérlők 1985-ben költöztek ki, és megkezdődött az épület állapotának tudományos felmérése. A méltatlanul leromlott állapotú és 25 évig üresen álló épület megújítására az ÉMOP kiemelt turisztikai projektjeként 2,2 Mrd Ft-ot fordítottak. A beruházás az attrakció fejlesztés kategóriába tartozott és a támogatás mértéke 86%. További 910 mFt-ot nyertek a teljes belső felújítás- és kialakításra. „Kastélysziget Kulturális-Turisztikai Központ” kiemelt nagyprojekt-együtteshez tartozó KEOP-forrásból 160 mFt-ot fordítottak a környező területek rendezésére, a sziget – jelleg visszaállítására (16. ábra). A 2009 óta folyó beruházások rövidesen idén befejeződnek, az első ütem, az épület átadása márciusban megtörtént. 2014 április 5. óta a kastély látogatókat fogad.

Számos, korábban felmerült, majd elvetett hasznosítási ötletet követően a jelenlegi beruházással megvalósult a kastély külső- és belső rekonstrukciója, a mennyezeti festmények restaurálása, a kastélypark felújítása, az épület akadálymentesítése, valamint állandó és időszakos kiállítások elhelyezése, rangos oktatási és rendezvényhelyszín kialakítása. Fontos eleme a projektnek, hogy a környezet sziget-jellegét visszaállították, a Bódva folyó túloldalán folyamatban van egy látogatóbarát fogadóközpont és egy parkoló megépítése. A kastélyszigetet a fogadóközponttal gyalogos híd köti össze.

Kiegészítő szolgáltatásokat is telepítettek, többek közt vendéglátó és szolgáltató egységeket, továbbá kávézót és múzeumi shopot kialakítását tervezik. A rekonstrukció egyedi megoldásai között szerepel, hogy járhatóvá vált az egykori fűtőjáratokat (izgalmas megoldás a gyerekek érdeklődésének felkeltésére), „Ilyen volt – ilyen lett” kiállítást helyeznek el két teremben, megőrizték egy falszakaszon az orosz laktanya feliratait és a számos helyen fehérre festett felújított terek „kreatív terek” – széleskörű

használatuk lehetséges. A történeti terekben az egybefüggő legnagyobb hazai rokokó falkép restaurálása befejeződött. Hat eredeti kályhát sikerült felújítani és ezekben a helyiségekbe visszaállítani. Az épület helyreállítását követően elkezdődött az a hosszú folyamat, melynek során „tartalommal töltik meg” a tereket, lehetőséget teremtve ezzel, hogy az itt élők egyfajta kapaszkodót kapjanak a helyben maradáshoz.

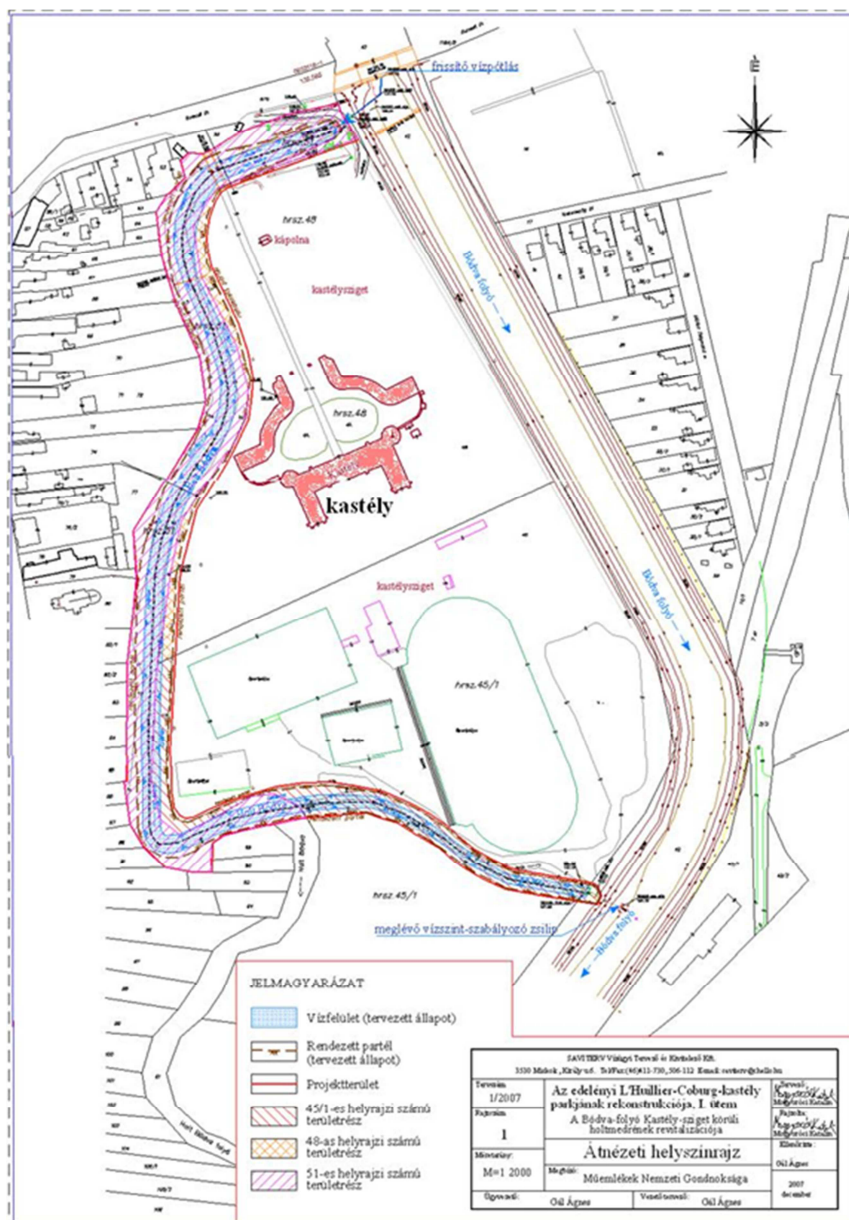
Helyben honos gyümölcsfákat telepítettek az épület szomszédságában, melynek művelését a helyi hagyományok szerint tervezik.

Az önkormányzat gazdasági programjában külön fejezetet kapott az alternatív energiaszolgáltatás. Ezzel összhangban a kastély felújítása során a nyílászárókat korhű és hőszigetelt változatra cserélték.

Energiatakarékos belső világítást alakítottak ki és tervezik a holtág mellett a szigeten egy napkollektor park telepítését, amely az épület energia-ellátásában segít. A főbejárat mellett kialakított új hőközpont földhő-hasznosítással üzemel. Az épület fűtése padlófűtéssel és süllyesztett radiátorokkal a hőközpont által történik.

A kastély felújításának célja az épület turisztikai (múzeumi és látogatóközponti) hasznosítása, és a térség gazdasági fellendítése. A beruházás Cserehát és Galyaság térségének komplex turisztikai fejlesztéséhez is hozzájárul. *„Ne csak lássák unokáink, hanem éljenek is meg belőle. [...] A létesítmény a tervek szerint közvetlenül 20 környékbelinek ad majd munkát, és közvetve, a térség vállalkozóinak megrendelést adva is hozzájárul a térség foglalkoztatási gondjainak enyhítéséhez. Nem véletlen, hogy a város sok tekintetben megosztott lakosságát egyértelmű összefogás jellemzi a kastély fejlesztése kapcsán.”⁸⁴*

⁸⁴ Gergely Zsolt, projektvezető, az MNG műszaki igazgatóhelyettese, 2010, december 27, lakossági fórum.

16. ábra: **Helyszínrajz az edelényi Kastélyszigetről**

Forrás: http://www.nemzetimuemlek.hu/holtbodva/index.php?page=kert_bemutatas

Elérés dátuma: 2012-01-06

4.4.4. Az esettanulmány összегzése

A Kastélysziget projekt keretében 2014-re megújult az edelényi kastély. A kulturális és közművelődési funkció tekintetében komplex hasznosításról beszélhetünk, mely követi a XXI. századi igényeket. Komplex, mert kiállítási- és rendezvény helyszín mellett (történeti terek és a díszterem) múzeumpedagógiai egység, kreatív, változatosan használható terek, kávézó, a parkban mobil szabadterei színpad és a bejárathoz közel látogatóközpont és shop került kialakításra. Az épület eredeti pompáját kívül-belül igyekeztek visszaállítani. Követi a XXI. századi igényeket, mert akadálymentesítették, a

vizes blokkokat teljes körűen felújították, egy termet a legmagasabb biztonsági fokozatra alakítottak, a jövőbeni nagy értékű kiállítási tárgyak védelmében. Hőtechnikailag igazodtak az energiatakarékossági elvekhez és földhő hasznosítású az energiaközpont.

Múzeumpedagógiai vonalon is ígérik a XXI. századi lehetőségeket, 3D-s vetítés, kipróbálva tanulás. Az épület sorsának bemutatását touchpoint rendszerű interaktív táblákkal kívánják megoldani, illetve többnyelvű audio-guide vezetésre is lehetőség lesz. Elkészült egy 20 perces film az épületről, melyben neves művészek a freskó képeket megelevenítve mesélik el a kastély történetét.

A sziget és a megszepült kastély értékei megőrzése érdekében csak gyalogosan lehet a szigetre bejutni. A Bódva túlpártján az épület szomszédságában kerül kialakításra a fogadóközpont és a parkoló, mely a járműforgalmat hivatott a műemléktől távol tartani. A kastély és a megszepülő városközpont segít a „hely szellemének” megújulásában, a településkép javításában.

Turisztikai szempontból vizsgálva a hasznosítást, az *egyetlen idegenforgalmi termékre koncentrál*, a kulturális- és örökségturizmusra, noha, mint azt a térség kínálatának jellemzőinél láthattuk (4.4.1. és 4.4.2. fejezetek), az aktív turizmus lehetőségei sem elhanyagolhatók a kistérségben. A bemutatott vonzásadottságok területi elhelyezkedése, valamint a kínálat jellemzői alapján megállapítható, hogy az aktív turizmus elsősorban az Aggteleki Nemzeti Park szolgáltatásaihoz kötődik. Ezek kiterjesztéséhez megvannak ugyan a megfelelő természeti adottságok, de a *hiányoznak a szolgáltatók*. Sajnos az edelényi kastélysziget projekt megvalósításának folyamatában, a leendő vendégkör kialakítása során sem gondolkoznak a természetjárók, a kerékpározók vagy a vízi túrázók bevonásában. A túrázók sokszor szennyezett ruházata, hátizsákjuk, kerékpárjuk kulturált tárolása és esetleges megtisztítása, javítási lehetősége nem megoldott. A kastélyt víz veszi körül, és nincs egy stég, vagy kikötőpont kialakítva. Úgy vélik, hogy merítési alapot számukra a barlangokat látogató vendégek jelentenek, a célzottan Aggtelekre tartó, illetve onnan már távozó, Miskolc és Aggtelek közötti átmenő forgalom megállításában bíznak, egy kastélylátogatás erejéig. Bizonyára akadnak is majd ilyen vendégek, a számosságuk azonban megkérdőjelezhető. Az a megközelítés is kérdéseket vet fel, hogy csak a kastély meglátogatása a cél. Miért nem kínálnak további szolgáltatásokat? Étkezés, sétakocsikázás, tréningek, művészeti kurzus, például. Meglehetősen problémás persze, hogy Edelényben nem áll rendelkezésre megfelelő

minőségű és mennyiségű szálláskínálat. Sajnos ezt a funkciót a kastély felújítása és megújuló turisztikai szerepkörének megtervezése során nem tartották megvalósítandónak, így szálláshelyek a kastélyban nem kerülnek kialakításra. Az épület főbejárati oldalán található két szimmetrikus szárny – jelenlegi formában hő- és biztonsági központ, illetve ruhatár, múzeumshop és pénztár – kiváló szálláshelyszín lehetett volna. A vendéget így nem a múzeumi épületben (szervezési, biztonsági problémákat vet fel), hanem annak közvetlen közelében el lehetne helyezni. Szállás nélkül viszont a tervezett programok és szolgáltatások lesznek korlátozottabban értékesíthetők.

A kastélyrekonstrukcióval létrejött egy magas minőséget képviselő attrakció, az Edelényi Kastélysziget. Az attrakcióhoz kapcsolódó szolgáltatások a modern múzeum színes kínálati elemein, szolgáltatásain túl hiányoznak. Megmentettek egy örökségi értéket, és tudományos feltáró munkákat követően a XXI. század igényei szerint felújították. Funkciót kap. És áll egymagában, egyéb szolgáltatás hiányában maximum pár órás kikapcsolódást nyújtva. A projekt a befejezéséhez közeledik és a működtetés konstrukciói, feltételei még alakulnak. A helyiek bevonását a kastély életébe a múzeumpedagógián keresztül fogják a tervek szerint megoldani.

Az is ismert, hogy a jelzett lehetőségeket, illetve az ezekre épülő szolgáltatásokat igénybe veszik turisták. Azt azonban nem lehet a hivatalos statisztikai adatok alapján megmondani, hogy ezek a turisták mennyien vannak, milyen jellemzőkkel bírnak és milyen összetételű csoportot alkotnak. Így csak azok az adatok ismertek, amelyek valamely belépőjegy ellenében igénybe vett szolgáltatás alapján nyilvántartásba kerültek, mint például az eladott barlangi belépők száma (HANUSZ Á. – NAGY A. – PETYKÓ Cs. 2012). Elegendő információ ez a tervezéshez? A komplex idegenfogalmi célú hasznosításhoz semmiképp.

4.5. Genius loci vagy szálláshely? Fogyasztói magatartás vizsgálata Észak – Magyarországon, kastélyszálló vendégek körében

A régióban 22 kastélyban jött létre szálláshely szolgáltatás, melyek három kivételével jelenleg is üzemelnek. A felméréshez nyolc kastélyszálló adott engedélyt, vendégek körének kérdőíves megkérdezésére. A szállások speciális jellegéből adódóan a szerző a vendégek kulturális értékrendjéről is igyekezett információt gyűjteni.

A kutatás célkitűzése volt, hogy összefoglalja a kastélyszállóvendégek jellemzőit Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió vonatkozásában. A kutatási eredmények hozzájárulhatnak e nehezen hozzáférhető szegmens kulturális attitűdjének és a döntéseit befolyásoló tényezők megismeréséhez, továbbá segíthetnek tisztázni a kastélyok szerepét az örökségi értékek megőrzésében és az imázsformálásban.

A vizsgálat szempontjából fontos kínálati elem, hogy a vizsgálat tárgyát képező három megyében (NAGY A. – HORVÁTH Zs. 2012) 101 településen összesen 122 kastély található, melyből az idegenforgalomban múzeum vagy kiállítási helyszíneként 16, szálláshelyként 22 épület hasznosul *(részletesen lásd 4.3.1. fejezet)*.

Vendégforgalom szempontjából az átlagostól eltérő tendenciák figyelhetők meg Észak - Magyarországon. A régió elsősorban belföldi vendégek körében népszerű, melyet a hazai vendégek 85% körüli részesedése a szállásigényes vendégforgalomból jól jellemez. Határ menti terület, amely a küldőpiaci szerkezet országostól eltérő vonását eredményezi. Legtöbben Szlovákiából, Lengyelországból, Németországból és Ukrajnából érkeznek Észak – Magyarországra (KSH; MT. ZRT, 2011).

4.5.1. A kutatás módszertana

Az interjúkat felkészített turizmus-vendéglátás szakos hallgatók vagy az üzemeltetés részéről kijelölt személyek folytatták le. A kastélyszálló vendégeinek megkérdezése az ott-tartózkodásuk végeztével, a kutatás alapját képező élmények megszerzése után történt. A kérdőívek kialakítására és pontosítására 2012 márciusában egy pilot lekérdezést követően került sor. A végleges formájú kérdésekkel a felmérés április eleje és június vége között történt, a magyar ajkú vendégek körében.

A felmérésben kérdőív összeállító, kutatás-szervező és értékelő feladatokat láttam el.

A kérdezőbiztosok a nagyobb vendégkör elérése céljából főleg hétvégén dolgoztak. A mintavétel fő szempontja ezért a vendégek személyes jellemzői és észlelései, ezek eltéréseinek kimutatása, ezáltal a vendégattitűd változatossága volt. A vendégkör sokfélesége lehetővé teszi a kapott eredmények általánosítását (PORIA, Y. REICHEL, A. BIRAN, A. 2006). Fontos megjegyezni, hogy főleg a női vendégek mutattak nagyobb hajlandóságot a válaszadásra. Négy nagy téma köré csoportosultak a kérdések, úgy mint:

- utazási szokások,
- kulturális jellemzők, attitűd,

- tájékozottság
- szociodemográfiai csoportok.

A vendégek a kastélyszállóban való tartózkodásuk élményeire vonatkozó kérdéseket egy 5-ös fokozatú Likert skálán értékelték, melyen az 1-es a nem értek egyet, ill. nem fontos, az 5-ös pedig egyetértek vagy nagyon fontos értékkel bírt. A kérdésekre adott válaszok sokaságát ezután az SPSS 20.-as statisztikai software-el elemeztük.

4.5.2. A kérdőíves felmérés eredményei

A fejezet bevezetőjében említett kastélyokból a 17. ábrán megjelenített településeken található szolgáltatókat sikerült a kutatásba bevonni⁸⁵. 22 szálláshelyből három nem üzemelt (2012), így megállapíthatjuk, hogy a szolgáltatók csaknem fele segítette a felmérést.

A nyolc érintett szálláshelyből hétnél a nevében is megjelenik a kastélyszálló kifejezés valamilyen formában. Az érintett kastélyszállók méret, szobaszám és stílus vonatkozásában változatos képet mutatnak.

Mégis felfedezhető számos hasonló vonás, melyek a következők:

- Földrajzi elhelyezkedés: Az Északi – Középhegység falvaiban, ahol az állandó lakosság száma nem éri el a 2000 főt,⁸⁶ kivéve Tarcal (2912 fő).
- Minimum egy órányi autóútra található a fővárostól, még a Nógrád megyei kastélyok is.
- Az épületek közel 100 évesek, jelenleg magántulajdonban vannak.
- A kastélyokat park veszi körül.
- Az építető családról / az építéstörténetről, korábbi hasznosításról bemutatóanyaggal rendelkeznek.
- Egész éves nyitva tartással rendelkeznek.
- Szabadtéri sport és/vagy wellness szolgáltatást kínálnak.
- Kulturális-, tréning- és szabadidős programokat/rendezvényeket is szerveznek.

⁸⁵ Köszönet illeti a szállókat, hogy kérdezőbiztosainkat beengedték és ezzel munkánkat segítették!

⁸⁶ A 2011. 01.01. Népszámlálás adatai alapján (KSH, 2013).

17. ábra: A felmérésben résztvevő kastélyszállók elhelyezkedése

Forrás: saját szerkesztés (2012)

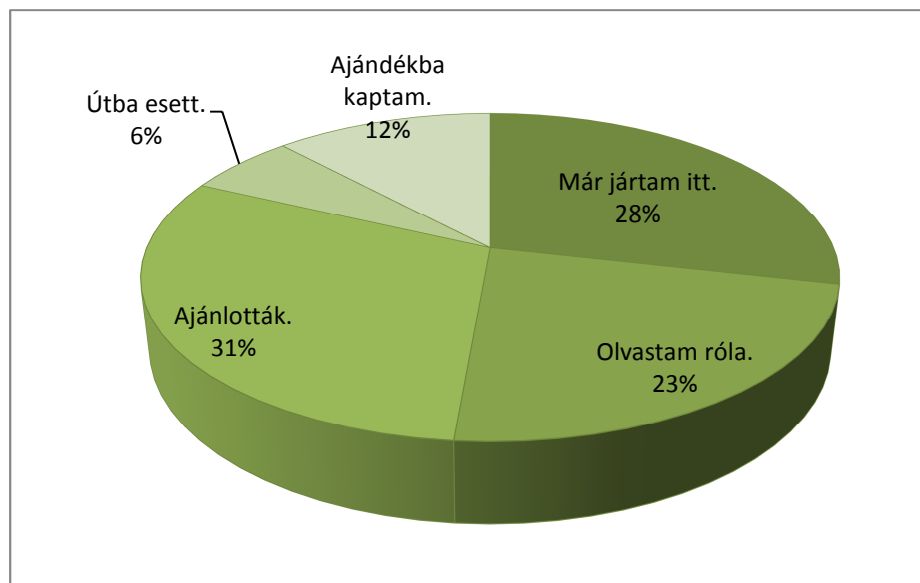
Utazási szokások

E témakörhöz kapcsolódóan négy kérdés volt, szálláshelyválasztás, útitárs, motiváció és az utazás időtartamára vonatkozóan (18. ábra). A kirajzolódó megoszlásban az adott kastélyra vonatkozó döntést legtöbbször ajánlásra – ismerős, rokon – hozták meg, 31%. Ez az érték országos átlag feletti⁸⁷. Ennek háttérében a minőséggel összefüggően magasabb árkategóriához tartozó megfontolt döntés állhat. Magas arányt ért el az „Olvastam róla” kategória is, 23%, és ez a kettő adja azon új vendégeket, akiket többek között a kíváncsiság (is) vezetett a kastélyszállóba.

A visszatérő vendégek aránya várakozáson felül magasan alakult⁸⁸, és meghaladta az egy negyedet, 28%.

⁸⁷ Belföldi úti cél választásban az ajánlás 25%-os gyakorisággal fordul elő. MT Zrt. 2012: Reprezentatív felmérés a magyarok utazási szokásairól, 1. o. (sajtóanyag).

⁸⁸ Szakemberek véleménye szerint a szállodaiiparban a visszatérő vendégek aránya 5-10% között mozog átlagosan. Ez az arány a családi panzióknál elérheti a 25%-ot.

18. ábra: *Szálláshely választás oka*

A szlovákiai vendégek körében volt gyakoribb válasz az „Útba esett”, 6%, és valamely családi eseményhez kötődött az „Ajándékba kaptam”, 12%, kategória. Ezek a csoportok adják azon vendégeket, akiknél a megismerés nem volt döntési szempont.

Az útitársra vonatkozóan a leggyakoribb válasz a család volt, 40%, ebben a házastárson kívül egyéb családtag is szerepel, mert külön kategóriaként jelent meg a házastárssal utazom, mintegy 30%-os arányt képviselve. Ez az eredmény megegyezik a magyar lakosság utazási szokásait két évente felmérő piackutatási eredményekkel, ahol a szabadidős tevékenységek sorát a családdal töltött idő vezeti (MT. Zrt, és M.Á.S.T. Piackutató Intézet, 2010, 2012).

A 14. táblázat a vendégek utazási döntésének motivációját mutatja be, fontossági sorrendben. Legmagasabb értéket a kikapcsolódás, pihenés kapott, 57,8%, amely nem meglepő eredmény a hétfégi lekérdezések miatt. Két rendezvénytípus közel azonos értékkel került a második és harmadik helyre. A sorrendben az “egészségmegőrzés” 4. helyre kerülése arra enged következtetni, hogy a kastélyszálló esetében ez a kategória nem a fő utazási motiváció, ugyanakkor alapszolgáltatásként a vendég igényli és elvárja ezt. A kutatás szempontjából fontos kulturális érdeklődés aránya a vártnál alacsonyabban, 3,6%, alakult. Ez az arány alátámasztja azt a megfigyelést (PRENTICE, R. 1993), mely szerint a kulturális érdeklődés az elsődleges utazási motivációk sorában ritkán szerepel kiemelkedő helyen, sokkal inkább másod- vagy harmadlagos döntési elemként fordulnak elő.

14. táblázat: *Mi volt az Ön utazási döntésének motivációja?*

SORREND	MOTIVÁCIÓ	VÁLASZOK %
1.	Kikapcsolódás, pihenés	57,8
2.	Családi / baráti rendezvény	10,7
3.	Továbbképzés / tréning	10,1
4.	Egészségmegőrzés	5,5
5.	Kulturális / történelmi érdeklődés	3,6
6.	Kedvezményes lehetőség	2,5
7.	Üzleti utazás	2,2
8.	Konferencia	1,6
9.	Nincs válasz	6,0
	Összesen:	100

Szintén a hétvégékkel áll kapcsolatban, hogy az üzleti utazások és konferenciák aránya a mintában kicsi. Az üzemeltetők egyöntetű véleménye szerint e szegmens aránya korábbi évek tapasztalatai alapján az összes vendégforgalomban 8-10% körül mozog. Kivételt képez ez alól a Berceli Kastély, melynek fő tevékenysége szakmai továbbképzések, tréningek szervezése, melyek a hét folyamán zajlanak. Ennek a következménye volt az is, hogy itt hétvégeken kevesebb kérdőív kitöltésére nyílt lehetőség, mint a többi kastélyszállóban.

A nyolc mért változó faktoranalízisének segítségével a motiváción belül további látens dimenziók tárhatók fel, ha az adatok bizonyos statisztikai előfeltételeknek megfelelnek⁸⁹. Esetünkben három faktort / dimenziót sikerült az analízis során elkülöníteni. A három létrejött faktor a változók információtartalmából 63,95 %-ot őrzött meg. Az így létrejött dimenziókat a következőképpen neveztük el: (a) Emocionális kapcsolódás, (b) Luxus, (c) Környezet és elhelyezkedés. A dimenziókat és ezek alá besorolt látens motivációs faktorokat a 15. táblázatban láthatjuk.

⁸⁹ Korrelációs mátrix (főleg >.30), anti-image korrelációs mátrix (közel a 0-hoz), Barlett teszt (BTS = 534.740, $p < .000$), és Kaiser-Meyer-Olkin mutató (KMO =.752). Ezek a mutatók lehetővé tették a faktoranalízis végrehajtását. A faktoranalízist a VARIMAX orthogonális rotációs módszerrel értük el, és az egyes itemeket akkor validáltuk, ha faktorsúlyuk meghaladta a 0.50-öt.

15. táblázat: *A szálláshely választás motivációinak főkomponens vizsgálata*

KOMPONENS	ROTÁCIÓS ÉRTÉKEK			
	FAKTORSÚLY	ÖSSZESEN	VARIANCIA ⁹⁰ %	KUMULATÍV %
<i>A) Emocionális kapcsolódás</i>		2,966	23,691	23,691
- Történelmi kor átélése	,82			
- Korhű belső kialakítás	,74			
- Divat, trend	,65			
<i>B) Luxus</i>		1,144	22,852	46,543
- Szolgáltatások színvonala	,83			
- Szolgáltatások választéka	,73			
- Épület külső megjelenése	,49			
<i>C) Környezet és elhelyezkedés</i>		1,006	17,408	63,950
- Megközelítés	,78			
- Csendes környezet, park	,70			

Az 'Emocionális kapcsolódás' komponens a teljes variancia 23,691 %-át magyarázta. "Az emocionális fogyasztás azt jelenti, hogy a fogyasztás nemcsak maga a termék miatt történik, hanem az azzal kapcsolatos érzésekért is"⁹¹. A komponensen belül található látens dimenziók a vendégek a desztinációval szemben támasztott egyedi, autentikus élményszerzésére vonatkoznak, vagy a kapcsolati háló által gerjesztett, a barátok és ismerősök által javasolt, ún. "szájmarketing" folyamán kapott ajánlásokat feltételezik.

A szolgáltatók, desztinációk, melyek hasonló kategóriájú és típusú szolgáltatókkal, desztinációkkal vetélkednek a vendégek elnyerésért, minden új vagy újszerű, eredeti marketing- és menedzsmentmegoldást felhasználnak ahhoz, hogy ennek az eredeti élménynek az ígérését eljuttassák a potenciális vendégekhez. A kastélyszállók esetében a korhű kialakítás, bútorzat és dekoráció, az építetető arisztokrata családjának, valamint az adott időszak korabeli emlékekkel való bemutatása mind azt az érzetet keltheti a vendégben, hogy az arisztokrata család életébe tud betekintést szerezni.

A 'Luxus', komponens, amely a felépítmény, fizikai struktúrák esztétikumára, kinézetére és a szolgáltatás minőségére és változatosságára vonatkozik, a teljes variancia 22,852 %-át fedi le. A vizsgált kastélyszállókban a minőség elvárás.

A 'Környezet és elhelyezkedés' komponens, mely a megközelítést, elhelyezkedést és a környezet minőségét, épített parkot tartalmazza, a teljes variancia 17,408 %-át fedi le.

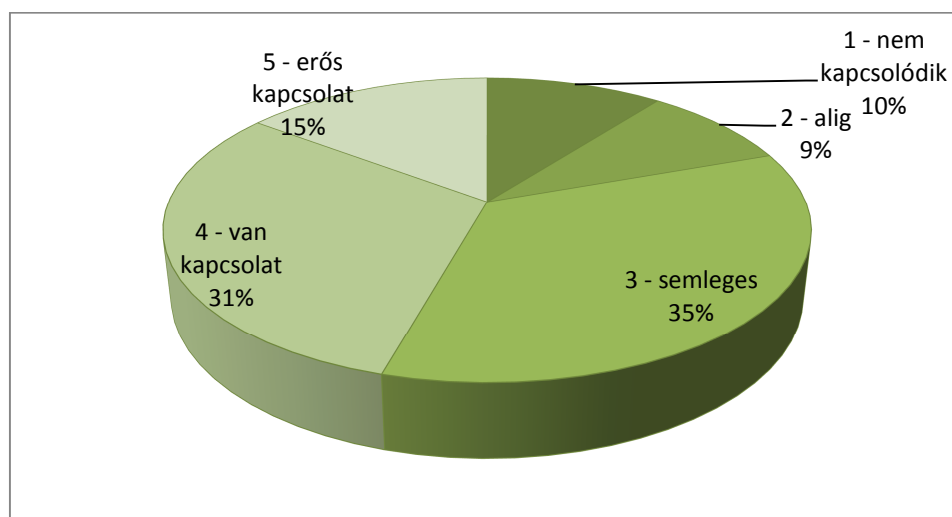
⁹⁰ A variancia megmutatja, hogy adott változó / komponens /érték a válaszok hány %-át fedi le a különféle mintázatokban.

⁹¹ TÖRŐCSIK M. 2011: 106

A tartózkodás időtartamára vonatkozóan megállapítható, hogy a vendégek több mint kétharmada 2 – 3 napra érkezett a kastélyszállókba. 51% a vendégeknek hosszú hétvégét töltött el⁹², jellemzően a családjával vagy házastársával, 18% pedig hét közben több mint két éjszakát. Egy hétnél hosszabb tartózkodási idő csak a Hunguest Hotel Palota és a Főnix Kastélyszanatórium és Egészséghotel vendégeinél fordult elő. Az egy éjszakát kastélyban töltő vendégek jellemzően családi vagy céges rendezvényre érkeztek.

Kulturális jellemzők

E témakörhöz kapcsolódóan szerepelt a legtöbb kérdés⁹³. A legegyszerűbb kérdésben 1 – 5 terjedő skálán kellett megjelölni, hogy a kastélylátogatás milyen mértékben kapcsolódik a válaszadó kulturális értékrendjéhez. A kapott válaszok alapján a 18. ábrán látható megoszlás született. 1 és 2 értéket – nem kapcsolódik vagy alig kapcsolódik – mindössze 19 % adott. A semlegesek aránya meghaladja az egyharmadot, 35%.

19. ábra: **Kulturális értékrend és kastélyok kapcsolata**

Azt, hogy a kastélylátogatás, kastélyban eltöltött éjszaka a kulturális értékrend része lehet – a 4 és 5 értékhez tartozó adatok – a válaszadók valamivel kevesebb, mint fele, 46% vallja (19. ábra).

A 35% semleges válaszadó esetén további kérdésekkel kideríthető lehet, hogy nem akar véleményt alkotni, vagy nem tudja értékelni a kulturális értékrend és a kastélyok közötti kapcsolatot. Ezek a válaszadók egyik irányban sem kívántak elköteleződni.

⁹² A vizsgált időszakban az ünnepnapoknak köszönhetően 3 hosszú (4 napos) hétvége volt.

⁹³ Az iskolai végzettség kérdése a 4.3. fejezetben a szociodemográfiai jellemzők között kerül említésre.

A történelmi múlt iránti érdeklődésnél közel hasonló eredmény született. A válaszadók alig több mint fele, 53,9 % mondja azt, hogy érdekli a történelmi múlt (4-es és 5-ös értékek). A semlegesek aránya ebben az esetben 27,7%, amely a kérdés könnyebb megválaszolására is utal.

A kulturális jellemzőkről árulkodik az asszociációs készség, melyet vizsgáltunk a kastélyhoz kapcsolódóan. Le kell szögezni, hogy nem szabad asszociációról volt szó, hanem 15 féle választási lehetőségből maximum ötöt lehetett megjelölni (20. ábra). A felkínált válaszok úgy kerültek kialakításra, hogy építészeti, kultúrtörténeti és a hasznosítással összefüggésben funkcionális elemek, asszociációs lehetőségek egyaránt szerepelnek benne (16. táblázat), továbbá helyet kapott egyéb kategória is, amennyiben a felkínált alternatíváktól eltérő ötlet merülne fel.

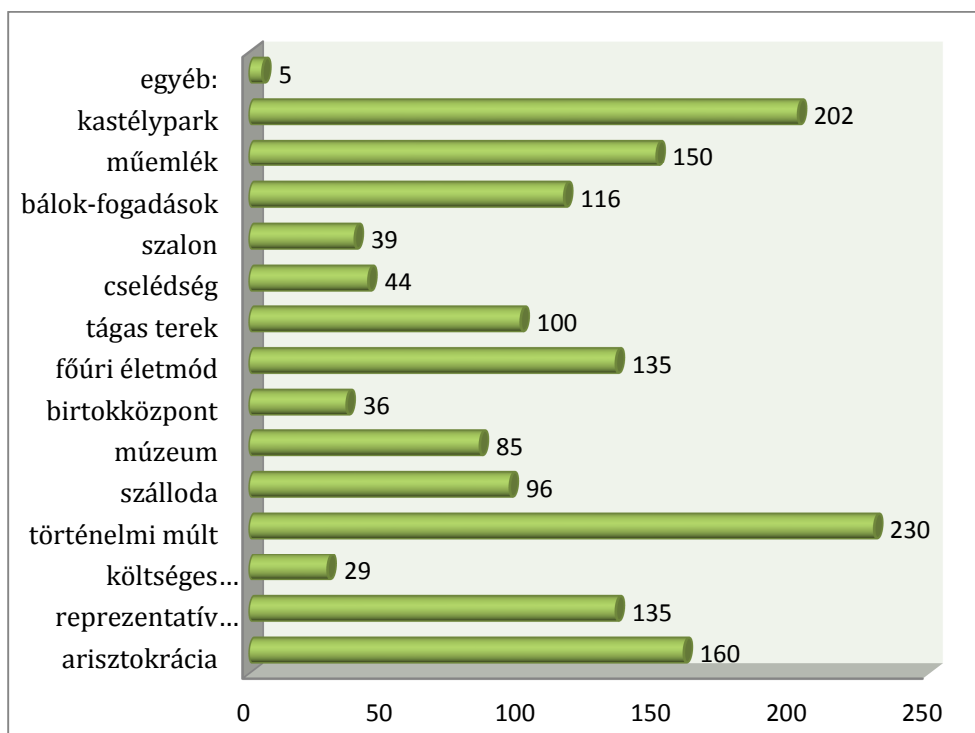
16. táblázat: *Asszociációs elemek csoportosítása*

FŐCSOPORT	ELEMEK
A.) Építészeti elemek	Reprezentatív épület
	Szalon
	Tágas terek
	Műemlék
	Kastélykert
B.) Kultúrtörténeti elemek	Főúri életmód
	Bálok - fogadások
	Történelmi múlt
	Arisztokrácia
	Cselédség
C.) Funkcionális elemek	Múzeum
	Költséges fenntartás
	Birtokközpont
	Szálloda

A válaszadók átlagosan négy lehetőséget (3,88) jelöltek meg. Mindössze öt válaszadó élt az egyéb kategória lehetőségével és itt négy esetben a vadászat, egyszer pedig a művészetek jelent meg. A 19. ábrán a lehetséges válaszokhoz tartozó említések láthatók. Szignifikáns, hogy a megkérdezettek közel 15%-a (230 említéssel) a történelmi múltat kapcsolja ezen épületekhez. Itt is fény derült arra, hogy inkább a történelmet, mint a kultúrát kötik a kastély fogalmához, ahogyan arról egy másik kérdés kapcsán az előző oldalakon (lásd 108.o) már szó esett.

Várakozáson felül magas az említések száma a kastélypark esetében, amely a második helyre került és 12,9%-ot képvisel. Harmadik helyen szerepelnek az építetők 160 említéssel (arisztokrácia), 10%-ot lefedve a sokaságból. Az, hogy egy kastélyépület műemlék is egyben, a negyedik legtöbb említést kapta, amely 9,6%-ot jelent. Főúri életmódra és a reprezentatív épületre azonos arányban asszociáltak, mindkettő 135 említést kapott. A hatodik legtöbb megjelölést a bálók-fogadások lehetőség kapta. Az a feltételezés, hogy ez a válasz azon vendégek körében volt jellemző, akik családi – baráti rendezvényre érkeztek a kastélyba, nem igazolható.

A megadott három asszociációs főcsoport (A, B, C) aránya a következőképpen alakult. Az építészeti elemek aránya a teljes minta 40,2%-át alkotja.

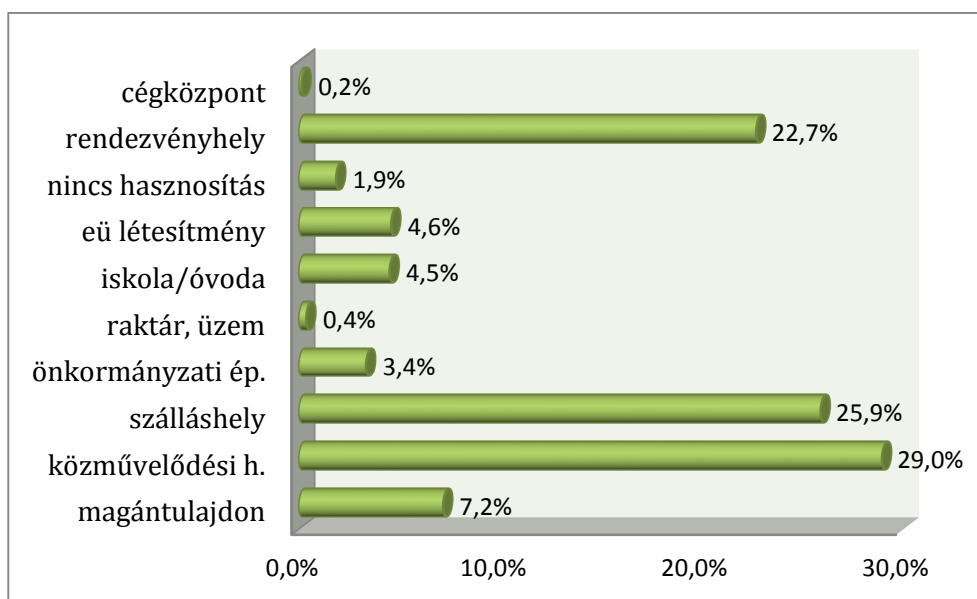
20. ábra: Mire asszociál, ha a kastély szót hallja?

A kultúrtörténethez kapcsolódó lehetőségek a válaszok 44%-át teszik ki. A funkcióval kapcsolatos asszociációs válaszok alkotják a hiányzó 15,8%-os részt.

Lehetséges az elemek megadottól eltérő csoportosítása. A kényelemhez, magas minőséghez kapcsolódó válaszok – reprezentatív épület, szalon, főúri életmód, bálók, fogadások, tágas terek – a teljes minta 1/3-át adják. A kastélyokhoz kapcsolódó felelősség és munka a költséges fenntartás, birtokközpont, kastélykert, cselédség válaszokban jelenik meg, melyek összesen 8%-ot képviselnek. A asszociációs válaszokból kirajzolódik, hogy a vendégek a kastélyokhoz a tanultak és elvárásaik alapján a történelem és kultúra faktort kapcsolják legnagyobb arányban – mindkét bemutatott csoportosítás alapján –, majd a tapasztalataikkal összefüggően az építészeti elemekre gondolnak jelentős mértékben.

A múlthoz és az attitűdhöz kapcsolható az a kérdés is, ahol arra kerestük a választ, hogy a vendég igényli-e az épület múltját bemutató anyagot? A válaszadók 58% igennel, 42% nemmel válaszolt. Árnyalta ezeket a válaszokat, amikor az elérhető bemutató anyagot értékelték 1-5 skálán. Az összes válasz alapján a 3,77 átlag érték született. Az épület múltjának ismertetését igénylők körében ez az átlag 3,96, tehát az információt igénylők elégedettek a kapott információval.

A kastélyok hasznosítása kapcsán azt a kérdést vizsgáltuk, hogy a válaszadó tíz felsorolt lehetőségből mely hasznosítási móddal ért egyet (20. ábra).

21. ábra: **Hasznosítások megoszlása a válaszokban**

Több választ is elfogadtunk, maximálisan hármat. Egyetlen lehetséges hasznosítási móddal értett egyet 51 válaszadó, melyben a *közművelődési hasznosítás* kapta a legtöbb szavazatot, 22-t, és ezt követte a *szálláshely* 21 válasszal. Az egyetlen megoldásban gondolkodók körében tehát a turisztikai szerepkör a domináns hasznosítási mód, hiszen a szálláshelyen és a múzeumi hasznosításban is látogatók/turisták jelennek meg. Az összesítésben ez a csoport 3-as súllyal szerepel. Két lehetséges választ jelölt meg 127 vendég, és a leggyakoribb válasz, 52,3%, e kettő – *közművelődés, szálláshely* – volt. Az összesítés során 2-es súllyal kerültek beszámításra. Változatosabb a kép a három választ megjelölők körében. Ez a lehetőség 213 esetben fordult elő, ezek között a *múzeumi* és *szálláshely* hasznosítás mellett sorrendben a *rendezvény- helyszín* – további idegenforgalmi szerepkör –, *magántulajdonban*, nagyközönségtől elzártan és az *egészségügyi hasznosítás* fordult elő a leggyakrabban. Ezek a válaszok 1-es súllyal estek latba (21. ábra). A *nincs hasznosítva* lehetőség 11 esetben szerepelt, ami örvendetesen csekély arány a teljes sokasághoz képest.

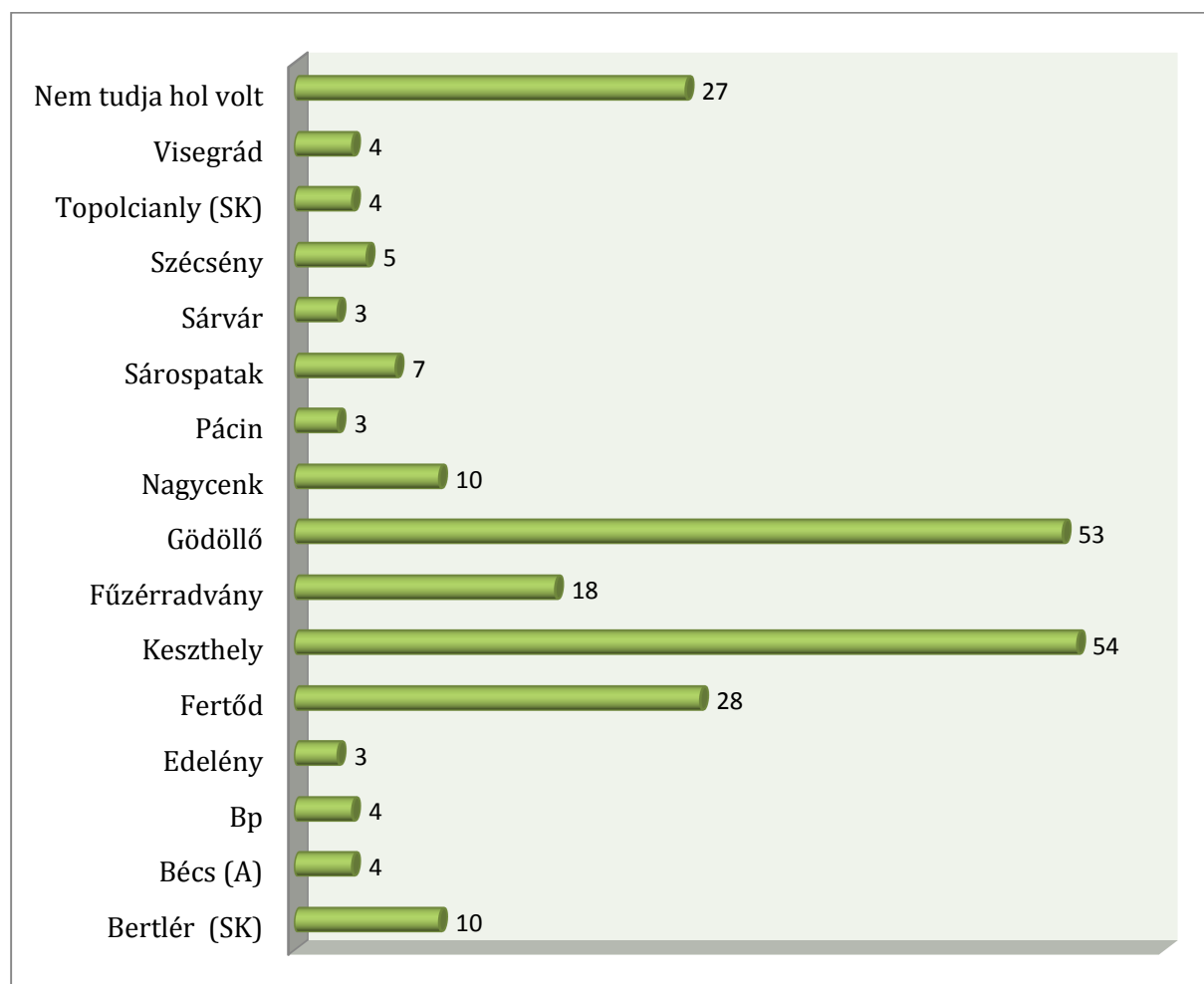
Az eredmények tükrében megállapítható, hogy kastélyok esetében a közművelődési szerep egyértelműen dominál, 29%. Ez arra enged következtetni, hogy a látogatók első gondolata az, hogy a kastélyok a múltat bemutató helyszínek, és mint ilyenekhez a múzeumi, közművelődési szerep illik. Itt érdemes megjegyezni, hogy a várakozásokkal szemben, a szálláshely funkció csak második helyen szerepel, 26%-kal. A rendezvényhely típusú használat szintén magas arányt képvisel, 23%-ot ért el. E három lehetőség játszik szerepet az idegenforgalomban, mely összesítve a válaszok több mint 3/4-t lefedi. Itt kell megjegyezni, hogy a rendezvényhely funkció önálló hasznosítási formaként csak igen kis mértékben szerepelt a válaszok között (1% alatt), viszont a múzeumi- vagy szálláshely hasznosítással összekapcsolva a válaszok több mint 1/5-t adja. A *gazdasági épület* és *cégek központ* alig megjeleníthető mértéket kapott a válaszadás során (21. ábra).

A kulturális attitűd témakör utolsó kérdése a kastélymúzeumokra vonatkozott. A kérdés arra irányult, hogy a vendég járt-e már kastélymúzeumban, és ha igen, hol? A megkérdezettek 61,9% felelt igennel, ami igen örvendetes és 250 főt jelent. 139 fő még nem járt kastélymúzeumban és 13 fő nem válaszolt. Az igen választ adókból a helyszínt illetően 27 fő nem nyilatkozott. A helyszínt megjelölő válaszok 1% érvénytelen, mert a megadott helyszín nem létezik, vagy ott nem található kastélyban múzeum. Az érvényes válaszokban 24 féle települést jelöltek meg.

Kirajzolódott, hogy a legjobban ismert kastélymúzeum a vendégek körében Keszthelyen a Festetics-kastélyban található Helikon Múzeum, mely 54 választ kapott. Közvetlenül utána Gödöllő Grassalkovich-kastély áll 53 megjelöléssel, majd Fertőd következik 28 említéssel.

Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régióból a legtöbben Füzérradványt említették (18 fő) ahol már jártak, majd a rangsorban a Győr – Moson – Sopron megyei Nagycenk és Betlér (SK) következik 10-10 említéssel. Sárospatakot heten jelölték meg.

A régióból felkerült még a listára 5 válasszal Szécsény település, régió kívülről 4 válasszal Budapest, Bécs –Schönbrunn, Topoljamky (SK) és Visegrád, majd ismét Észak-Magyarországról 3-3 említéssel Edelény és Pácin. A főváros estében sajnos nem lehet tudni, hogy melyik múzeumra vagy kastélyra gondoltak. Ketten jártak a Louvre-ban, és Szlovákiában Bojnice kastélymúzeumában. Egy-egy megjelöléssel 7 település kiállítóhelye került fel a listára (22. ábra).

22. ábra: *Említett múzeumok kastélyban*

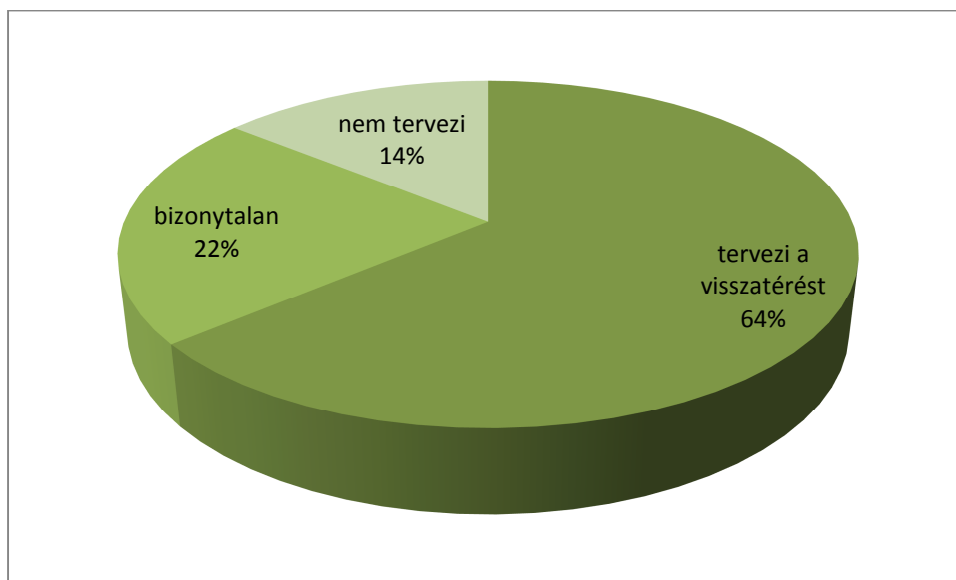
Vendéglégedettség

Ebben a témakörben a kastélyszálló szolgáltatásainak minőségére és az épület minőségére egyaránt kíváncsiak voltunk, továbbá az elégedettséget jelezheti, ha a vendég tervezi a visszatérést és ajánlja a kastélyszállót ismerőseinek.

A szolgáltatásminőséget pontozással értékelték 1-5-ig. Legtöbb pontot a legjobb szolgáltatás kapta. A sorrend a következőképp alakult:

1. vendéglátás, 2. wellness, 3. csomag-ajánlat, 4. rendezvények, és a korhú belső kialakításon keresztül 5. az átélhető múlt. A legmagasabb és legalacsonyabb érték közötti eltérés 1,2 pont, tehát a szolgáltatás színvonalában nagy különbséget jellemzően nem érzékeltek a vendégek.

Az épületek külső megjelenése és belső berendezése, atmoszférája egyaránt elnyerte a válaszadók tetszését, mert 4,33 és 4,31 pontra értékelték. A kertek, parkok kialakítása 4,22 pontot gyűjtött. Kastélyszállóban tartózkodni tehát, minőségi kiszolgálást és esztétikai élményt egyaránt jelent.

23. ábra: Visszatérési szándék %-os aránya, mint elégedettség

Arra a kérdésre, hogy tervezi-e a visszatérést a kastélyszállóba, a vendégek 63,9% igennel felelt. Határozottan nemet mondott 14,2%. Az ő esetükben a minőségi szálláshely és szolgáltatásai, a nyugodt környezet, illetve a múlt egy szeletének megtapasztalása nem nyújtott ismétlésre méltó élményt. Az elégedettséghez kapcsolható és a szájpropaganda kiemelt szerepére utal, hogy a barátai – ismerősei számára a megkérdezettek 81% ajánlaná a szállodát.

Tájékozottság

Az is érdekes, hogy a válaszadók milyen irányú és milyen mélységű valós információval rendelkeznek a magyarországi kastélyállományt illetően. Előzetes feltételezés, hogy a lakosság jellemzően nincs tisztában az épületállomány nagyságával és jellemzőivel.

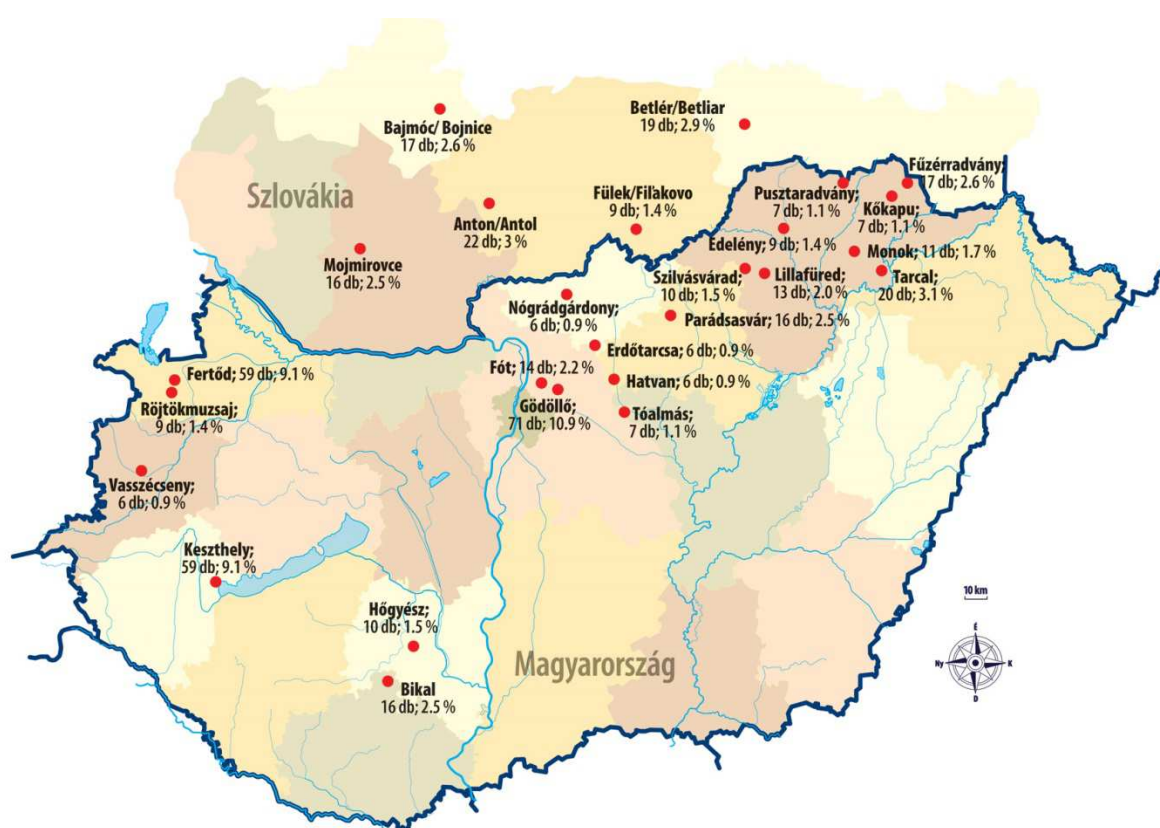
A kérdéskörön belül négy fókuszpont volt. A megkérdezettek szerint hány db kastélyépület található az országban, átlag hány szoba található a hazai kastélyokban, ki a legnagyobb kastélytulajdonos ma Magyarországon, és konkrétan nevezzenek meg három települést, ahol kastély található. A számadattal összefüggő választási lehetőségek értéktartományokban voltak megadva. Az épületállomány nagyságrendjéről a megkérdezettek csaknem 20%-nak nincs információja, mert nem válaszolt. A válaszadók mindössze 12,8%-a jelölte meg a helyes tartományt – 401 és 600 között –, és a nagy többség, 59,1%, jelentősen alulbecsülte a kastélyok számát. A válaszadók 1/4 része úgy véli, hogy a kastélyok száma ma Magyarországon 100 és 200 között mozog. Ez a halmaz érte el a legnagyobb arányt.

Az épületek mérete vonatkozásában ellentétes eredmény született. Itt jellemzően túlbecsülték a szobaszámot. Egy hazai kastély átlagosan 15-20 szobával rendelkezik, ezzel szemben a válaszok alapján több mint 30 szoba (34,3) van egy kastélyban. A tulajdonviszonyok alakulásáról jellemzően helyes információval rendelkeztek a kérdőívet kitöltők. Legnagyobb hazai kastélytulajdonos az állam. Ez kapta a legtöbb jelölést, a válaszok 44,3%-át.

Változatos kép rajzolódott ki az épületek elhelyezkedéséről. Három települést kellett megnevezni, ahol kastély található, egyéb megkötés nem volt. Előfordult, hogy a település neve helyett megadták egy főúri család nevét. Ha ehhez a családhoz ma is több épület kapcsolható, a válasz nem került elfogadásra. Említett családok voltak: Festetics, Grassalkovich, Zichy, Eszterházy, Andrássy, és Károlyi család. Az utóbbi években sajtófigyelmet kapott kastélyainkat valóban ezek a családok építtették, azonban többet is. Kiolvasható, hogy az ilyen esetekben a kastélyt nem a térben egy településhez kapcsolják, hanem egy családhoz, ami tájékozottságot jelent, és a történelmi ismeretek könnyebb előhívására utalhat. Ebből az okból 45 említés esett ki. 79 fő erre a kérdésre nem adott választ, ami csaknem 1/5 részt jelent. A kérdés itt az lehet, hogy a nyilvánvaló válasz – épp kastélyszállóban voltak! – eszükbe sem jutott, vagy nem akarták megjelölni? Összesen 609 esetben jelöltek meg olyan települést, ahol valóban van kastély. A helyes válaszokban 96 települést neveztek meg, részletesen lásd 21. táblázat. Egy érvényes

választ adott meg 30 fő, két jó választ jelölt meg 29 vendég. Az alábbi térképen azok a települések láthatók, melyek említése eléri a válaszok 1%-át, azaz hatot (23. ábra).

A helységnév mellett az említések száma olvasható. Az ábrán megjelenik, hogy a legismertebb település, ahol kastély található Magyarországon, Gödöllő. Ez két okra vezethető vissza. Egyik, a budapesti válaszadók ezt a kastélyt nevezték meg legnagyobb arányban – a fővárosiak több mint 1/3 része szerepeltette a települést válaszaiban – és innen származott a legtöbb vendég, továbbá az Unió soros elnöksége kapcsán 2011-ben a település nagy sajtófigyelmet kapott és a felújított kastély azóta is számos rendezvény helyszíne.

24. ábra: **Válaszokban 1%-os említettséget elért települések kastéllyal**

Forrás: Saját szerkesztés, 2013

Azonos eredményt ért el, így a második legtöbbet megemlített településekhez tartoznak Fertőd és Keszthely, 59-59 megnevezéssel, ami 9,1%-ot jelent. Szlovákiából Antol település szerepelt a harmadik legtöbbször, majd Észak – Magyarországról Tarcal következett és Betlér (SK) után ismét a régióból Füzérradvány. A kérdőív eredménye szerint, az első 10 legismertebb kastély között négy szlovákiai is szerepel, ami

figyelemreméltó, mert a szlovákiai válaszadók száma a teljes minta mindössze 11,9%-át jelenti és kisebb szórással válaszolták meg a kérdést.

Ha a megnevezett épületeket megyei bontásban vizsgáljuk, árnyaltabb képet kapunk, és az alábbi összesített eredményről lehet beszámolni (21. táblázat).

17. táblázat: A „nevezzen meg 3 települést kastéllyal”kérdés eredményei megyei bontásban

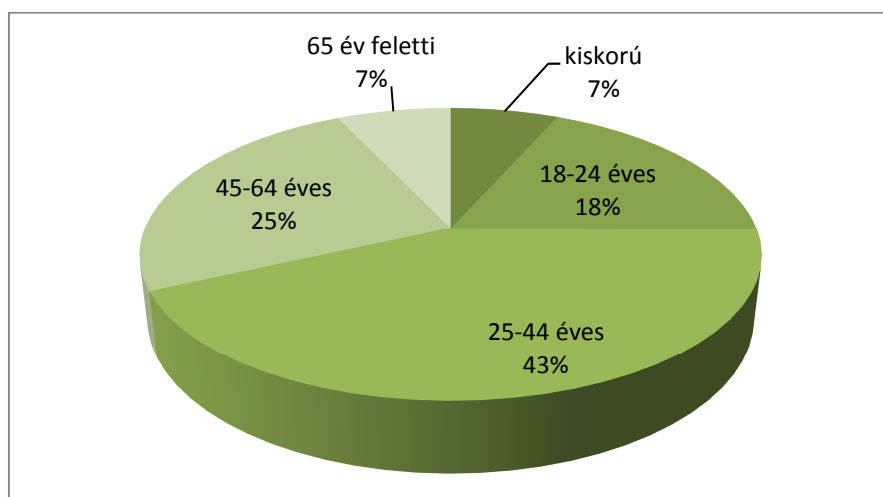
	MEGYE	MEGNEVEZETT TELEPÜLÉS	ΣVÁLASZ %-A
1)	Baranya megye	Bikal, Sellye	2,78%
2)	Bács-Kiskun megye	Béda-Karapanca, Lajosmizse	0,61%
3)	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaújszántó, Dubicsány, Edelény, Erdőbénye, Fáj, Füzérradvány, Hejce, Kéked, Kókapu, Kurityán, Lillafüred, Miskolc, Monok, Pácin, Pusztaradvány, Sajóőrös, Sárospatak, Tarcál, Telkibánya, Tornyosnémeti	16,11 %
4)	Békés megye	Gyula, Szabadkígyós, Sarkad	1,2 %
5)	Csongrád	Nagymágocs, Szentés	0,31 %
6)	Fejér	Dég, Fehérvárcturgó, Martonvásár, Nádasdladány	1,82 %
7)	Győr-Moson-Sopron	Fertőd, Hédervár, Nagycenk, Röjtökmuzsaj	12,1 %
8)	Heves	Gyöngyöstarján, Hatvan, Noszvaj, Parád, Parádsasvár, Poroszló, Szilvásvárad	6,81 %
9)	Jász-Nagykun-Szolnok	Kétpó, Tiszaroff	0,82 %
10)	Komárom-Esztergom	Tata	0,62 %
11)	Nógrád	Alsópetény, Balassagyarmat, Bercel, Erdőtarcsa, Nógrádgárdony, Szécsény, Szirák	4,3 %
12)	Pest megye	Aszód, Budafok-Nagytétény (BP), Fót, Göd, Gödöllő, Pécel, Ráckeve, Szokolya, Tura, Vajdahunyad (BP)	18,1 %
13)	Somogy megye	Kutas-Kozmapuszta	1 %
14)	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Balkány, Gávavencsellő, Kocsord, Lónya, Nyírbátor, Nyírtelek, Rakamaz, Tiszacsege, Tiszadob, Tuzsér, Vásárosnamény	2,76%
15)	Tolna	Hőgyész, Ozora, Simontornya	1,56%
16)	Vas	Bozsok, Bük, Körmend, Sitke, Vasszécsény	2,3 %
17)	Veszprém	Pápa	0,62 %
18)	Zala	Keszthely, Zalacsány	10,82%
19)	Szlovákia	Anton, Bajmóc, Betlér, Dvjaky, Fülek	

		Mojmirovce, Topoljamky, Trenčsén,	13,1 %
20)	Ausztria	Bécs	0,46%

A legtöbb települést Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből adták meg, ahol kastély található, számos olyan helységgel, melyet egyszer-egyszer írtak. Gödöllőnek köszönhetően Pest megyét említették a legtöbben. A kastélyállomány nagyságához mérten kevés esetben adták meg Fejér, Vas és Veszprém megye kastélyait.

Szociodemográfiai jellemzők

A vendégkör demográfiai profiljának meghatározásához leíró elemzést alkalmazunk, a teljes minta 402 elemből (39,5 % férfi és 60,5 % nő) áll. A női nem arányának a túlsúlya a női válaszadók nagyobb hajlandóságára vezethető vissza. A válaszadók iskolai végzettségének eloszlása: 8 általános: 9,1 %; középiskola: 22,6 %; szakmai képzés: 14,3 %; főiskola/egyetem: 53,6 %; egyéb: 0,4 %.

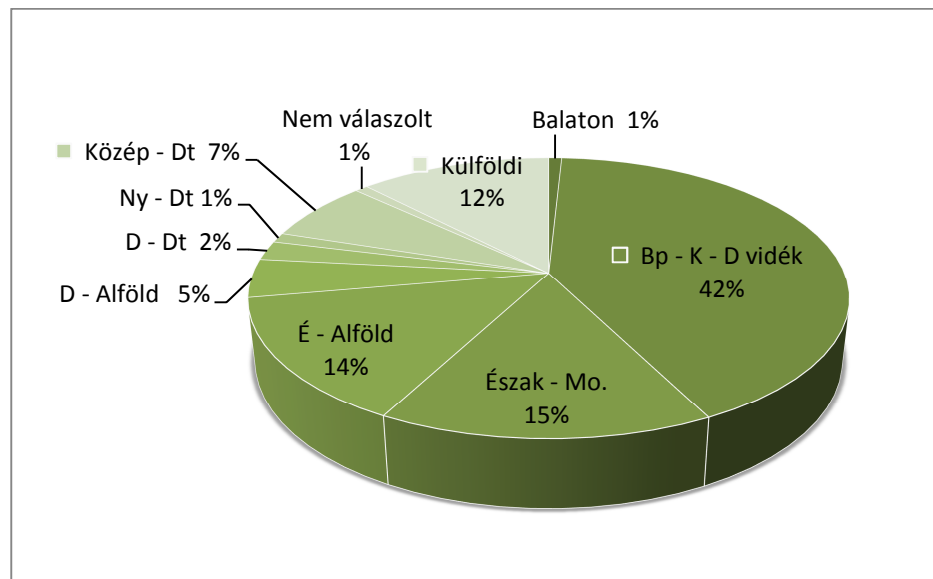
25. ábra: A válaszadók életkora %-os bontásban

A minta kor megoszlása: kiskorú: 6,7 %; 18-24 éves, fiatal: 18,4 % ; 25-44 éves, fiatal családostok: 43,1 %; 45-64 éves, középkorúak: 24,7 %; 65 éve feletti, nyugdíjasok: 7,1 %. A kor megoszlás mintázata megegyezik Garrod és Fyall (2000) kutatásaival, amelyben arról számolnak be, hogy "a tipikus örökséget látogató turisták az idősebb korosztályba és inkább magasabb jövedelmi kategóriába tartoznak. Érdeklődésük nosztalgikusnak mondható." A minta jövedelmi viszonyokra vonatkozó kérdést nem tartalmazott.

A megkérdezettek 99% megadta, hogy mely településről érkezett. Ennek tükrében a vendégkör öt nagy küldő területről származik, melyek a következők: Budapest – Közép – Duna vidék: 41,7%, ebből Budapest aránya 91,2%; Észak – Magyarország (régió belül)

15,3%; Észak - Alföld: 14,4%, ebből Debrecen 54,6%; Külföld: 12%, és Közép – Dunántúl 6,95 % (26. ábra). A Tisza – tavi Idegenforgalmi Régióból a vizsgált időszakban nem érkezett vendég a felmérés színhelyeire.

A magyar nyelvű kérdőív ellenére sikerült 50 fő külföldit megkérdezni. Ezek a vendégek többségében Szlovákiából érkeztek, egy fő svájci-magyar és további egy fő amerikai-magyar állampolgárságú volt. Mindenki beszélte a magyar nyelvet.

26. ábra: A válaszadók lakhelye területi bontásban

4.5.3. Az esettanulmány összegzése

A kulturális örökség sikere összefüggést mutat jelenközpontú gondolkodásunkkal. A jövő egyre nehezebben kiszámítható, váratlan események alakítják, így egyre nagyobb értékkel bír a múlt emlékeit őrző jelen (HARTOG F. 2003).

A felmérésben szereplő kastélyszállók egyedi és minőségi szolgáltatásait a visszatérő vendégek országos átlagot⁹⁴ messze meghaladó aránya kiválóan jelzi. A minőséggel és a tartózkodás élményével függ szintén össze, hogy a vendégek 4/5-e ajánlaná barátainak, ismerőseinek a szállodát, továbbá közel 2/3 része tervezi a visszatérést.

Az utazási szokások tekintetében a válaszok illeszkednek az országos felmérések adataihoz. Legfőbb motiváció a kikapcsolódás, pihenés családi körben, hosszú hétvége időtartamban. A motivációhoz kapcsolódó kérdéskör faktoranalízisével sikerült három

⁹⁴ Szakemberek véleménye szerint a szállodaiiparban a visszatérő vendégek aránya 5-10% között mozog átlagosan. Ez az arány a családi panzióknál elérheti a 25%-ot.

markáns döntést befolyásoló komponenst megkülönböztetni, melyek a következők: emocionális kapcsolódás, luxus, környezet és elhelyezkedés. Ez az információ a hatékony menedzsment- és marketingmódszerek kialakításához járulhat hozzá.

A kastélyokhoz kapcsolható kulturális érdeklődés a szálláshelyválasztásban nem fő motiváció, a tartózkodás során azonban fokozottan előtérbe kerül. Erre utal, hogy a vendégek csaknem felének (46%) kulturális értékrendjéhez a kastélylátogatás hozzátartozik. A múlt iránt egyértelműen érdeklődik a válaszadók több mint fele (53,9%), és igénylik az épület történetét, korábbi hasznosítását bemutató anyagot (58%). A kulturális attitűdhez köthető továbbá, hogy a kastélyhasznosítási lehetőségek közül a vendégek legnagyobb arányban (29%) a közművelődési szerepkörrel értenek egyet. A szálláshely és rendezvényhely funkció szintén magas értékeket kapott. Ennek következtében látható, hogy a megkérdezettek 3/4 része támogatja a kastélyok idegenforgalmi hasznosítását.

A kastély szóhoz kapcsolódó asszociációs főcsoportoknál a kultúrtörténeti lehetőségek a válaszok 44%-át adják, aztán az építészeti elemek aránya következik 40,2%-kal, és csak utolsó sorban kapcsolnak a válaszadók az épületekhez funkciót. A hasznosítási formák esetében a múzeumi, majd szálláshely funkcióval értenek egyet, amely a turizmus hasznosításban játszott fontos szerepére világít rá.

A tájékozottság témakör kapcsán el kell mondani, hogy kevés pontos információval, ellenben annál nagyobb érdeklődéssel fordultak a válaszadók a kastélyok felé.

A fenti eredmények a női nem arányának túlsúlya mellett, jellemzően a közép- és idősebb korúak körében születtek. A válaszadók több mint fele a gazdaságilag fejlettebb Dunántúlról és Budapest-Közép-Dunavidék régióból származik. Észak - Magyarországról és a szomszédos Alföldről közel azonos arányban érkeztek a válaszadók. A magyar nyelvű kérdőív ellenére külföldiek is segítették a felmérést.

4.6. Kastélyok szerepe a turisztikai imázs-formálásban

A turisztikai imázs alakulásáról a szakirodalmi áttekintésben már szó esett (*lásd 3.3.3 fejezet*). Ahhoz, hogy a desztináció imázs vizsgálható és formálható legyen, meg kell ismerni képződésének folyamatát és az azt alakító tényezőket. Az imázs természetéből adódóan relatív és dinamikus, és számos jelenség visszatükröződését foglalja magában. A turisztikai desztináció imázs alapja az objektíven leírható földrajzi tér, amely

érezkelése és értékelése határozza meg az imázs jellegét. A földrajzi tér, esetünkben Észak – Magyarország Idegenforgalmi Régió, rendkívül változatos domborzattal és idegenforgalmi kínálattal. Kétségtelen, hogy a kastélyok – mint kultúrtörténeti, művészettörténeti örökségünk, bármilyen állapotban és hasznosításban – imázs formáló jelentőséggel bírnak. E szerep ábrázolása estünkben két módszer segítségével történt, eredménye pedig, mely a kutatás tárgyához jól illeszthető, az imázsvizsgálat átfogó jellegét tekintve csak részeredmény. Közvetlen módszerrel, a 4.5. fejezetben részben már feldolgozott kérdőívek ide vonatkozó részének bemutatásával, továbbá a kastélyszállók és kastélyban található múzeumok, gyűjtemények honlapjai elemzésének segítségével. Itt kell megjegyezni, egy átfogó kastély-imázs vizsgálat külön értekezés tárgyát képezheti.

A 4.5 fejezetben bemutatott kérdőíves felmérésnek három rövid kérdése volt, amely az arculatformáláshoz kapcsolható. A szerző arra kereste a választ, hogy a kastélyépületek mekkora térben fejtik ki imázs-befolyásoló hatásukat a válaszadók véleménye és észlelései szerint. 1-5 skálán lehetett megjelölni, hogy az épületek hatása a településen, a kistérségben és regionális szinten hogyan alakul. 1 - a hatás nem jelentős, 5 - nagyon jelentős. A válaszok alapján a kastélyoknak településen belül a legjelentősebb az imázs-formáló szerepe. A skálán ez a kategória 3,81-es átlagot ért el, tehát jelentős a hatás. Kistérségi szinten az átlag 3,7 és régiós vonatkozásban is meghaladja a semleges szintet (3), 3,54. Kis szórással minden megadott tércategóriában jelentősnek érzik a válaszadók a kastélyok szerepét az arculat formálásában, ugyanakkor ezt a hatást regionális szinten érzékelték legkevésbé.

A turisztikai hasznosítású Észak-magyarországi kastélyok honlapjai adatait a 18. táblázat tartalmazza. Ez az ágazat, ahol a tájékoztatás, a kedvező első benyomás létfontosságú a vendégek megnyerése érdekében, mégis szerény internetes elérhetőséget mutatnak a kastélyok a saját honlap tekintetében. Kedvezőbb képet kapunk, ha a régió turisztikai portáljáról indulunk, mert link formájában létezik a „kastélyok, kúriák, várak” címszó, felsorolás jellegű információval. A folyamatosan változó lehetőségeknek és a pályázatoknak köszönhetően a kastélyok honlapjai az utóbbi négy évben sokat modernizálódtak, lehetővé vált az online rezerváció (Ezüstfenyő Hotel, Telkibánya), kialakítottak saját honlapot (Dubicsányi Kastélyszálló, L'Hullier - Coburg kastély, Edelény), illetve több nyelven nyújtanak információt (Kőkapu Vadászkastély és Hotel, Pálháza).

Kedvezőbb a kép, ha a kastély szót tartalmazó oldalakon nézelődünk. Valódi imázs formálásról csak ilyen esetekben beszélhetünk, mert itt a kastélyok el szeretnék adni szolgáltatásaikat és ehhez a kedvező első benyomás nélkülözhetetlen.

A táblázatban található kastélyok honlapjainál (18. táblázat) a vizsgálat szempontjai a következők voltak:

- Van-e honlap?
- Hogyan alakul az elérhetőség? Közvetlenül elérhető az oldal, esetleg több helyről is, vagy csak közvetetten lehet információt találni?
- Határ menti terület révén nem szabad a külföldi illetőségű vendégekről megfeledkezni, így különösen fontos, hogy hány nyelven érhető el az információk?
- Mennyire esztétikus képet sugároz felénk a honlap? Megjelenik az épület az oldalon? A grafikai elemek (betűtípus, színek, elrendezés) illeszkednek az ábrázolni kívánt hangulathoz? Célirányosan figyelemfelkeltő, az informálódást elősegítő tetszetős kivitelezésű a honlap vagy túlzásokba estek?
- Az elérhető információk könnyen áttekinthetők? Aktuálisak?
- Van kereső funkció az oldalon? Lehet véleményt rögzíteni rajta, tehát megjelenik az interaktivitás az oldalon?
- Megjelennek valamely közösségi oldalon? Található erre utalás?
- A honlap kialakítása során alkalmazták az előugró ablak funkciót, a diavetítés lehetőségét, tehát az oldal statikus vagy dinamikus benyomást kelt?
- Milyen színeket használnak? Találkozhat a nézelődő fotókkal, nem csak leírt, de ábrázolt elérési útvonallal, a helyszínen rögzített rendezvények képeivel? Milyen a háttér? Könnyen áttekinthető az oldal? Valamilyen karakteres elem, logó megjelenik az oldalon, ami köthető a kastélyhoz, tehát hogyan alakul a vizualitás?
- Az említett szempontok alapján az oldal összhangot sugároz, vagy nem?

Az utolsó oszlop összesített adatai megmutatják, hogy a szerző véleménye szerint a honlap és információkeresés az épületről az interneten milyen gyorsasággal és eredménnyel zárult. Minél magasabb érték szerepel itt, annál inkább felhasználó barát az oldal.

18. táblázat: *Turisztikai hasznosítású kastélyok hónapjai, az Észak - Magyarországi Idegenforgalmi Régióban - áttekintő táblázat*

KASTÉLY	HON- LAP	ELÉRHETŐSÉG			NYELV	ESZTÉ- TIKA	INFOR- MATÍV	INTER- AKTÍV	KÖZÖS- SÉGI MÉDIA	STATIKUS /DINAMI KUS	VIZUA - LITÁS	ÖSSZ- HANG	ÖSSZ:
		Közvet- len	Közve- tett	Több helyről									
Berceli Kastély, Bercel	X	X		X	2	X	X	X		S	X	X	10
Bodrogközi Múzeum, Pácin			X		1								2
Club Thermal Kastély, Poroszló	X	X	X		3		X			D	X		6
De la Motte-kastély, Noszvaj			X		1					S			3
Dubicsányi Kastélyszálló;	X	X	X		5	X	X			S		X	8
Erdőtarcasai Akadémiai Tudós Üdülő és Alkotóház, Erdőtarcsa			X		3		X			S	X		5
Ezüstfenyő Hotel, Telkibánya	X	X		X	3	X		X	X	D	X	X	10
Felsőzsolca, Bárczay kastély, Könyvtár és Közművelődési Int.	X	X			1		X			S			5
Gárdonyi Művelődési Ház, Miskolc, Bárczay kastély			X		1				X				3
Gideon kúria Hidvégardó, Faluház			X		1								2
Golop, Címertár, Vay kastély	X									S			2
Gróf Degenfeld Kastélyszálló, Tarcál	X	X	X	X	3	X	X	X	X	D	X	X	12
Gyürky-Solymossy kastély, Bátonyterenye, Kiállítási hely			X	X	1					S			4
Széchenyi Zsigmond Vadászati Múzeum, Hatvan, Grassalkovich	X	X	X		2	X	X			D	X	X	9

kastély													
Hunguest Hotel Palota, Lillafüred	X	X	X	X	7	X	X	X	X	D	X	X	12
Huszárvár Hotel, Szerencs			X		1					S			3
Károlyi Kastély, Füzérradvány, Múzeum			X	X			X						3
Kastély Hotel Szirák Szirák			X	X	2					S			4
Kastélyhotel Sasvár Resort, Parádsasvár	X	X	X	X	3	X	X	X	X	D	X	X	12
Kókapu Vadászcastély, Pálháza	X	X	X	X	3	X	X	X	X	D	X	X	12
Kristály Kastélyhotel, Hatvan		X											1
Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény		X	X				X						3
La Contessa Kastélyhotel, Szilvásvárad	X	X	X	X	3	X	X	X	X	D	X	X	12
Orczy Kastély, Gyöngyös, Mátra múzeum	X	X	X	X	2	X	X	X	X	S	X	X	12
Pallavicini Kastélyszálló, Pusztaradvány	X	X	X	X	3	X	X	X	X	S		X	11
Sárospatak, MNM Rákóczi Múzeuma	X	X		X	4	X	X	X	X	D	X	X	11
Tarnaméra, Rendőrmúzeum, Almásy kastély	X		X		1					S			4

Forrás: Internetes honlapok alapján saját összesítés (2013)

Változatos az Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régió turisztikai hasznosítású kastélyainak internetes elérése.

- A jól működő szállodáknak és múzeumoknak elemi érdek a rendszeresen frissülő honlap, és pár éve a jelenlét közösségi oldalakon (facebook, iwiw, twitter, myspace, linkedin).
- A táblázat is tükrözi, hogy a kisebb vendégforgalmat bonyolító szállás- és kiállítóhelyek, múzeumok nem vagy ritkán rendelkeznek saját weboldallal, viszont tematikus gyűjtőoldalakon pontos információkhoz juthatunk.
- Javult az oldalak idegen nyelvű elérése.
- A figyelemfelkeltés eszközeivel jellemezően a kastélyszállók élnek, illetve a megújult múzeumok. Fotó az épület külsejéről és a belsőről, továbbá a parkról és rendezvényről minden honlapon megtalálható. A grafikai elemek és színek is igyekeznek a kastély millióinak megfelelni. Ezek mind-mind a minőség és megbízhatóság üzenetét és ígéretét hordozzák.
- A komplex turisztikai termék irányában jelent elmozdulást, hogy link formájában mindenhol megjelennek a környék látnivalói és számos esetben elérésük is.

A turisztikai imázst pozitív irányban csak azok az épületek képesek befolyásolni, melyek a közösség számára elérhetők, és ahol látható a „gondos gazda” keze nyoma. Örvendetes, hogy a rendszerváltás óta sikerült sok kastélyt felújítani és számára megfelelő funkciót találni. Ezek lehetnek az imázs-építés alapjai. Ebben a sokrétű folyamatban *(lásd 3.3.3. fejezet, 5. ábra)* a szolgáltatók teljesítmény- és magatartás elemekkel vannak jelen a jól képzett és vendégbarát munkaerőn keresztül. Sajátos formai és design motívummal színesíthetik a régió imázsát, amely a kérdőíves felmérés tanulsága szerint kistérségi szintig jól érzékelhetően jelen van. Az ábra logikáját követve a kastélyoknak hangsúlyosabban kellene megjelenni a régió Közösségi Turizmusmarketing Stratégiájában. A spontán imázsformálás hasznos – ebben élen járnak, ugyanakkor az összehangolt és célzott koncepcióból eddig kimaradtak.

Az imázs, a bennünk élő kép alakulásának fontos pillére a saját tapasztalat, az élmény, melyet a vendégek, látogatók egyre szívesebben osztanak meg másokkal. Ezekről a szóbeli információkon kívül a szolgáltatók vendégkönyvéből, közösségi oldalakról, és portálokon⁹⁵ keresztül értesülhetünk. Egy külön kutatás épülhet erre a témakörre.

⁹⁵ vendegvaro.hu; elmenyekvolgye.hu; tripadvisor.com; muemlekem.hu; szallas.hu;

5. ÖSSZEGZÉS

A dolgozat második fejezetében megfogalmazott fő vállalás és a hozzá kapcsolódó hipotézisek igazságtartalmának vizsgálatához a következő feladatok elvégzésére volt szükség.

1. A kulturális turizmus magyarországi jellemzőinek összesítése adta az eredmények keretét és a viszonyítási alapot.
2. Területi alapú és kereshető kastély-adatbázis létrehozása Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régióra. Az *adatbázis* a dolgozat 5. mellékletében található, 122 épület adatait tartalmazza a következő rendszerben: település, kastély neve, megye, kistérség, stílus és építés kora, állapota, hasznosítása, méret, pályázati forrás típusa, elnyert pályázati összeg, támogatás %-os aránya, egyéb megjegyzés. Az adatok összegyűjtése négy évet vett igénybe. A legkevésbé hozzáférhető információ az épület mérete volt, mert pontos nyilvántartás nem készült még róluk, és a méret alatt sokan sokfélét értenek. *Az adatbázis segítségével összesíthetővé váltak az egyes oszlopok adatai.* A táblázatban található épületeket, illetve a településeket jeleníti meg a 12. ábra.
3. A kastélyhasznosítás komplex turisztikai vizsgálatához első lépésben ennek *történeti vetülete* került bemutatásra. A kastély hasznosítás regionális jellemzőinek bemutatásához két kategória, *adekvát hasznosítás – inadekvát hasznosítás*, illetve ezek keveredésével a *vegyes hasznosítás* fogalmak definiálásra kerültek. Az egyes kategóriáknak megfelelő épületek jelennek meg a 13. és 14. ábrán. A turisztikai hasznosítás nem függetleníthető a kastély környezetétől, az így elérhető pályázati forrásoktól és az egyéb vonzódottságoktól. A kastélyok a turizmusban rendezvény- kiállítási- vagy tréning-helyszín, illetve szálláshely szerepet töltenek be Észak – Magyarországon.
4. A hasznosítás regionális/területi jellemzői a következők, és egyben megmutatják az országos átlagtól való eltéréseket:
 - Ha az épületek kistélepüléseken találhatóak, a jelenlegi funkció széles skálán mozog. Egyrészt önkormányzati feladat ellátásához biztosítanak helyszínt, vagy közművelődési szerepben hasznosulnak, vagy magántulajdonban a nagyközönségtől elzártan töltik be lakhely, üdülő vagy cégközpont szerepüket, és nem utolsó sorban kastélyszállóként

üzemelnek. Sajnos romos és üres kastélyt is találhatunk Észak – Magyarországon, 17db-ot.

- A városokban található kastélyok jellemzően közművelődési funkciót töltenek be, méretüket tekintve nagyobb épületek és egy kivételtől eltekintve nincsenek magántulajdonban.
- Az elmúlt évtizedben a kastélyok $\frac{3}{4}$ részénél végeztek valamilyen felújítási munkát, jellemzően saját finanszírozásban, mert felismerték bennük a megőrzésre érdemes értéket.
- A turisztikai pályázati források eloszlása területi koncentrációt mutat, Edelény – Kastélysziget és Hatvan – Grassalkovich kastély felújítása következtében.
- Az épületek több mint $\frac{1}{4}$ része áll az idegenforgalom szolgálatában, tehát az épület értékei megőrzésre kerültek, a nagyközönség számára hozzáférhető módon. Ez országos átlag feletti arány.

5. Az esettanulmány bemutatja, hogy egy állami tulajdonú kastély (Edelény, L'Hullier – Coburg kastély) helyreállításánál a hasznosítás tervezésekor a csak a közművelődési szerepkör komplex ellátására fektettek hangsúlyt, melynek sikere a turizmus átfogó szemlélete nélkül kérdéses.

6. A kastélyszálló vendégek fő motivációja a pihenés, családdal. Tartózkodásuk alatt igénylik és értékelik az épületről szóló bemutató anyagot. Elégedettek a szolgáltatásokkal és elsősorban a történelmet kapcsolják a kastélyokhoz. Ezzel függ össze, hogy a hasznosítási formák közül elsősorban a múzeumi szereppel értenek egyet, ami klasszikusan szolgálja a történelem felidézését.

7. A turisztikai imázsformálásban kimutatható a kastélyok szerepe, melyet a kérdőív ez irányú eredményei és a honlapok áttekintése támaszt alá. A bemutatott eredmények az imázs vizsgálatnak csak egyik lehetséges aspektusai, így ennek pontos megítélése további, más típusú vizsgálatot és más mérítési alapon végzett felmérést tesz szükségessé.

A fentiek ismeretében az első hipotézis igazolást nyert, a kastélyok tárgyi és szellemi értékének közvetítésében a turizmus kiemelt szerepet játszik, a megtekintés, megtapasztalás, elmélyülés lehetőségén keresztül, továbbá a közösség, a település életére is pozitív hatással vannak, munkahelyet teremtenek, az önkormányzatok

számára adóbevételt teremtenek és optimális esetben a helyi áruknak, termékeknek piacot biztosítanak..

A második hipotézis az imázssal kapcsolatban csak részben igazolható. Az elégedett kastélyszálló vendégek számára fontos imázs elemek ezek az épületek, kötődés alakul ki irányukban (visszatérési szándék, ajánlás másoknak) és kultúrtörténeti ismereteket (is) közvetít, akarva – akaratlanul. Az asszociációs vizsgálat célja volt, hogy megállapítsa, a kastély alkalmas-e arra, hogy az imázs-képzés alapja legyen. A válasz igen, elsősorban történelmi értékei alapján. Azoknak a véleménye, akik kapun kívül maradtak, nem ismert.

Észak - Magyarországi Idegenforgalmi Régió kínálatában a minőségi szolgáltatásokat képviselik a kastélyszállók. Szolgáltatásaikon keresztül a vendégek felé, rendezett környezetükkel pedig a kirándulók és helybéliek felé közvetítik a minőséget. Az utóbbi években lezajlott fejlesztéseknek köszönhetően (Füzérradvány – Károlyi-kastély, Sárospatak – Rákóczi várkastély, Szécsény – Forgách-kastély és környezete, Gyöngyös – Orczy-kastély) és a most megújuló jövendő múzeumi épületek közreműködésével a múzeumi kínálatban is előtérbe kerül a minőségi szolgáltatás, az élményszerzés, a kipróbálva tanulás, tehát a harmadik hipotézis is igazolható.

A primer kutatással nem csak az épületekről, hanem a vendégek észleléseiről, attitűdjéről és fogyasztói szokásaikról is képet alkothattunk. Ilyen irányú országos felmérés még nem volt, így a kapott adatok specifikusak és a későbbiekben jelenthetik az összehasonlítás alapját.

Az Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régióban a kastélyszállók turisztikai teljesítményének megítélése adatok hiányában nem volt megvalósítható.

6. A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI

A kutatási téma feldolgozása során fókuszban voltak az épületek, a bennük rejlő lehetőségek. Így vált lehetővé a hasznosítási módok áttekintése és a hasznosítással összefüggésben egy speciális szegmens megkérdezése. Azonban nem csak az ott dolgozóknak és a vendégeknek van elképzelése, elvárása az épülettel kapcsolatban, hanem a helybélieknek is. A kutatás további irányát jelenti, megvizsgálni a kastélyokról élő képet a helybéliek esetén.

Javaslom a műemlékes és turisztikai szakma szorosabb együttműködését, hogy a jelentős ráfordítással megújuló kastélyok ne csak egy csoport, hanem valóban széles réteg számára tudjanak élményt nyújtani. További érv az összefogás mellett, hogy a dolgozat rávilágított, egyéni kezdeményezések állnak a működő kastélyok mögött, melynek csak a jogi keretfeltételei rögzítettek. Hiányzik az országos koncepció, és a korábbi törekvések forrás- és érdeklődés hiányában elhaltak.

Az együttműködés nem csak az érintett szakterületek, hanem a szolgáltatók között is fontos. A kutatás további irányát jelenti, hogy megvizsgálásra kerüljön, egy speciális „kastély csomag” régiós szinten hogyan alakítható ki?

A lehetőségek és jövő tevékenységek köréből nem lehet kihagyni a tudatos imázsformálást, mert a régió sokszínű kulturális kínálatát gazdagít(hat)ják ezek az épületek.

Amennyiben elkészül az országos adatbázis frissítése, illetve a statisztikai adatközlésekben két éve megjelenő kastélyszálló adatok régiós bontásban is hozzáférhetők lesznek, lehetőség nyílik régióspecifikus típusalkotásra a kastélyhasznosítás vonatkozásában.

IRODALOM JEGYZÉK

1. „Állami tulajdonú kastélyok hasznosítási javaslatai” (2004) Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2004, HÖH, p:155.
2. „Kiemelt műemléki értékű kastélyok állagmegóvása” (1985) OMF
3. „Műemlék-épületből szálloda Pápán” In: Idegenforgalom, XXI. évf (1982)/ 5 sz. p:12.
4. „Műemléki kastélyok és térségük hasznosítása Somogyban” (1985)
5. „Oszlopokat emeltünk, hogy beszéljék a múltat” Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma - Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 2000, p: 62.
6. 1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről.
7. 1999. évi XCII. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről.
8. 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.
9. 2012. évi XL. törvény a műemlék funkciójának és hasznosítási módjának megváltoztatásáról.
10. 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungaricumokról.
11. 239/2009 (X. 20) Kormányrendelet a szálláshely szolgáltatási tevékenység folytatásának részletes feltételeiről.
12. 28/1999 (V.13.) IKIM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságokról valamint azok munkaszervezeteinek feladatairól.
13. 54/2003 (VIII. 29) GKM rendelet a kereskedelmi szálláshelyek osztályba sorolásáról.
14. ÁGOSTHÁZI L. 2005: *Műemlékvédelem*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 2008, p:88.
15. ÁGOSTON B. 2011: *Genius loci*. http://www.demokrata.hu/ujsgcikk/genius_loci/ letöltve: 2012. 04. 09.
16. ÁKS. 1971: *Bútormúzeum*. In: Idegenforgalom, X. évf. (1971)/ 9 sz. p:12.
17. ALAPISMERETI KISLEXIKON, Novotrade Rt, Budapest, 1988. p:218.
18. ANDORKA R. 2006: *Bevezetés a szociológiába*, 2. kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, p: 754.
19. ANTALÓCZY T. et al. 2009: *[Vész]jelzések a kultúráról* – *Jelentés a magyar kultúra állapotáról*. MTA PTI, Budapest, L' Hartmann Kiadó, 2009, p:425, pp:217-253.

20. ASHWORTH, G-J. 1998: *'From history to heritage – from heritage to identity'* in *Building a New Heritage: Tourism, culture and identity in the new Europe*, eds. G.J. Ashworth, and J. Larkham, Routledge, London, pp.13-30.
21. AUBERT A. 2009: *Turizmus trendek és térszerkezet Magyarországon*, Pécs, Publikon Kiadó 2011, p.143.
22. AUBERT A. (szerk.) 2007: *A térségi turizmuskutatás és tervezés módszerei, eredményei*, Pécs, Bornus Kft, 2007, pp. 76-119, 229-241.
23. *Az Edelényi Kistérség Komplex Fejlesztési Stratégiája, Operatív Programja*. B-A-Z Megyei Fejlesztési Ügynökség, Miskolc, 2005.
24. BADÁL E. 1987: *Kastélyok, kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében*. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1987.
25. BAGYINSZKY Z. 1996: *Száz magyar kastély*. Tóth Könyvkereskedés, 2001, p: 221
26. BALÁZS GY. (szerk.) 1990: *Alapismereti kislexikon. 2. Átdolgozott kiadás*, Novotrade, Budapest, 1990, p:434, p:218
27. BARTH, F. 1996: *Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*. fordította: Sajtó Tamás, In: *Regio - Kisebbség, politika, társadalom* 1996. 7/1.sz, pp3-25.
28. BECK, L. 1995: *Interpretation of cultural and natural resources*. Pennsylvania, Ventures Publishing, 2003, p:411
29. BERKI M. – GELÁNYI N. 2009: *Örökségi értékek és tematikus parkok. Örökségparkok a turizmusban*, pp. 179-185.
30. BOGLÁR L. 1977: *Mitől magas a kultúra?* *Élet és irodalom* 21., 20. évf. p:5
31. BONN et al. 2007: *Culture and Heritage Attraction Atmospherics*. *Creating the Right Environment for Visitors* *Journal of Travel Research*, 45/4. pp. 345-354.
32. BÜKKI N –RÁTZ J. 2002: *Brit-Magyar konferencia a magyarországi kastélyok és kúriák hasznosításáról*. *Múzeumi Hírlevél*, XXIII évf., 2002., 12. szám, pp: 382-383
33. CSAPÓ J. – MATESZ K. 2007: *A kulturális turizmus jelentősége és szerepe napjaink idegenforgalmában*, In: *Földrajzi Értesítő*, 2007, LVI (3-4), pp. 291-301.
34. CSORBA Cs. 2011: *Kőkapu vadászkastély és hotel*. In: *Várak, Kastélyok Templomok*, 2011/5 pp: 40-43.
35. DÁVID L. et al. (2007): *Turisztikai erőforrások*. Perfekt, Budapest, pp: 1-19; 38-54.
36. DERCSÉNYI B. – KAISER O. – KOPPÁNY T. (1996): *Magyar kastélyok*. Officina Nova, Bp 1997, pp:9-40

37. DERCSÉNYI D. (1969): *Műemlékek helyreállítása*. In: Idegenforgalom, VIII. évf. 1969/ 7sz. p:22
38. EDER, W. 1993: *Wissenschaftliche Reiseleitung und Kulturtourismus* In: BECKER, CHR – STEINECKE, A (eds): *Megatrend Kultur? Chancen und Risiken der touristischen Vermarktung des kulturellen Erbes*, Trier 1993, ETI pp:165-166
39. ENYEDI GY. 2002: *A városok kulturális gazdasága*, In: Földrajzi Értesítő, LI. Évf 1-2, pp: 19-29. http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE2002/FE20021-2_19-29.pdf
40. ERDŐSI P. – SONKOLY, G 2004: *A kulturális örökség*. Budapest: L'Harmattan, 2004. p: 459 .
41. ERDŐSI P. 2000: *A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon*. In: Regio, 4. sz., 26–44.p
42. *Észak – Magyarország Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája 2007-13*. (2006) RMC Kft, Miskolc, tervezés irányító: dr. Piskóti István pp. 4-69
43. *Észak – Magyarországi Operatív Program 2007-13*. NFÜ, <http://www.nfu.hu/doc/366>
44. ETC, 2006: *Tourism Trend for Europe – Megatrends*. (2006) <http://www.etc-corporate.org/reports/tourism-trends>
45. F.U.R. (2006): *Reiseanalyse*. Hamburg-Kiel, 2006, pp:102-110
46. FEKETE I. 2005: *Műemlékvédelem és örökség Magyarországon – A kulturális örökség kutatása*. In: Világosság 2005/6 pp: 101-116
47. FÉSŰ J.GY. –NAGY M. 2005: *Kultúra és fenntarthatóság*. Stratégiai tervezési füzetek IV. Pont a kultúráért. NKÖM, Budapest
48. FORSTER GYULA KÖZPONT MŰEMLÉKEI <http://www.nemzetimuelemek.hu/index.php/site/epuletek/>
49. FÜLÖP CS. 1985: *Tervpályázat kastélyok helyreállítására*. In: Idegenforgalom XXIV. évf. (1985)/11 sz. pp:7-8
50. G. ETÉNYI N.- HORN I. (szerk.) 2005: *Idővel paloták...:Magyar udvari kultúra a 16-17 században*. Balassi Kiadó, 2005.
51. GALAVICS G. 2000: *Magyarországi angolkertek*. Budapest, Balassi Kiadó, p:150. http://epa.oszk.hu/01600/01615/00003/pdf/12galavics_119_166.pdf
52. GARROD, B. & FYALL, A. 2000: *Managing heritage tourism*. Annals of Tourism Research, vol. 27, no. 3, pp. 682-708

53. GARROD, B. & FYALL, A. 2001: *Managing World Heritage Sites*.
54. GERŐ L. 1987: *Műemlékről mindenkinek*. Műszaki Könyvkiadó, p. 44.
55. GFK HUNGÁRIA PIACKUTATÓ INTÉZET 2008: *Kultúra és turizmus: utazásra motiváló kulturális látnivalók és programok*. In: Turizmus Bulletin XII/3, pp:20-28
56. HALL, C.M. - MCARTHUR, S. 1998: *Integrated Heritage Management*. London: Stationery Office.
57. HALL, C.M. – ZEPPEL, H. 1990: *Cultural and Heritage Tourism: the new Grand Tour?* Historic Environment, 7/3-4, pp:86-98.
58. HALL, S. 2006: *A kulturális identitásról*. pp: 60-85.
http://www.tek.bke.hu/files/szovegek/hall_a_kulturalis_identitasrol.pdf
59. HAMVAS B. (1985): *Az öt géniusz*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1985, p:176.
60. HANKISS E. - ANTALÓCZY T. - FÜSTÖS L. 2009: *[Vész] jelzések a kultúráról – jelentés a magyar kultúra állapotáról*. L'Hartman Kiadó, Budapest, 2009, p. 425.
61. HANUSZ Á. - NAGY A. – PETYKÓ Cs. 2012: *Kastélyok turisztikai hasznosítása vagy elhibázott funkcióváltás?* In: Modern Geográfia, **ELBÍRÁLÁS ALATT**, 2013. p:12.
62. HARTOG, F. 2003: *A történetiség trendjei – Prezentizmus és időtapasztalat*. L' Harmattan, Budapest, 2006, p: 208.
63. HOCK ZS. 2010: *A kulturális identitás metamorfózisai*. In: Iskolakultúra, 2010. 10. sz. 109-116.p <http://epa.oszk.hu/00000/00011/00151/pdf/2010-10.pdf#page=109>
64. HOCK Zs. 2011: *A kulturális örökség hatása az iskolai könyvtárra*. <http://olvasas.opkm.hu/Plugins/KonyvEsNeveles/index.php?view=articlePrint&id=1251>
65. HOFMEISTER – TÓTH Á. 2008: *A fogyasztói magatartás alapjai*, Aula Kiadó, Budapest, 2008, p. 246.
66. HOFSTEDE, G. 1980: *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*, VHE Kft, Budapest, 2008, p. 39.
67. HORVÁTH Á. (szerk.) et al 2012: *Fogyasztói magatartás*, Budapest, Perfekt Kiadó, 2012, pp. 14-50.
68. HORVÁTH A. 1999: *Turizmus a kultúrában (kultúra a turizmusban)*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1999, p. 23

69. HORVÁTH ZS. 2011: *Education for Sustainable Development in Tourism*. In: Matic, J.-Wallington, C. J. (szerk): *Tourism & Hospitality, Drivers of Transition*, Rochester Institute of Technology, 2011, pp: 682-690.
70. <http://epiteszforum.hu/ep-kornyezetben-ep-kastely>
71. <http://építészfórum.hu/node/14593>
72. <http://mek.oszk.hu/01800/01885/html/cd5m/kepek/egyhaztortenet/et152mk015.jpg>
73. <http://whc.unesco.org/criteria.htm#debut>
74. <http://whc.unesco.org/en/list>
75. <http://www.abbrevia.hu/index.php?menu=keresok&sub=17>
76. <http://www.edelenyikastelysziget.hu/sajtoszoba/hirek/hogy-ne-csak-lassak-unokaink-hanem-eljenek-is-meg-belole>
77. http://www.kormany.hu/download/5/6c/20000/Kultur%C3%A1lis_turizmus_fejleszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf
78. http://www.kormany.hu/download/5/6c/20000/Kultur%C3%A1lis_turizmus_fejleszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf#!DocumentBrowse
79. http://www.magyarzemle.hu/cikk/globalizacio_es_nemzeti_kultura_az_eu-ban
80. [http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=5688,2733,2742,2753,2754,2758,2777,5648,5757,5771,6844,](http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=5688,2733,2742,2753,2754,2758,2777,5648,5757,5771,6844)
81. http://www.nemzetimuemlek.hu/holtbodva/index.php?page=kert_bemutatas
letöltés: 2010-02-28.
82. <http://www.programturizmus.hu/destination-kastelyutak-eszak-magyarorszagon.html>
83. http://www.szepmagyarorszag.hu/files/fertod_park_terkep.jpg letöltés: 2013.05.27.
84. http://www.terport.hu/webfm_send/3990
85. <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011>
86. https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr2&xterkod=3502&xmutkod=&xtabkell=I&xtertip=K letöltés: 2010-02-28.
87. https://www.google.hu/?gfe_rd=ctrl&ei=9FU8U9q-DYTe8gf3pIGoDA&gws_rd=cr#q=Fej%C3%A9r+megyei+kast%C3%A9lyt%C3%BAr%C3%A1k;

88. HUSZ M. 2007: *Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról*. Bocz Nyomda, Pécs, pp. 43-44.
89. HUSZ M: 2007: *A kulturális örökségek turisztikai menedzselésének kérdései*. In: Turizmus Bulletin XI/3, pp:47-57
90. JÁK S. 1974A: *Eladó kastélyok*. -dr. Barcza Géza OMF nyomán- In: Idegenforgalom XIII. évf. 1974/ 5, pp 15-17
91. JÁK S. 1974B: *A műemléki kastélyok sorsa* – dr. Borda József, OMF ov. nyomán–, In: Idegenforgalom XIII évf. (1974)/7 sz. p:7.
92. JANKÓ F. 2002: *A hely szelleme*. IN: TÉT 2002/4. pp:39-62.
93. JÄTZOLD, R. 1993: *Differenzierungs- und Förderungsmöglichkeiten des Kulturtourismus und die Erfassung seine Potenziale am Beispiel des Ardennen-Eifel-Saar-Moselraums*. In: BECKER, CHR – STEINECKE, A (eds): *Kulturtourismus in Europa: Wachstum ohne Ende?*, Trier, 1993, ETI
94. KALMÁR M. 1999: *A magyar kastélyépítészet kifejezőeszközeinek XIX. századi változás-története*. előadásvázlat, BME, <http://www.eptort.bme.hu/doc/egyeb/kastely.html>
95. KELÉNYI GY. 1980: *Kastélyok, kúriák, villák* — 2. Átdolgozott kiadás — Corvina, Bp,1980, p: 109
96. KERN, K-G. 1987: *Maßnahmen zur Verbesserung der touristischen Nutzung von Kulturdenkmälern*. In: BECKER, CHR. (1987) (eds): *Denkmalpflege und Tourismus*, Trier, pp:111-122
97. KERSTETTER, D. L., CONFER, J. J., & GRAEFL, A. R. 2001: *An Exploration of the Specialization Concept within the Context of Heritage Tourism*. *Journal of Travel Research*, 39(3), 267-274.
98. KONDOR ZS. 2003: *„A kultúra fogalmának és tartalmának változása Cicerótól Carey-ig”* (részletek), In: GÁBOR KOVÁCS (ed.), *Virtuális egyetem Magyarországon*, Budapest: Typotext 2003, pp. 338-344.
99. KOPPÁNY T. – DERCSÉNYI, B. 1998: *Magyar Kastélyok, Budapest*. Officina '96 Kiadó, 1999, p:
100. KOPPÁNY T. 1974: *„A castellumtól a kastélyig”*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, XXIII. évf., 4.sz., p.285-299., Budapest, 1974.
101. KÓSA L. 1998: *Magyar művelődéstörténet*. Osiris Kiadó Budapest, 1998, pp:140-148, 222-239,

102. KOVÁCS B. – GERLACH V. 2007: *A 2007-2013 közötti hazai fejlesztéspolitika turisztikai vetülete*. Turizmus Bulletin, 11. évf. 3. szám, pp. 39-46
103. KRANCSNÉ SZABÓ I. 2010: *Keresleti és kínálati trendek a kulturális turizmusban*. In: Aubert A. – Gyuricza L.-Husztai P. 2012: *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*, Pécs, Publikon Kiadó, pp. 103-109.
104. KSH 2012A: *Észak – Magyarország megyéinek gazdasági – társadalmi helyzete. 2010*. http://www.ksh.hu/apps/shop.lista?p_lang=HU&p_temakor_kod=T7
105. KSH 2012B: *Népmozgalmi események alakulása az Észak – Magyarország régió kistérségeiben*
http://www.ksh.hu/apps/shop.lista?p_lang=HU&p_temakor_kod=T7
106. KSH 2013: *Népszámlálás 2011 – Területi adatok – 3.5.; 3.10.; 3.11; megyei bontásban* http://www.ksh.hu/apps/shop.lista?p_lang=HU&p_temakor_kod=T7
107. KSH, Településstatisztikai adatok, 2010. CD.
108. KULIN F. 2004: *Globalizáció és nemzeti kultúra az EU-ban*. In: Magyar szemle, XIII. évf. 7-8 sz, pp: 8-20.
109. *Kulturális turizmus fejlesztési stratégia 2009*. Budai és Barta Kft, Budapest, 2009. pp. 45-46.
http://www.kormany.hu/download/5/6c/20000/Kultur%C3%A1lis_turizmus_fejleszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf#!DocumentBrowse
110. KUSTÁN M. 2005: *Az arisztokrácia kertjei a 16-17. századi Magyarországon*. In: G. ETÉNYI, N- HORN, I (szerk): *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században*, Balassi Kiadó, Budapest, 2005, pp: 468-490
111. L. SIMON, L. 2009: *Az örökségvédelem gazdasági hatásai*. In: Kortárs Irodalmi és Etikai Folyóirat 2009/10. www.kortaronline.hu/regiweb/1004/lisimon.htm
letöltve: 2013. 02. 13.
112. L. Z. 1988: *Kastélyfelújítás idegen tőkével*. In: Idegenforgalom XXVII.évf. (1988)/4 sz. p:27
113. LENGYEL M. 1988: *A kultúra és a turizmus együttműködési lehetőségei*. Kultúra és turizmus kutatási füzetek 1. Bp 1989,
114. LENGYEL M. 1994: *A turizmus általános elmélete*. KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest, p. 33.
115. LETENYEI L. 2012: *Kulturális antropológia – Elmélettörténet*, Typotex Kiadó, Budapest, 2012, p:28

116. LUKOVICH T. 2001: *A posztmodern kor városépítészeti kihívásai*. Pallas Stúdió, Budapest, 2001, p: 194
117. Manager Magazin, 2013/5-6, pp: 40-44; Világgazdaság - melléklet, tematikus különszám.
118. MÁRKUS GY. 1992: *A kultúra – Egy fogalom keletkezése és tartalma*, In: Kultúra és modernitás (Hermeneutikai kísérletek sorozat), Budapest, MTA Könyvtár – T-Twins Kiadó és Tipográfiai Kft, 1992, pp. 9-41.
119. *Melléklet a 2001 évi LXIV törvényhez, Az állam kizárólagos tulajdonában tartandó műemlékek és műemlékegyüttesek jegyzéke*. p: 14, CD jogtár
120. MICHALKÓ G. – RÁTZ T. 2005: *A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai*. In: Enyedi, Gy – Keresztény, K (szerk): *A magyar városok kulturális gazdasága, Magyarország az ezredfordulón Stratégia Tanulmányok*, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2008.
121. MICHALKÓ G. 2004: *A turizmuselmélet alapjai*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2004, pp. 20-21.
122. MICHALKÓ G. 2010: *A turisztikai termék*. In: Michalkó G. (szerk): *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*, PTE TTK, FI, (ISBN:978-963-642-435-0) „Komplex megközelítésű digitális tananyagfejlesztés...”
123. *MISKOLC megyei jogú város 2007-13 időszakra vonatkozó városfejlesztési stratégiája és operatív programjai* I. kötet, Miskolci Egyetem, (2005 február) pp. 70-109.
124. MT. Zrt – M.Á.S.T. Piac- és Közvélemény-kutató Társaság (2005): *A Magyar lakosság étkezési és alkoholfogyasztási szokásai és Magyarország gasztronómiai imázsa 2005-ben*. In: *Turizmus Bulletin*, X/1, pp. 39-49.
125. MT. Zrt 2012: *Reprezentatív felmérés a magyarok utazási szokásairól* (sajtóanyag), pp. 1-2.
126. MT. ZRT, KUTATÁSI CSOPORT – GFK HUNGÁRIA 2008: *Kultúra és turizmus. Egy fókuszcsoporthoz tartozó kutatás eredményei* In: *Turizmus Bulletin*, 2008/3, pp. 20-28.
127. MT. ZRT, KUTATÁSI CSOPORT – M.Á.S.T. Piac és Közvéleménykutató Társaság 2007: *A magyar lakosság fesztivállátogatási szokásai*. 2007, *Turizmus Bulletin*, 2010/3, pp:2-11.
128. MT. ZRT, KUTATÁSI CSOPORT 2008: *A magyar lakosság kulturális turizmussal kapcsolatos ismeretei, attitűdjei és utazási szokásai*. In: *Turizmus Bulletin* XII/3, pp:2-19

129. NAGY A. – HORVÁTH ZS. 2012: *Adalékok a kastélyszállók menedzsment és marketing megoldásaihoz*. VI. Magyar Földrajzi Konferencia, pp: 628-639
http://geography.hu/mfk2012/pdf/Nagy_Adrienne.pdf
130. NAGY A. – PETYKÓ CS. 2007: *Adalékok a kastélyok turisztikai célú hasznosításához és megközelíthetőségükhöz Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. In: Tésits – Tóth – Papp (szerk): *Innovációk a térben, PTE FDI 2007*, pp:141-167
131. NAGY A. 2009: *Károlyiak Zemplénben*. In: dr. Frisnyák – dr. Gál (szerk): *A Kárpát – medence környezetgazdálkodása, 2009*, Szerencs, pp:329-338.
132. NAGY A. 2010: *Kastélyok turisztikai szerepe a XX. században*. In: Aubert A.-Gyuricza L. – Huszti Zs. (szerk): *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*, Pécs, PTE TTK FI – PTE IGYK GTI, 2012, pp. 667-677.
133. NAGY A. 2011: *Kastélyok és TDM Észak – Magyarországon*. In: Hanusz Á. (szerk.): *A helyi TDM szervezetek szerepe a desztináció turisztikai kínálatának fejlesztésében*, Debrecen, Kapitális Nyomda, 2011, pp: 103-120.
134. NAGY A. 2013: *Örökségi érték új szerepben, avagy az edelényi L'Hullier kastély jövője*. in: Frisnyák S. – Gál A. (szerk): *Kárpát-medence: természet, társadalom, gazdaság. Földrajzi tanulmányok*, Nyíregyháza-Szerencs, 2013, pp:497-510.
135. NEMERKÉNYI A. – BORA GY. 2002: *Hazánk Magyarország*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002, p:194
136. *Nemzeti Turizmusfejlesztési Konceptió (NTK) 2014-2024* Nemzetgazdasági Minisztérium, Nemzetgazdasági tervezési Hivatal, 2014.
137. *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NTS) (2005)* Turizmus Bulletin – Különszám, Magyar Turizmus Rt. XI. évf. 56p.
138. NFÜ Pályázati Kereső <http://www.nfu.hu/content/57> letöltve: 2013.03.11.
139. NKA kutatások 3. 2006: *Fesztivál – világ*. KultúrPont Iroda, Budapest, 2006, pp. 15-124. <http://www.kultindex.hu/letolt/kiadvany/NKA3-rovid-web.pdf>
140. NKA kutatások 4. 2007: *Műemlékek, múzeumok mindenkinek?* KultúrPont Iroda, Budapest, 2007, pp. 105-117, 204-205. <http://www.kultindex.hu/letolt/kiadvany/NKA4-rovid-web.pdf>
141. NURYANTI, W. 1996: *Heritage and Postmodern Tourism*. Annals of Tourism Research Vol. 23. Nr. 2., pp: 249-260.

142. OLAJOS Cs. 2001: *Kastélyok és kúriák Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. In: Tanulmánykötet Détschy Mihály 80. születésnapjára, szerk. Bardoly István és Haris Andrea; Budapest, KÖH, Budapest, 2002, pp:633-663.
143. ÖRSI K. 1992: *Történeti kertek* <http://www.okotaj.hu/szamok/02/korny1.html> letöltve: 2013. 06. 06
144. PARK, H.Y., 2010: 'Heritage Tourism. Emotional Journeys into Nationhood.' *Annals of Tourism Research*, Vol. 37, No. 1, pp. 116–135.
145. PORIA, Y.- REICHEL, A. –BIRAN, A. 2006: *Heritage Site Management, Motivations and Expectations*. *Annals of Tourism Research*, 33/1, pp: 162-178
146. PRAZSÁK G. 2012: *Kultúra és értékek*. előadás, Értékek, Érzelmek, Generációk konf., 2012. http://prazsak.hu/eloadasok/mkpszk/prazsak_mkpszk_2012_10.pdf
147. PRENTICE, R. 1993: *Tourism and Heritage Attraction*. London, Routledge
148. PRETES, M. 2003: *Tourism and nationalism*. *Annals of Tourism Research*, 30/1. pp:125-142.
149. PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2000: *Az attrakciótól az élményig – A látogatómenedzsment módszerei*. Geomédia Kiadói Rt., Budapest pp. 45-46.
150. R. VÁRKONYI Á. 2005: *Tradíció és innováció a kora-újkori Közép-Európa udvari kultúrájában*. In: G. ETÉNYI , N- HORN, I (szerk): *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században*, Balassi Kiadó, Budapest, 2005, pp:60-113
151. RÁTZ T. 2011: *A kulturális turizmus fejlődéstörténete*. In: MICHALKÓ G. et al. (szerk): *E- Turizmus, Turisztikai terméktervezés és fejlesztés, 5. Fejezet: Kulturális turizmus*. PTE 2011. <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e85>
152. RICHARDS, G. 2001: *Cultural Attractions and European Tourism*, Wallingford: CAB International
153. SÁGHY Gy. – VÁLI, I. 2005: *Úrlakok, udvarhelyek....*, Printer Art KkT, Budapest, 2005, p:99
154. SCHWARTZ, S-H. és BILSKY, W. 1987: *Toward a univesral psychological stucture of human values*. In: *Journal of Personality and Social Pishology*, 53 évf. pp:550-562.
155. SIMON, R (2003): *A vallástörténet klasszikusai*, Szöveggyűjtemény, Osiris, Budapest, 2003 p: 658;

156. SISA J. 2007: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon – A historizmus kora*. Vince Kiadó Bp, 2007, p:388
157. SONKOLY G. 1999: *A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei*. Régió, 2000. 11. évf. 4. sz. p. 45-66.
158. SONKOLY G. 2009: *Léptékváltás a kulturális örökség kezelésében*. Tabula, 2009. 12. (2.) sz. p. 199-210.
159. SPIEGLER P. 2011: *A turisztikai imázselemzés. Turisztikai „tér-képek” a Dél-Dunántúlról*. PhD értekezés Tézis füzet, Pécsi Tudományegyetem, TTK, FDI http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/tezis/tezis_spiegler_nv.pdf
160. STEINECKE, A. 1993: *Kulturtourismus, Chancen und Gefahren*. In: Becker – Steinecke (szerk): *Megatrend Kultur? Chancen und Risiken der touristischen Vermarktung des kulturellen Erbes*, Trier, E.T.I., 1993.
161. STEINECKE, A. 2007: *Kulturtourismus*. Oldenbourg Verlag München Wien 2007, pp:64-91, 334-341,
162. SÜLYÖK J. 2005: *Kulturális Turizmus az európai városokban*. In: *Turizmus Bulletin IX/3*, pp:18-29
163. SWARBROOKE, J. 1994: *The Future of the Past: Heritage Tourism Into the 21st Century*. In: Puczko L. – Rátz T. (szerk): *Az attrakciótól az élményig*, Geomédia Budapest, 2000, pp:70-81.
164. SWARTZ, S. H. – BILSKY, W. 1987: *Values and Personality*, In: *European Journal of Personality*, Vol. 8, (1994) pp. 163-181.
165. SZABÓ G. 2003: *A kulturális örökség védelme és hasznosításának tapasztalatai interregionális együttműködésben. az AVEC program értékelése*, In: *Turizmus Bulletin*, 2003/4, pp: 22-31.
166. SZABÓ G. 2011: *Példa egy szellemi kulturális örökségi érték valorizációjára*. In: Bassa L. (szerk): *Tanulmányok az örökségmenedzsmentről 2. Információs Társadalomért Alapítvány*, 2011, pp:261-282.
167. SZABÓ G. 2012: *Örökségi értékeken alapuló turizmusfejlesztés a Duna mentén*. In: Aubert A. – Gyuricza L. – Huszti Zs. (szerk): *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*, Pécs, Publikon Kiadó, 2012, pp: 329-338.
168. SZABÓ G. et al. 2009: *A Kárpát-medence természeti és kulturális örökségi értékei*. In: Fábíán Sz. Á-Kovács I.P. (szerk.): *Az édesvízi mészkövektől a sivatagi kergekig*.

- Tanulmánykötet a 70 éves Schweitzer Ferenc professzor úr tiszteletére, Pécs. PTE TTK, Földrajzi Intézet, 2009, pp: 91-118.
169. SZEKENI ZS. 1988: *Kastélyok? Kúriák? Panziók?* In: Idegenforgalom XXVII évf. (1988)/3 sz. pp:4-5
 170. SZIJÁRTÓ ZS. – HAVASRÉTI J. – K. HORVÁTH ZS. (2010): A város láthatatlan mintázata. Pécs városa mint az emlékezet helye. Budapest, Gondolat Kiadó, 2010, p:241.
 171. SZONDA IPSOS – MT. ZRT. 2000: *A felnőtt lakosság véleménye az aktív üdülési és kulturális tevékenységekről*, In: Turizmus Bulletin, III/2, [http://itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus Bulletin/00_12/R-38.htm](http://itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/00_12/R-38.htm)
 172. TÁRKI 2009: *A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei*, pp: 85-98. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_kotet_teljes.pdf
 173. THIMOTHY, D.J. - BOYD, S.W. 2003: *Heritage Tourism*. Pearson Education, 2003, p: 327.
 174. TIBORI T. 2001: *Kulturális magatartás- és értékváltozások*. In: Educatio, 10. évf. 3. sz. pp: 517-529.
 175. TÓTH I. GY. 2009: *A gazdasági növekedés társadalmi-kulturális feltételei*. (TÁRKI - zárójelentés) http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf
 176. TÓTH J. (szerk) 2002: *Általános társadalomföldrajz II*. Budapest-Pécs, Dialóg – Campus Kiadó, 2002, pp. 287-304.
 177. TÖRŐCSIK M. 2006: *Fogyasztói magatartástrendek*, Akadémia Kiadó, Budapest, 2006, pp. 59-73.
 178. TÖRŐCSIK M. 2011: *Fogyasztói magatartás – Insight, trendek, vásárlók*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2011. p:500.
 179. TRÓCSÁNYI A. 2005: *A kultúra térbelisége – kulturális földrajz*. In: Tér – Társadalom – Kultúra, (szerk:) Török J. Szeged, 2006, Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ, p: 34, 40.
 180. TRÓCSÁNYI, A. – TÓTH J. 2002: *A magyarság kulturális földrajza*. II. Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 361 p.
 181. TUNBRIDGE, J.E. – ASHWORT, G.J. 1996: *Dissonant heritage: the Management of the Past as a Resource in Conflict*. Published by J. Wiley, 1996, p. 299
 182. ÚJ MAGYARORSZÁG FEJLESZTÉSI TERV (2007-2013) http://www.nfu.hu/umft_operativ_programok

183. *Universal Declaration on Cultural Diversity*, Adopted by the General Conference of the UNESCO at its thirty-first session on 2 November 2001.
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CulturalDiversity.aspx>
184. VÁGI B. 2008: *A hazai aktív kulturális közönség vizsgálata a Reneszánsz év – 2008 keretében*. Hungarofest Kft, 2008. In: *Turizmus Bulletin*, XIII/3, pp. 48-56.
185. VARGA K. 2007: *Kastélyprogramok – részsikerek*. Várak kastélyok templomok – történelmi és örökségturisztikai folyóirat, 3. évf. 5. szám, pp. 8-11.
186. VÁRKONYI E. 1986: *Menteni - és hasznosítani – Régi kastélyok új „szerepben”*. Vas népe.
187. www.nfu.hu/download/46849/NFU_130228_STR_osszefoglalo_Hu.pdf
188. www.nfu.hu/strategiai_jelentes_2012
189. www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=11959 letöltés: 2013. 06. 12.
190. www.tdmszovetseg.eu/files/_tdmsz/download_files/20/TDM_lista_2013.02.04.xls
191. YU-JU, W.- WU, C.- YUAN, J. 2010: *Exploring visitors' experiences and intention to revisit a heritage destination: The case for Lukang, Taiwan*. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 11(3), 162-178.

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET: Interjúkérdések 146.o.
2. MELLÉKLET: Kérdőív 147.o.
3. MELLÉKLET: UNESCO világörökségi listán szereplő kastélyok és paloták 149. o.
4. MELLÉKLET: Kastélyban működő szálláshelyek listája Magyarországon 150.o.
5. MELLÉKLET: Észak – Magyarországi kastélyok összesítő táblázata 152.o.
6. MELLÉKLET: ROP TDM pályázaton nyertes és NGM által regisztrált szervezetek 154.o.

1. melléklet: Interjú alanyok, időpontok és kérdések

	NÉV	TITULUS	DÁTUM
1.	Dr. Tamás Edit	Sárospataki Vár - igazgató	2011. 08. 31
2.	Csuha Gergő	Kőkapu, Vadászkastély, marketing asszisztens	2011. 08. 31.
3.	Suhaj Zsuzsanna	Károlyi-kastély, Füzérradvány, idegenvezető	2011. 08. 27.
4.	Bálint Éva Kamilla	Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, csoportvezető	2011. 10. 03.
5.	Gergely Zsolt	MNG, műszaki igazgató - helyettes, projektfelelős	2011. 10. 03. 2013. tavasz
6.	Bay Judit	Edelény, projektvezető	2012. szept.
7.	Gulyás Eszter	MSzÉSz, kastélyszálló szekció, titkár	2013. tavasz

Kérdések:

- Ki az épület tulajdonosa? Ki képviseli itt helyben?
- Mióta működik/üzemel jelenlegi funkciójában az épület?
- Össze tudná foglalni a helyszínhez kapcsolódó legjelentősebb eseményeket?
- Mi a szolgáltatás /tevékenység profilja és miből tevődik össze?
- Hány munkatárssal üzemelnek?
- Milyen rendezvények vannak rendszeresen?
- Honnan érkeznek a vendégek / látogatók?
- Hogyan alakul a bevétel, milyen arányban vannak az egyes elemek?
- Melyek voltak a legutóbbi projektek?
- Milyen projekteket terveznek? Milyen forrásból?
- Van-e partnerük és ki a legjelentősebb?
- Hogyan tudnak együttműködni a településsel?
- Van konkurencia? Hol és melyik szolgáltató?
- Hogyan alakulnak a vendégforgalmi adatok és mi a tendencia?
- Tagjai valamilyen helyi szerveződésnek (TDM)?
- Milyen külföldi kapcsolattal rendelkeznek szakmai és társadalmi/civil vonalon egyaránt?
- Mely szolgáltatókkal működnek együtt? Mióta?

2. melléklet: KÉRDŐÍV

KÉRDŐÍV A KULTURÁLIS IDENTITÁS ÉS KASTÉLYSZÁLLÓK TÉMAKÖRÉBEN

Helyszín: település

Kérem írja be, ill. jelölje be a választ az alábbi kérdésekre!

1. **Életkora** Kiskorú 18-24 év 25-44 év 45-65 év 65 év felett
Neme: férfi nő
2. **Iskolai végzettsége:**
 8 általános középtiskola szakmai képzés főiskola/egyetem egyéb:.....
3. **Állampolgársága:**..... **Nemzetisége:**.....
4. **Lakhelye:**..... (csak településnév!)
 Amennyiben ezt nem szeretné megadni, kérjük a kérdés alábbi részét töltsse ki!
 megye kistérség
 Falu község város megyeszékhely
5. **Kivel utazik általában?**
 egyedül házastársal családdal kollegákkal barátokkal
6. **Miért ezt a kastélyt választotta úti céljak?**
 Már jártam itt. Olvastam róla. Ajánlották. Útba esett. Ajándékba kaptam a lehetőséget.
7. **Mennyi időt tölt el a kastélyban?**
 egy nap 2-3 nap hét közben hosszú hétvége egy hét ennél több
8. **Szálláshely választásában milyen szempontok voltak fontosak?**
 (1 nem fontos - 5 nagyon fontos)
- Dívatosak a kastélyszállók, környezetemben
 többen is jártak már ilyenben 1-2-3-4-5
 Csendes, nyugalmas környezet, park 1-2-3-4-5
 Elhelyezkedés, megközelítés 1-2-3-4-5
 Az épület külső megjelenése 1-2-3-4-5
 Szolgáltatások sokszínűsége 1-2-3-4-5
 Átérezhető kapcsolat a történelmi múlttal 1-2-3-4-5
 Korhű belső kialakítás 1-2-3-4-5
 Szolgáltatás színvonala 1-2-3-4-5

9. **Az Ön kulturális beállítottságához mennyire kapcsolódik a kastélylátogatás?** (1 - nem kapcsolódik, 5 - nagyon erősen kapcsolódik)
 1-2-3-4-5
10. **Van-e olyan kínált termék, amelynek kimagasló színvonaláért szívesen visszatérne a kastélyba?** Kérjük, az alább felsoroltakat állítsa fontossági sorrendbe! (5: az Önnek legfontosabb!)
- wellness/gyógyászati szolgáltatások
 vendéglátás
 rendezvény a szállodában ill. annak környékén
 csomag ajánlat
 a kastélyban nézhettem a történelem egy szakaszát
 egyéb:.....
11. **Mi volt az Ön utazási döntésének motivációja?**
 egészségmegőrzés kikapcsolódás/pihenés továbbképzés/tréning konferencia
 üzleti utazás családi/baráti rendezvény kulturális érdeklődés kedvezményes lehetőség
 egyéb (pl. vallási meggyőződés):.....
12. **Egyetért azzal a megállapítással, hogy válságos időkben stabilitást ad a történelmi múlttal való megismerkedés?** (1 - nem értek egyet, 3 - közömbös megállapítás, 5 - teljesen egyetértek)
 1-2-3-4-5
13. **Honnan értesült a kastélyról?**
 újsághirdetés/prospektus szóbeli ajánlás közösségi média nyereleményjáték internet
14. **Mennyire érdeklődik Ön a múlt, a történelem iránt?** (1- egyáltalán nem, 5- nagyon)
 1-2-3-4-5
15. **Mennyire elégedett az épület múltját bemutató anyaggal?** Amennyiben nincs ilyen, igényli-e? (1 - nem vagyok elégedett, 5 - teljesen elégedett vagyok)
 Igénylem az ilyen információt. / Nem igénylem. Elégedettség fok: 1-2-3-4-5
16. **Mire asszociál ha a kastély szót hallja?** Válassza ki az 5 legjellemzőbbet!
- arisztokrácia reprezentatív épület költséges fenntartás történelmi múlt
 szálloda múzeum birtokközpont főúri életmód tágas terek
 cselédség szalon bálók - fogadások műemlék kastélykert
 Egyéb:.....

19. Egyetért azzal a megállapítással, hogy egy ilyen szállodában szerzett élményt áthatja a történelem? (1 – nem értek egyet, 5 – teljes mértékben egyetérték)

1 – 2 – 3 – 4 – 5

20. Az Ön véleménye szerint a kastélyok arculat-formáló ereje települési szinten jelentős? (1 – nem jelentős; 5 – nagyon jelentős)

1 – 2 – 3 – 4 – 5

21. Az Ön véleménye szerint a kastélyok arculat-formáló ereje kistérségi szinten jelentős? (1 – nem jelentős; 5 – nagyon jelentős)

1 – 2 – 3 – 4 – 5

22. Az Ön véleménye szerint a kastélyok arculat-formáló ereje regionális szinten jelentős? (1 – nem jelentős; 5 – nagyon jelentős)

1 – 2 – 3 – 4 – 5

23. Hallott már a kastélyt építő családról? igen nem

24. Ön szerint napjainkban kik a legnagyobb kastélytulajdonos(ok) hazánkban?

önkormányzatok Magyar állam befektetők egyház egykori építetők

25. Az Ön meglátása szerint egy kastélyépület jellemzően/általában hány lakható szobával rendelkezik? Nem a szálloda, hanem az eredeti épület!

10 alatt 11-20 szoba 21-30 szoba 31-40 szoba 41-50 szoba 50 szoba felett

26. Egy kastély milyen hasznosítási módjával ért egyet? Több választ is elfogadunk (max.3 db)!

Magántulajdon, nagyközönségtől elzárva. Közművelődési hasznosítás: múzeum, kiállító tér.

Szálláshely. Önkormányzati épület. Gazdasági épület: raktár, üzem. Iskola/óvoda.

Egészségügyi létesítmény. Nincs hasznosítva. Rendezvény helyszín. Cégekörpont.

27. Nevezzen meg még 3 kastélyt és/vagy települést, amiről / ahol épületről tudomása van!

.....

28. Járt már kastély – múzeumban? igen nem

Hol:.....

29. Ön szerint a mai Magyarország területén hány kastélyépület található (romos is beleértve)?

100 alatt 101-200 között 201-400 között 401-600 között 600 felett

30. Mennyire ért egyet az alábbi megállapításokkal? (1 – egyáltalán nem; 5 – teljesen)

	1	2	3	4	5
A nemzeti kulturális identitás része az erkölcs és a művészet.					
Az egyen kulturális identitását az iskola képez jelentősen befolyásolja.					
A történelmi érdeklődés kulturális érdeklődés is egyben.					
A hagyományok, társadalmi / politikai gyakorlatok hatnak az egyen identitására.					
A kulturális identitás kifejezésére a szabadidő biztosít keretet.					
A művészetek, az építészet a kultúra legjavnyosabb megjelenési formái.					
A hétköznapi bennünket körülvevő környezet is a kultúra része.					

31. Milyen módon / közlekedési eszközzel érkezett a kastélyba?

autó vonat külön busz vízi úton magángéppel transzferrel

32. Értelmezze az épület külső megjelenését az alábbi skálán (1-5)!

1 – 2 – 3 – 4 – 5

33. Értelmezze az épület belső kialakítását az alábbi skálán (1-5)!

1 – 2 – 3 – 4 – 5

34. Értelmezze az épület parkjának kialakítását az alábbi skálán (1-5)!

1 – 2 – 3 – 4 – 5

35. Tervezi-e, hogy visszatér a kastélyba? igen nem

36. Az Ön véleménye szerint mivel bővíthető a jelenlegi szolgáltatási kör?

.....

37. Ajánlana a szállodat ismerőseinek? igen nem

Köszönöm, hogy válaszaival segítette munkámat! A rendelkezésre bocsátott adatok/ információk titkosak, harmadik fél részére nem továbbíthatók.

Nagy Adrienne,
 BGF KVIK, Turizmus tanszék
 kutatásvértető

3. melléklet: UNESCO világörökségi listán szereplő kastélyok és paloták

2013. 06. 05.

	ORSZÁG	TELEPÜLÉS	KASTÉLY	ÉV
1.	Anglia	Woodstock	Blenheim-kastély	1987
2.	Ausztria	Bécs	Schönbrunni Kastély és parkja	1996
3.	Benin	Abomey	Királyi paloták	1985
4.	Csehország	Kroměříž	Katélykomplexum és kertek	1998
5.	Dánia	Helsingør	Kronborg-kastély	2000
6.	Fehéroroszország	Mir	Várkastély	2000
7.		Nesvizh	A Radziwill család rezidenciája	2005
8.	Franciaország	Versailles	Versailles-i kastély és parkja	1979
9.		Fontainebleau	Fontainebleau kastélya és parkja	1981
10.		Nancy	Place Stanislas, Place de la Carrière és Place d'Alliance	1983
11.	Ghana	Erődítmények és kastélyok, középső és nyugati régiók		1979
12.	Haiti	Történelmi Nemzeti Park, benne Sans Souci kastélya		1982
13.	Horvátország	Split	Diocletianus palotája	1979
14.	Japán	Himeji	Himeji-jo kastély	1993
15.	Kína	Chengde	Nyári rezidencia (palota) és templomai	1994
16.	Kuba	Santiago del Cuba	San Pedro de la Roca kastély	1997
17.	Lengyelország	Malbork	Német lovagrend kastélya	1997
18.	Németország	Würzburg	Érseki kastély és kastélykert épületei	1981
19.		Brühl	Augustsburg és Falkenlust kastély	1984
20.		Potsdam	Sanssouci, Neues Palais, Cecilienhof	1990
21.		Berlin	Charlottenburg	1990
22.		Quedlinburg	Kastély, templom és óváros	1994
23.	Olaszország	Vicenza	Villa Almerico-Capra	1994
24.		Torino	Savoyai királyi család rezidenciája	1997
25.		Caserta	XVIII. sz-i királyi palota	1997
26.		Tivoli	Villa d'Este	2001
27.	Svájc	Bellinzona	Castel Grande, Sasso Corbaro, Montebello	2000
28.	Svédország	Drottningholm	Királyi palota	1991

Előfordul, hogy egy településen/helyszínen több kastélyépület is védelem alatt áll, így a védelem alatt álló kastélyok száma meghaladja a 36 db-ot.

4. melléklet: Kastélyban működő szálláshelyek listája 2013.

(kastelyszallo.lap.hu alapján)

	TELEPÜLÉS	MEGYE	KASTÉLYSZÁLLÓ	EGYÉB
1.	Alsópetény	Nógrád	Prónay Kastély	
2.	Balf	Győr-M-S	Gyógy - Kastélyszálló	
3.	Balatonszepezd	Veszprém	Sir David Castle	
4.	Bercel	Nógrád	Berceli Kastély	
5.	Bikal	Tolna	Puchner Kastély****	
6.	Bozsok	Vas	Sibrik Kastélyszálló	
7.	Budapest	Pest	Szent György Fogadó	butik hotel
8.	Bük	Vas	Büki Kúria	
9.	Egerszólát	Heves	Brezovay Vendégház	
10.	Erdőbénye	Borsod-A-Z	Erdőfénye Kastély Szálló	Szirmay birtok volt
11.	Erdőtarcsa	Nógrád	Akadémiai Üdülő	Szentmiklóssy kastély
12.	Felsőmocsolád	Somogy	Chateau Bánó	
13.	Fonyód	Somogy	Boros Kastély Vendégház	
14.	Gyöngyöstarján	Heves	Oktató és Üdülőház	Borhy-kastély
15.	Győr	Győr-M-S	Klasmont Hotel	
16.	Hédervár	Győr-M-S	Héderváry Kastély****	
17.	Inárcs	Pest	Bodrogi Kúria	
18.	Kaposújlak	Somogy	Szarkavár Kastélyszálló	Somssich-kastély
19.	Kenderes	Jász-N-Sz	Horthy-kastély	iskola és kollégium
20.	Kétpó	Jász-N-Sz	Almásy Kastélyhotel***	
21.	Kéttornyúlak	Veszprém	Elit Kastélypanzió	Zichy-kastély
22.	Kozmapusztá	Somogy	Hertelendy Kastélyszálló	*****
23.	Lajosmizse	Bács-Kiskun	Gerébi Kúria	
24.	Lillafüred	Borsod-A-Z	Hunguest Hotel Palota****	
25.	Misefa	Zala	Kastélyszálló	Fábiánics-kastély
26.	Mocsolád	Somogy	Bánó Mária Kastélyszálló	
27.	Nagycenk	Győr-M-S	Széchenyi Kastélyszálló***	
28.	Kőkapu	Borsod-A-Z	Vadászkastély és Hotel***	Károlyi-kastély
29.	Nógrádgárdony	Nógrád	Főnix Kastélyszanatórium	Zichy-kastély
30.	Noszvaj	Heves	Oxigén Hotel****	Gallasz-kastély volt
31.	Öttevény	Győr-M-S	Chateau Földváry	
32.	Parásdsasvár	Heves	Kastélyhotel Sasvár	Károlyi-kastély
33.	Pomáz	Pest	Teleki - Wattay kastélyszálló	
34.	Poroszló	Borsod-A-Z	Club Thermál kastély	

35.	Szépalmapuszta	Veszprém	Hotel Szépalma	Eszterházy-Mikó kastély
36.	Szedres	Tolna	Lovas Udvarház	Bezerédj-Fiáth kastély
37.	Pusztacsalád	Győr-M-S	Pusztacsalád Kastélyszálló	Széchenyi-kastély
38.	Pusztaradvány	Borsod-A-Z	Pallavicini Kastélyszálló***	nem üzemel
39.	Pécsvárad	Baranya	István Király Szálló	
40.	Ráckeve	Pest	Savoyai Kastélyszálló***	
41.	Röjtökmuzsaj	Győr-M-S	Szidónia Kastélyszálloda****	Verseggy Nagy kastély
42.	Sitke	Vas	Kastélyfogadó	Felsőbüki Nagy kastély
43.	Simontornya	Tolna	Fried Kastély Szálloda és Étterem****	
44.	Somogyeszi	Somogy	Gesztenye Kastélyhotel	Jankovics – Bésán kastély
45.	Szécsisziget	Zala	Andrássy - Szapáry Kastély	???
46.	Szeleste	Vas	Festetich Kastélyszálló***	
47.	Szilvásvárad	Heves	La Contessa Kastélyhotel****	Erdődy-kastély
48.	Szirák	Nógrád	Kastély Hotel Szirák****	Teleki-kastély
49.	Szokolya	Pest	Kastélyhotel Királyrét	
50.	Tarcal	Borsod-A-Z	Gróf Degenfeld Kastélyszálló****	
51.	Tizzacsege	Sz-Sz-Bereg	Szépségkastély	Vay-kastély
52.	Tiszaroff	Sz-Sz-Bereg	Borbély Kastélyhotel	
53.	Tét	Győr-M-S	Pokvár Kastély	
54.	Tótvázsony	Veszprém	Cseri Katsélyszálló	
55.	Vasszécsény	Vas	Ó-Ebergényi Kastélyszálló	
56.			Új-Ebergényi Kastélyszálló	
57.	Verseg - Fenyőharaszt	Pest	Fenyőharaszt Kastélyszálló	Podmaniczky-kastély
58.	Vértessomló	Komárom	Classix Small Luxury Deign Hotel	Eszterházy-kastély
59.	Visegrád	Pest	Vár Hotel	
60.	Visz	Somogy	Chateau Visz	Jankovich-kastély
61.	Zalacsány	Zala	Batthány Kastélyszálló	
62.	Zomba	Tolna	Szent Gaál Kastély és Borház	
63.	Zsedény	Vas	Maróthy Kúria	
64.	Zsennye	Vas	Alkotó Otthon	Sennyey-Bezerédj Kastély

**5. melléklet: Észak – Magyarországi Idegenforgalmi Régió kastélyai -
összesített lista-**

Lásd EXCEL csatolásban!!!

6. Melléklet: **ROP TDM pályázaton nyertes és NGM által regisztrált TDM szervezetek listája (2013)**

	Szervezet neve	NGM TDM Regisztráció	Cím	Honlap
1.	Aba Turisztikai Egyesület	Regisztrált	3896 Telkibánya, Rákóczi út 20.	www.abatur.hu
2.	Eger és Térsége TDM Egyesület	Nem regisztrált	3300 Eger, Bajcsy-Zs u. 9.	http://www.csillagvidek.hu/
3.	Gyógyvizek völgye Egerszalók - Demjén - Egerszólát TDM Egyesület	Regisztrált	3394 Egerszalók, Kossuth út 17.	www.gyogyvizekvolgye.hu
4.	Gyöngyös - Mátra Turisztikai Közhasznú Egyesület	Regisztrált	3200 Gyöngyös, Fő tér 10.	http://www.gyongyos-matra.hu
5.	Mátra Jövője Turisztikai Egyesület	Regisztrált	3235 Mátraszentimre, Rákóczi u. 16.	www.matrajovoje.hu
6.	Mátra Térségi TDM Nonprofit Kft.	Regisztrált	3200 Gyöngyös, Fő tér 10.	
7.	Matyófüldi Idegenforgalmi Egyesület	Regisztrált	3400 Mezőkövesd, Szent László tér 23.	www.mezokovesd.hu
8.	MIDMAR Miskolci Idegenforgalmi Marketing Nonprofit Kft.	Regisztrált	3525 Miskolc, Széchenyi utca 6.	www.miskolc.hu/turizmus
9.	Művészetek Háza Eger Nonprofit Kiemelkedően Közhasznú Kft.	Regisztrált	3300 Eger, Bajcsi-Zs. U. 9.	www.mheger.hu
10.	Nógrád Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft.	Nem regisztrált	3100 Salgótarján, Rákóczi út 36.	www.nogradturizmus.hu
11.	Poroszló Turizmusáért Egyesület	Regisztrált	3388, Poroszló Fő út 5.	www.poroszlo.hu
12.	RTDM Rétság Nyugat-Nógrád Megyei TDM Nonprofit Kft.	Nem regisztrált	2653 Bánk, Petőfi Sándor út 1.	www.rtdm.hu www.visitborzsony.hu
13.	Salgótarján Helyi TDM Közhasznú Egyesület	Regisztrált	3100 Salgótarján, Fő tér 5.	www.salgotarjan-turizmus.hu
14.	Sárospatak és Környéke Turizmusáért Egyesület	Regisztrált	3950 Sárospatak, Szent Erzsébet u. 3.	www.sarospatak.eu
15.	Sátoraljaújhely-Hegyköz Turizmusáért Egyesület	Regisztrált	3980 Sátoraljaújhely, Hősök tere 3.	www.zempleninfo.eu
16.	Szilvásvárad Idegenforgalmi Egyesület	Regisztrált	3348 Szilvásvárad, Miskolci út 7.	www.szilvasvarad.info.hu
17.	Tokaj-Hegyalja, Taktaköz, Hernád-völgye Idegenforgalmi és Kulturális	Regisztrált	3910 Tokaj, Serház u. 1.	www.tokaj-turizmus.hu
18.	Zempléni Hegyköz Helyi TDM Egyesület	Regisztrált	3996 Füžér, Árpád út.3.	www.eszakzemplen.hu

Forrás: http://www.tdmszovetseg.eu/files/_tdmsz/download_files/20/TDM_lista_2013.02.04..xls

(letöltve:2013.05.02)

